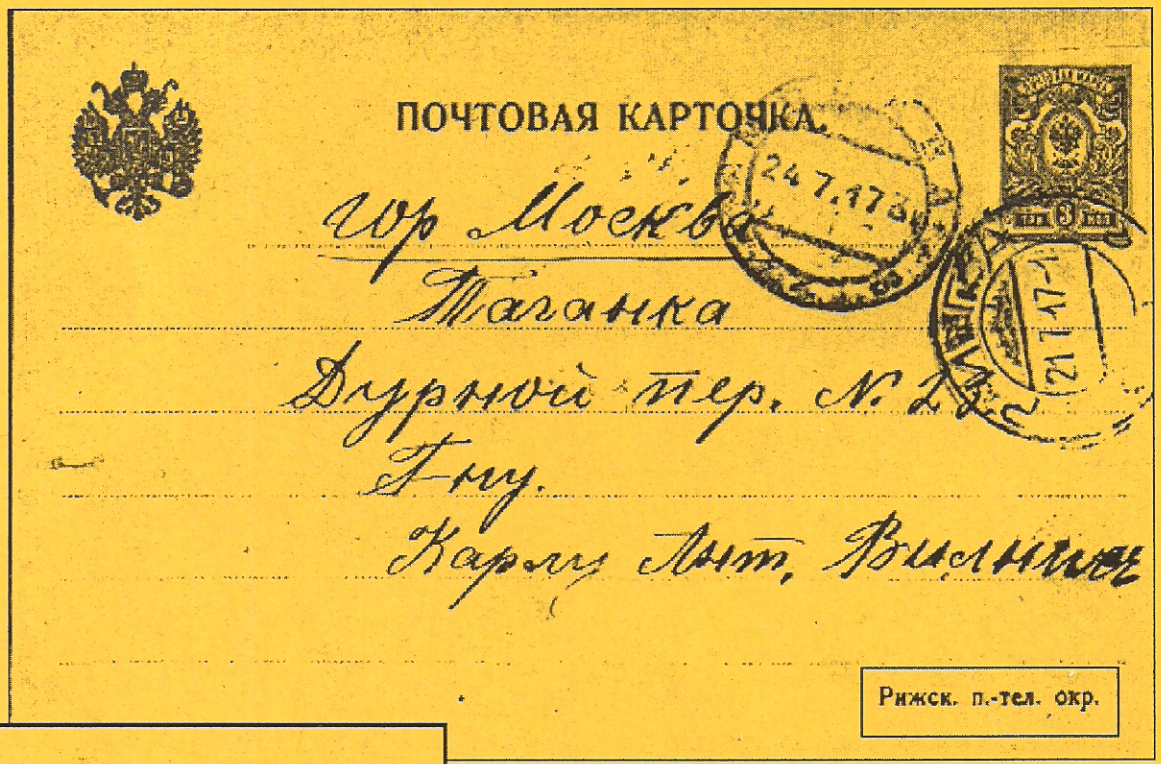
Filatelistengroep

Het Baltische Gebied

Opgericht 9 oktober 1982

Рижск. п.-тел. окр.

FILATELISTENGROEP

"HET BALTISCHE GEBIED"

Adressen en andere gegevens:

Voorzitter:
R.W. van Wijnen,
Karthuizerstraat 31
6824 KA Arnhem
tel. 026 - 35 13 484

Vice-voorzitter, tevens eindredacteur:
S. Reurich,
Bremstraat 80,
6813 EN Arnhem,
tel. 026 - 35 12 498

Secretaris, tevens penningmeester:
A.C. de Bruin,
Ten Passeweg 10A,
8084 AN 't Harde,
tel. 0525 - 65 31 24

Veilingcommissaris:
G.A. Vogel
Wijnesteinstraat 3,
3431 EV Nieuwegein,
tel. 030 - 60 31 498.

Ingeschreven bij de Kamer van Koophandel te Tiel onder nummer V 401 573 40

Lidmaatschap:
Minimaal *f* 30,— per jaar.
Als bijdrage voor de te maken kosten wordt van ieder lid bij toetreding *f* 10,— gevraagd naast het lidmaatschapsgeld.

Losse nummers: Losse nummers van het blad (voorzover nog voorradig) zijn bij het secretariaat verkrijgbaar voor *f* 7,50 per stuk (na nr. 20 *f* 10,—), verhoogd met de portokosten. Kopieën van oudere exemplaren, voor zover voorradig, zijn verkrijgbaar à *f* 5,— per stuk, eveneens verhoogd met de portokosten.

Betalingen op: Postgiro 324 32 51 t.n.v. Filatelistengroep 'Het Baltische Gebied' te 't Harde.

Volgende bijeenkomst: **zaterdag 10 april 1999** in De Gentel, Genteldijk 34 te Geldermalsen. Aanvang: half elf 's ochtends.

Is uw adressering correct? Zo nee, meld dit dan aan het secretariaat.
Wij willen graag voor een correcte verzending zorg dragen!

Het Baltische Gebied,

Nr. 33, december 1998

In dit blad zijn de volgende artikelen opgenomen:

Onderwerp:	*auteur / pagina:*
Ledennieuws.	3
Beste mensen	R.W. van Wijnen / 7
Briefkaartformulieren van het post- en telegraafdistrict Riga	A. Epstein / 8
Nu de kerst nadert..... ook in postzegelland	A. de Bruin / 19
Letland en de relatie met Hamburg - Wilhelmsburg	A. de Bruin / 22
Retour gezonden post van en naar de Baltische Staten	R.W. van Wijnen en A. de Bruin / 32
Finse postwaardestukken gebruikt in de voormalige Russische (Baltische) gouvernementen	A. de Bruin / 53
In Letland gebruikte censuurstempels (of: wie meer weet, mag meer zeggen)	R.W. van Wijnen / 58
Recensie	S . Reurich / 69

Beste mensen,

Gelukkig gaat het met onze redacteur Sijtze Reurich alleszins redelijk.
Op het moment dat een hartinfarct hem overviel was hij net begonnen aan de opmaak van dit nummer van ons blad. De afgelopen weken hebben André de Bruin en ikzelf "tussen de bedrijven door" gewerkt aan het opmaken van onze artikelen. En ervaren welk een karwei dat is ..... Afgelopen week kon ook Sijtze weer een bijdrage leveren.
De opmaak van deze aflevering draagt de sporen van de gepleegde vereende inzet (en zo hoort dat ook). De grote verscheidenheid aan artikelen die we u kunnen aan stemt ons tevreden, veel leesplezier ermee !

Ruud W. van Wijnen.

LEDENNIEUWS

Beter laat dan nooit! Kort verslag van de bijeenkomst van 28 maart 1998

HANS PIJPERS

oals gebruikelijk voor onze vereniging ook ditmaal weer een relatief grote opkomst: 29 leden uit vier landen bijeen in Geldermalsen om zich aan hun gemeenschappelijke hobby te wijden.

Opening

Vanwege activiteiten voor zijn Oekraïnse petekind is Ruud afwezig. Om 11.15 uur onderbreekt dagvoorzitter, secretaris en penningmeester André het 'postzegelen' en opent de vergadering. Vijf leden hadden gemeld verhinderd te zijn.

Helaas zijn twee oudere leden ons ontvallen. In stilte wordt aandacht geschonken aan het overlijden van de trouwe leden Pranas Kazlauskas en Ben van der Weerd.

Secretariaat en financiën

Noch Ruud, noch André is in de gelegenheid om de komende vergadering van het LOG (Landelijk Overlegorgaan Gespecialiseerde verenigingen) bij te wonen. Omdat niemand zich in staat acht hen te vervangen wordt besloten dat André Het Baltische Gebied bij het LOG zal afmelden.

André maakt melding van activiteiten vanuit de Bond. In april 1998 wordt de zogenoemde grote bijeenkomst gehouden. De heer Geerts zal aldaar tot voorzitter van de Bond worden benoemd. Sijtze Reurich zal de vergadering bijwonen en wellicht Ruud ook. Het grote probleem van de Bond is vergrijzing. Dit geldt ook een beetje voor onze vereniging, aldus André, en eigenlijk voor alle gespecialiseerde verenigingen. De jeugd specialiseert zich immers in het algemeen niet.

Toch is onze vereniging er zeker niet slecht aan toe. Een levendige en financieel gezonde club (vermogen ca. *f* 5.000,—) met prima activiteiten en een uitzonderlijk hoog percentage leden dat de bijeenkomsten bijwoont.

Op zijn voorstellen ter zake van de automatische incasso van de contributie heeft André een behoorlijke positieve respons ontvangen. Slechts een beperkt aantal leden houdt liever vast aan het huidige systeem. Dit wordt zonder meer geaccepteerd en er wordt besloten tot invoering van een hybride systeem.

Gerrit Vogel heeft van de heer Landman een uitnodiging ontvangen voor de beurs in De Waarbeek in Hengelo. We kunnen kosteloos een stand krijgen om ons verzamelgebied en onze vereniging te promoten. Alles op een rij zettend zijn we daar niet heengegaan.

De jaarlijkse bijeenkomst in het Duitse Soest wordt ditmaal gehouden op 3 en 4 oktober.

De praktijk leert dat het deelnemen aan manifestaties en beurzen in het algemeen niet zoveel oplevert en dat het te duur is om alleen uit een oogpunt van vergroting van de naamsbekendheid deel te nemen. De conclusie luidt dan ook: kritisch zijn en ons weten te beperken.

Veiling

Een bijzonder mooie veiling deze keer. De veiling is niet onbelangrijk als inkom-

stenbron voor de vereniging. Uitschieter in positieve zin was de achtste veiling met een omzet van *f* 5.000,— en dus een provisie van *f* 500,—. Complimenten voor het vele goede werk van onze veilingcommissaris Gerrit Vogel. Tot schrik van de aanwezigen meldt Gerrit dat zijn cardioloog hem heeft geadviseerd het wat rustiger aan te doen. Dit zou wellicht consequenties kunnen hebben voor de veiling, aldus Gerrit. André drukt hem op het hart zich te melden als hij hulp nodig heeft.

Rondvraag
Eind mei gaan de heren Leenstra en Vogel (Gerrit) voor 10 dagen per auto naar Letland. Er is nog plaats voor twee (gezellige) filatelisten. Belangstellenden kunnen met Gerrit contact opnemen.

Ook de voorzitter van de Duitse Estlandvereniging Artur Menzen maakt melding van de manifestatie in Soest op 3 en 4 oktober. In het jaar 2000 zal een grote propagandatentoonstelling worden georganiseerd. Nadere informatie volgt.

De heer Feustel heeft een zeer grondige studie gemaakt van de 10 Mk-zegel uit de serie 'weefster en smid' van Estland (Michel nr. 39). De heren Arnold en Hamoen zullen beiden een deel van het artikel uit het Duits vertalen en Joop van Heeswijk tekent voor de eindredactie. Het streven is om het artikel te plaatsen in nummer 32 van ons verenigingsorgaan.

Cor Dekkers heeft onlangs contact gehad met de heer Zuidwegt. Hij is inmiddels 88 jaar oud en naar omstandigheden gaat het hem goed. Wel klaagt hij over het gebrek aan contacten met onze vereniging en zijn leden. Hij krijgt wel ons blad.
Ronald Reuderink is op zoek naar Engelstalige of Duitstalige literatuur over de internering van Duitsers in Nederland na de Tweede Wereldoorlog. Er wordt gesuggereerd met het RIOD contact op te nemen. De heer Gosman zal op Internet gaan zoeken.

Dialezing
André is weer eens in zijn verzameling gedoken en heeft ditmaal een selectie gemaakt van postwaardestukken (met ingedrukt zegel) en postformulieren (een formulier met een geplakt zegel). Alhoewel André gewoontegetrouw zijn excuses maakt voor de kwaliteit van het beeldmateriaal, was het weer prima in orde en leerzaam. Een grote variëteit aan briefkaarten, dubbele kaarten met antwoorddeel, met Nederlandse bestellersstempels, per scheepspost verstuurd, enzovoort. Leuk materiaal uit de Ober-Ost-periode, die in een bepaald tijdvak geopend moest worden aangeboden. Provisorische kaarten uit Estland en door de posterijen uitgegeven kaarten die met een zegel moesten worden beplakt. Het niveau van de lezing toont weer eens aan dat we ook een studievereniging zijn.

Verslag bijeenkomst 17 oktober 1998

OLAV PETRI

Er was zwaar weer voorspeld, regen en wind, voor zo'n dertig leden een reden temeer om naar Geldermalsen te gaan voor een goede postzegeldag. In De Gentel wachtten ons de bekende gulle koffiekan, tafels met dozen, mappen, albums en gezelligheid. Schrijver

dezes wordt na 30 minuten altijd even wat onrustig van al het interessante dat er te zien is.

Opening
De voorzitter kon een gast verwelkomen, de heer Lotto. Zijn interesse voor het Baltische gebied was gewekt volgens de lijn 'van het een komt het ander'.
Ook uit den verre waren leden gekomen: Duitsland, België en Frankrijk. Verschillende leden hadden bericht van verhindering gestuurd, waaronder de heren Dekker en van Rompay wegens ziekte. Zieken houden van post (dit is een verkapte oproep)! Als nieuw lid kon de secretaris de heer prof. dr. U. Klein uit Duitsland melden, keurmeester Litouwen. Uit Hamburg naar Geldermalsen reisde de heer Martin Bechstedt, die door een speciale historische studie over episoden uit de Baltische geschiedenis geïnteresseerd was geraakt in de filatelie van deze landen. Zijn studie ligt in een kelder, maar er is hoop dat onze leden er ooit toch kennis van kunnen nemen.
Als kassier van de dag, met garantie van 10 jaar vrijstelling, werd de heer Hans Pijpers gekozen.

Mededelingen
De secretaris bracht het voorstel tot oprichting van een jeugdafdeling naar voren. Dit idee was van de kant van de Bond afkomstig. Het leek de aanwezigen evident dat zulks voor ons niet zo zinvol is.
Vervolgens bood de secretaris kortingsbonnen aan voor de verzamelaarsbeurs in de jaarbeurshallen. Cumulatief gebruik bleek niet tot de mogelijkheden te behoren.

Financiën
De secretaris, nu in zijn functie als penningmeester, kon meedelen dat de incasso's goed lopen. Om wat rente te krijgen zal hij mogelijk nog een vierde rekening openen.
De vereniging staat er financieel gezond voor, waardoor nu de mogelijkheid ontstaat om onkosten die het bestuur vaak uit eigen zak betaalt voortaan in rekening te brengen. De aanwezigen stemmen hiermee in.
Vooruitlopend op de rondvraag zij hier reeds gemeld dat ook de heer Gerrit Vogel, die onze veilingen zo keurig verzorgt, uiteraard eveneens gemaakte kosten in rekening kan brengen. Zo begaf zijn digitale weegschaal het onlangs onder het gewicht van de vele kavels die hij het land instuurt.

Vergaderdata voor 1999: 10 april en 9 oktober.

Rondvraag
Thomas Lübbering kondigde een Letse landdag aan in Stuttgart, inclusief Baltisches Treffen, buffet, enz.
Joop van Heeswijk meldde dat een catalogus te koop is, in het Engels en Litouws, Litouwen 1990 tot heden met o.a. plaatfouten erin vermeld. Te bestellen bij de auteur: A. Jankauskas, P.O. Box 2022, LT-3000 Kaunas, Litouwen.
Artur Menzen kondigde een en ander aan, o.a. Soest (Duitsland!) 2000. Verder wees hij op een catalogus in twee delen met de machinestempels van Estland, voor slechts DM 31,50 plus porto te verkrijgen bij de auteur, de heer Kromm, Erich Kurzstraße 7/19.01, D-10319 Berlin, of bij Paul von Sengbusch Verlag.
Artur waarschuwde vervolgens voor het grote aantal vervalsingen dat momenteel, misschien vanuit Polen en/of Litouwen, op de markt komt: poststukken, maar ook vervalste opdrukken van bijvoorbeeld de 60-opdruk op het wapenzegeltje van Estland. Met computers kan men veel bereiken...

Lezing
Opnieuw hadden Ruud van Wijnen en André de Bruin een aantal interessante

poststukken voor ons op dia samengebracht. Er was ruim tijd uitgetrokken voor het bekijken en menig poststuk leidde dan ook tot opmerkingen, discussie, vragen en twijfels. Heel boeiend: de een weet iets te vertellen over een tarief, de ander kan een handschrift ontcijferen, weer iemand kent de geschiedenis uit het hoofd, weer een ander begeeft zich op interessante zijpaden.
Uw notulist zou best de oude dia's van 20 jaar geleden nog eens willen zien. Ons verzamelgebied heeft enorm veel mogelijkheden en het zijn vaak de diavertoningen die een mens nog eens iets leren. Herhaling is de moeder van het leren. Lof, lof, lof!

Mutaties ledenbestand

Om uiteenlopende redenen hebben hun lidmaatschap opgezegd:

De Heer W. R. Muller (onze "oer-penningmeester/secretaris")
De Heer B. M. van Harskamp
De Heer F. Erens
De Heer J.L.A.P. Stahlecker

We begroeten de nieuwe leden:

Prof. Dr. U. Klein (keurmeester van Litouwen)
Am Stoß 36, D-57234 Wilnsdorf/Obersdorf

De Heer J.I.P. Lotte

Nog onbekende nieuwe leden zijn van harte welkom!

BESTE MENSEN...

ange tijd heeft u niets vernomen van het jaarlijkse overleg dat uw bestuur voert, traditioneel in bosrijke omgeving.
Weest u gerust, uw bestuur is noch uiteengevallen, noch boos opgestapt.
Integendeel, en de zeer gevarieerde inhoud van dit blad bewijst het, de zaken zijn op orde.
Overleggen doen we tegenwoordig via de moderne communicatietechniek en tijdens gezamenlijke autoritten naar onze bijeenkomsten en filatelistische jachtvelden (in bosrijke omgeving).

Zo lieten we onze gedachten eens gaan over het verloop van onze bijeenkomsten in Geldermalsen. Alom geroemd vanwege bereikbaarheid, sfeer, jachtmogelijkheden, interessante lezingen én de kroketten bij de gezamenlijke lunch.
Over de laatste genoeglijkheid maakt uw bestuur zich enige zorgen. Niet vanwege de kroketten, begrijp me goed. Wel constateren we dat steeds meer aanwezige leden tijdens de lunch een luchtje scheppen tijdens een ommetje en dan tevens een boterhammetje nuttigen. Zeer begrijpelijk (een frisse neus neust wellicht beter), maar aan een van de aardige gewoonten die onze vereniging kenmerken, wordt geknaagd.
Dus ... druk geen pret, geniet van de kroket ('t is 3 december).

Ook een tweede zorg van uw bestuur willen wij u niet onthouden. Het betreft de inhoud van ons blad. Een klein (en inmiddels alom bekend én geroemd) groepje 'schrijvers' slaagt er steeds weer in artikelen van grote kwaliteit te leveren. Soms lukt het uw bestuur, tevens auteurs en redacteur, een nieuwe auteur aan zich te verplichten.
Daar hebben we ons min of meer bij neergelegd en zolang we er schik in hebben onze kennis vast te leggen en te publiceren, zullen we dat zeker doen.
Teleurstellend blijft dat zo weinig leden van onze groep reageren op de artikelen, aanvullingen, opmerkingen, vragen, bijval en kritiek, een gedachte, een ontboezeming... Het moet toch kunnen.
In dat opzicht is uw voorzitter jaloers op de levendigheid van *Ямщик/the Post-Rider*, het blad van de Canadian Society of Russian Philately, waarin leden, 'groot en klein', reageren op eerdere artikelen.

Dit nummer van ons blad (mét nieuwe voorzijde, vanaf nu gericht op de inhoud) biedt een keur aan onderwerpen, mét vele vragen. Grijp deze kans, speur in uw collecties, put uit uw kennis, vat aan, stuur die kopie ... aan de slag!

Namens het bestuur wens ik iedereen veel leesplezier met dit nummer, ontspannende dagen rond kerst en oud-en-nieuw en een gezond 1999.

Ruud van Wijnen

BRIEFKAARTFORMULIEREN VAN HET POST- EN TELEGRAAFDISTRICT RIGA

A. EPSTEIN

e eerste Russische briefkaart in de vorm van een postwaardestuk met ingedrukt zegel verscheen in 1871. Tot in de jaren negentig van de vorige eeuw verzorgden de Centrale Posterijen tevens de uitgifte van briefkaartformulieren zonder zegelwaarde van gelijk ontwerp. Op deze wijze, centraal geregeld, verschenen zes verschillende briefkaartformulieren (zie Ivo Steyn in *BJRP* nr. 79, blz. 16-22).

Vóór 1894 was het drukken van briefkaarten een staatsmonopolie, maar bij order van de minister van binnenlandse zaken werd het gebruik van privaat gedrukte briefkaarten toegestaan.
Privaat gedrukte briefkaartformulieren met een adreszijde en een te beschrijven blanco achterzijde werden slechts in geringe mate op de markt gebracht; het overgrote deel van de geproduceerde kaarten betrof ansichtkaarten.
Daarnaast bleef ook de Russische staatspost briefkaartformulieren uitgeven, zij het dat de bevoegdheid daartoe werd overgedragen aan de post- en telegraafdistricten. Daarvan telde Rusland er aan het begin van deze eeuw tot aan 1917 circa 30.[1]

Het belangrijkste kenmerk van de officiële briefkaartformulieren is het staatswapen in de linkerbovenhoek. Dit wapen, een tweekoppige adelaar, ontbreekt op de private uitgaven.

In dit artikel komen de briefkaartformulieren uitgegeven door het post- en telegraafdistrict Riga aan de orde. Dit district werd in 1886 gevormd en omvatte de post- en telegraafkantoren in de gouvernementen Koerland en Lijfland, dat wil zeggen het grootste deel van het huidige Letland en het zuiden van Estland. Vanaf 1909 behoorde ook het gouvernement Estland (dat toen alleen het noordelijk deel van het huidige Estland omvatte) tot het postdistrict Riga.

Voor 1909 werden briefkaarten in Rusland Открытое письмо (letterlijk: 'open brief') genoemd. Deze benaming werd als 'kop' bovenaan op de adreszijde van de kaart gedrukt.
Bij de nieuwe postwetten van 1909 kregen de briefkaarten hun juiste naam: Почтовая карточка. In hetzelfde jaar werd in een circulaire van het hoofd van de centrale posterijen bepaald dat rechtsonder op de briefkaartformulieren in kleine letters de naam van het post- en telegraafdistrict moest worden vermeld. Riga

---

1 Te weten: Archangelsk, Charkov, Finland, Grodno, Irkoetsk, Jekaterinoslav, Kazan, Kiev, Kishinev, Minsk, Moskou, Nizjny-Novgorod, Odessa, Omsk, Orel, Perm, Priamoer, Sint-Petersburg/Petrograd, Riga, Rostov, Samara, Saratov, Smolensk, Tambov, Tiflis, Tomsk, Turkestan, Vladikavkaz, Warschau en Wilna (post/telegraafdistricten) en de *hoofdpostkantoren* van Sint-Petersburg/Petrograd en Moskou, die dezelfde status hadden.

was een van de districten waar deze order werd uitgevoerd.
De kaarten van na 1909 missen de tekst 'Deze zijde is alleen bestemd voor de adressering', die aanvankelijk onderaan de voorzijde voorkwam.

Een lijst van tot nog toe gevonden briefkaartformulieren van het post- en telegraafdistrict Riga volgt op de volgende bladzij. Die is, vast en zeker, niet volledig. Behalve naar kleur worden de diverse uitgaven onderscheiden naar de verschillen in maat van:

A. koptekst: lengte (inclusief eventuele punt) × hoogte;
B. staatswapen: breedte × hoogte;
C. rechthoek voor zegel: breedte × hoogte;
D. lengte van de tekst onderaan (inclusief punt);
E. lengte van de tekst rechtsonder (inclusief punt);
F. vroegst bekende afstempeling.

Kaarten van dezelfde uitgave kunnen, als gevolg van verschillende drukken, enigszins van kleur verschillen.

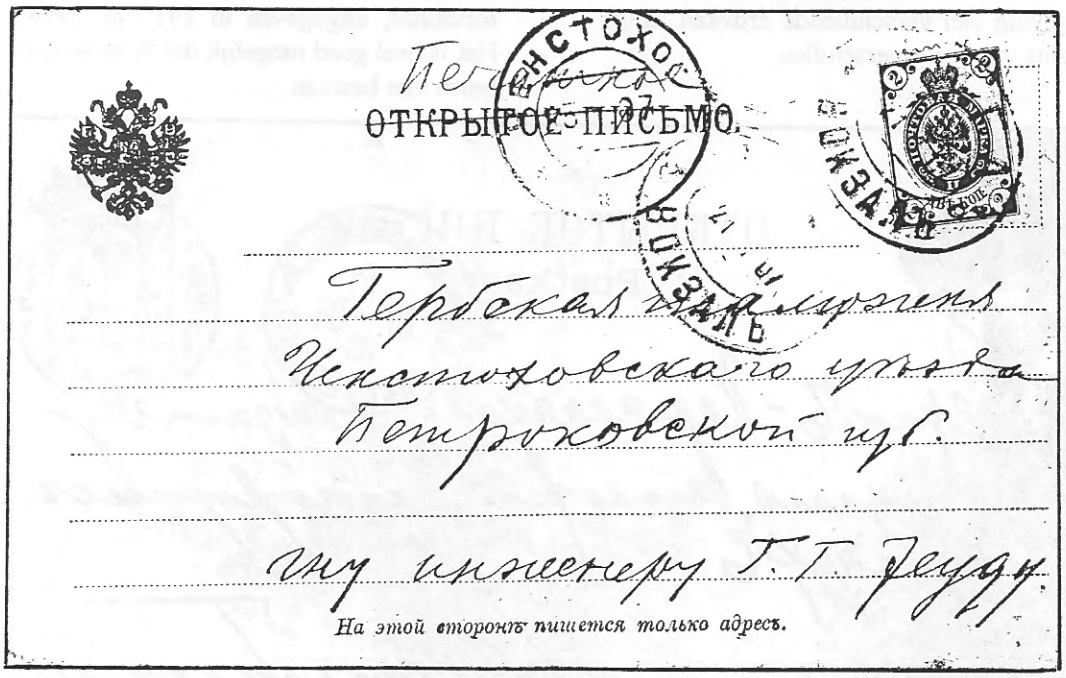
Officiële documenten met betrekking tot uitgiftedata zijn niet bekend.
Het lijkt erop dat de briefkaartformulieren van de laatste uitgave niet in het district Riga werden uitgegeven, maar dat ze na de evacuatie van Riga in zuidelijk Rusland belandden en in 1919 en 1920 daar werden gebruikt.
De kaart van afbeelding 1 vermeldt onder de Russische koptekst het Estse 'Postkaart' en was wellicht bestemd voor het Estse deel van het post- en telegraafdistrict. De vraag rijst dan of er ook een kaart werd uitgegeven voor het Letse deel.

Tot slot nog een opvallend formulier, bestemd voor gebruik door krijgsgevangenen (afbeelding 14). Ook in andere post- en telegraafdistricten werden ze uitgegeven, zowel voor berichten aan Russische gevangenen in Duitse, Oostenrijkse en andere kampen als voor post van gevangenen in Russische kampen. Hoewel het staatswapen linksboven ontbreekt, betreft het zonder twijfel een officieel briefkaartformulier, uitgegeven in 1915 of 1916. Het is heel goed mogelijk dat er meerdere typen van bestaan.

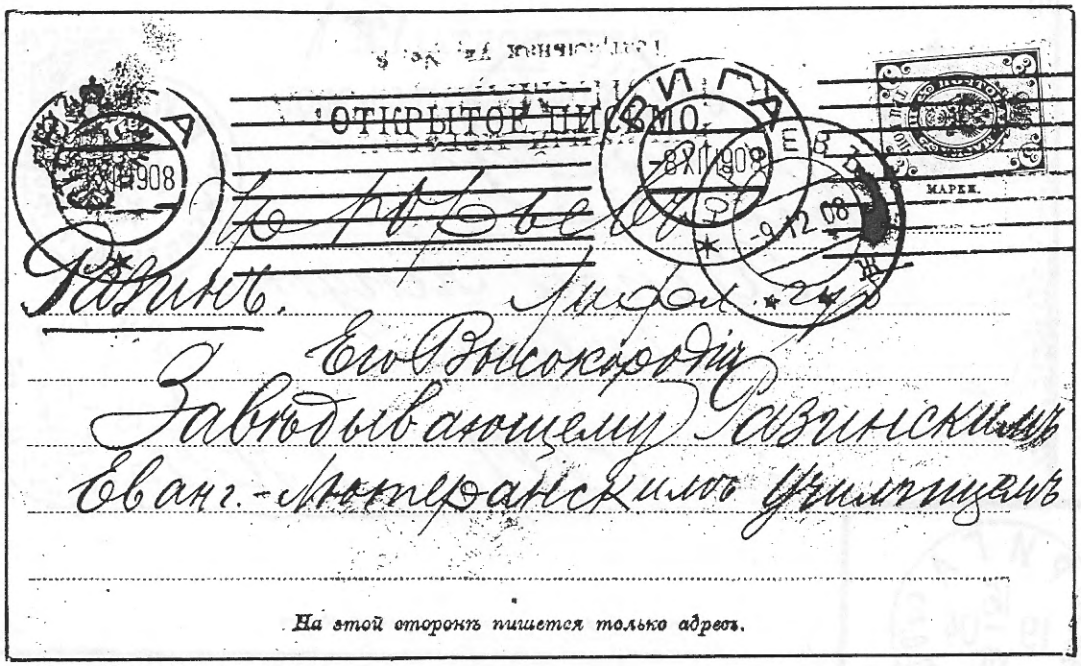
Afbeelding 1

Kleur	*A*	*B*	*C*	*D*	*E*	*F*	*opmerkingen*	*afb.*
I	Открытое письмо							
bruin	61×4	14×16,5	?	—	—	08.1905	met Postkaart in het Ests	1
bruin	49×3,5	16×18	18×21	59	—	04.1907	in licht- en donkerbruin	2
oranje	50×3,5	16×18	16×20	60	—	12.1908		3
bruin	52×3,5	16×19	15×21,5	59	—	09.1914	militaire portvrijdom tijdens WO I	4
I*a*	Открытое письмо							
?	58×3,5	17×19	?	61	—	11.1902	Frans inschrift (met zetfout!) boven Russisch inschrift[2]	5
II	Почтовая карточка							
rood	58×3,5	16×19	15×20	—	24	04.1911	lichtrode en oranjerode drukken. П.-Т.	6
rood	52×3	16×18,5	14×19	—	23	04.1914	licht en donker karton. П. Т.	7
rood	45×3	16,5×18,5	14×17	—	26,5	12.1914		8
rood	60×2,5	16×18	14×17	—	27	05.1915	A: ook 61×12,5	9
rood	57×3	20×23	14×17	—	26	05.1916		10
rood	57×3	12×13	14×17	—	26	03.1917	opvallend kleine adelaar	11
rood	49,5×3	15,5×18,5	14×16	—	25	11.1916		12
rood	55×4	13×16	14×17	—	23,5	07.1919	Окр. met hoofdletter. gebruikt slechts gevonden in Oekraïne en Zuid-Rusland	13

Afbeelding 2

[2] Uit: Marcilger, *Riga: Die Postgeschichte bis 1919.*

Afbeelding 3

Afbeelding 4

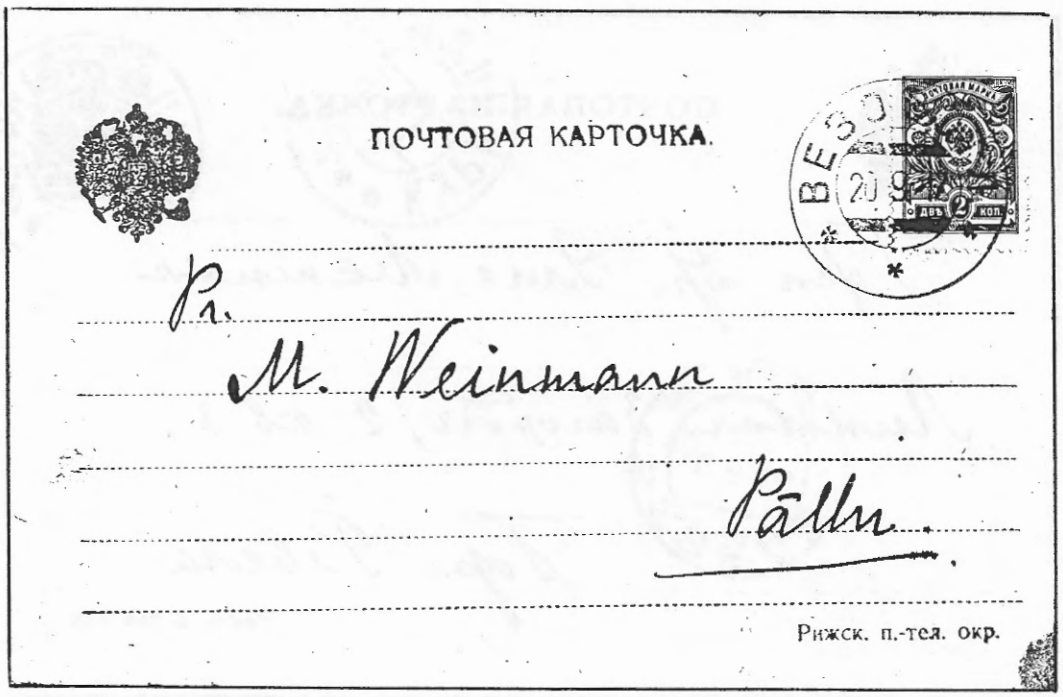

Afbeelding 5

Afbeelding 6

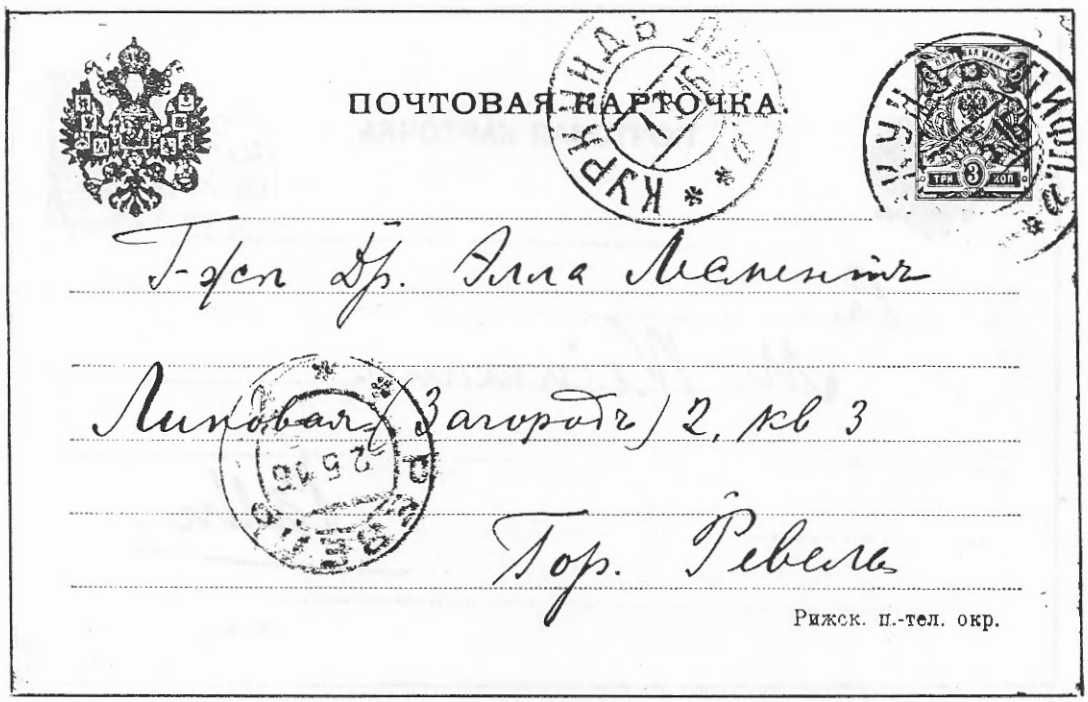

Afbeelding 7

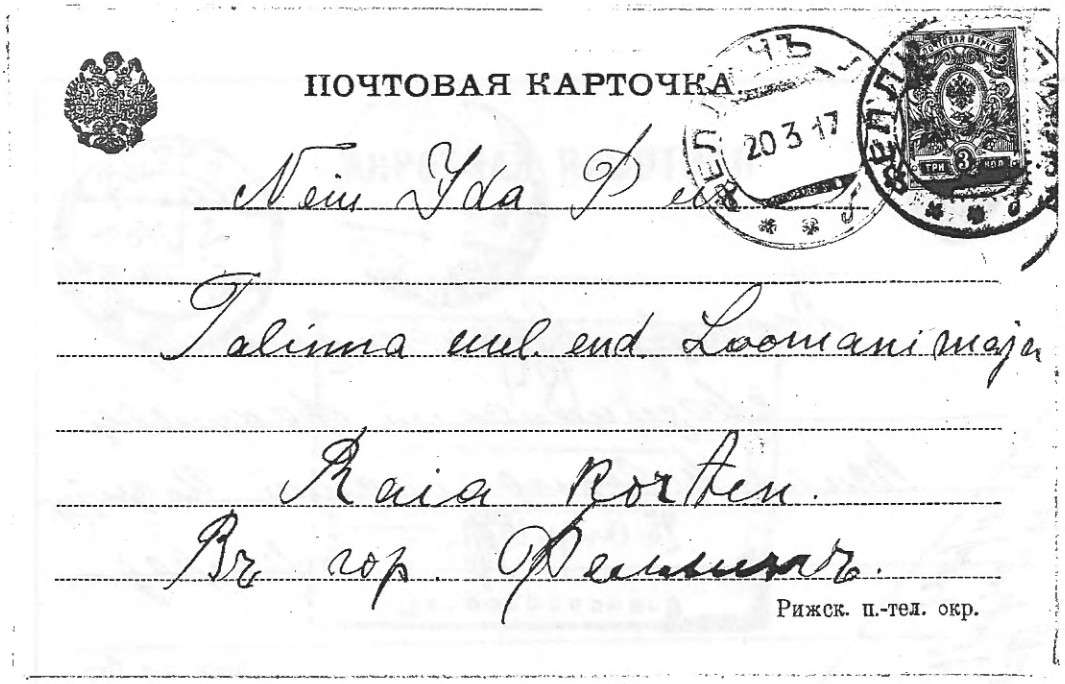

Afbeelding 8

Afbeelding 9

Afbeelding 10

ПОЧТОВАЯ КАРТОЧКА.

Рижск. п.-тел. окр.

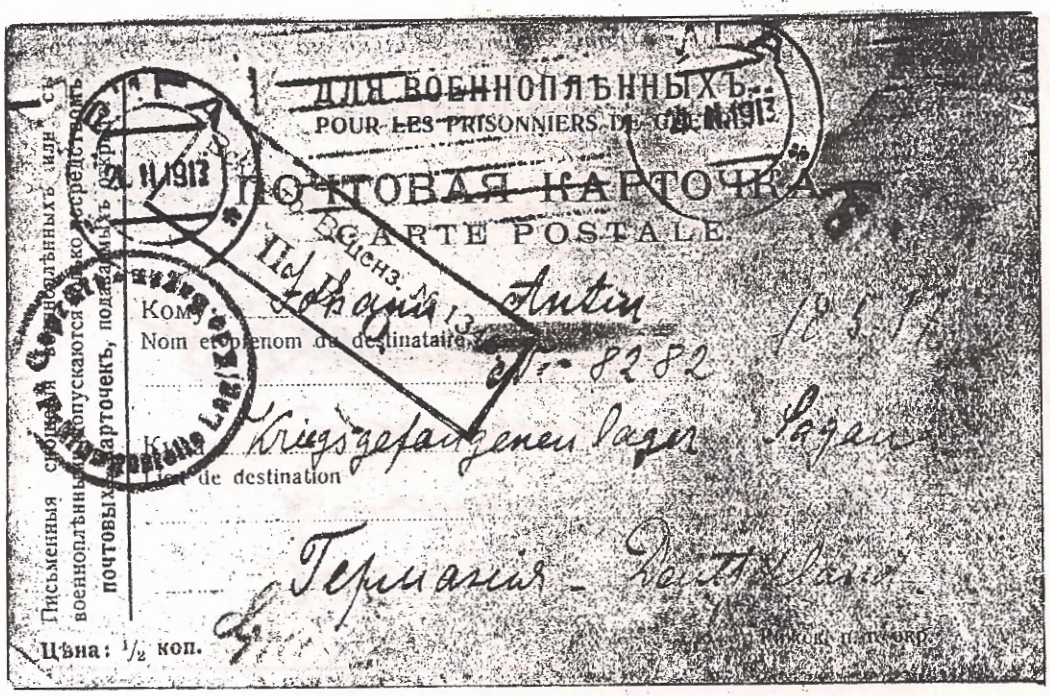
Afbeelding 11

ПОЧТОВАЯ КАРТОЧКА.

Afbeelding 12

Afbeelding 13

Afbeelding 14

Afbeelding 15: Na alle formulieren van Riga laten we nog één formulier uit een andere stad zien: deze kaart komt uit Wilno (Vilnius)

ONTVANGEN, GELEZEN EN TE LEZEN.

RUUD VAN WIJNEN

De in deze rubriek besproken bladen kunt u tegen vergoeding van kopieerkosten te leen vragen bij onze heer secretaris/penningmeester.

The Post-Rider, het blad van de Canadian Society of Russian Philately, nrs. 42 en 43 van resp. juni en november 1998.

Altijd weer een genoegen dit blad te lezen: een grote variatie aan onderwerpen en de toewijding, zo niet liefde, voor de filatelie straalt er vanaf.
In nummer **42** een uitgebreid artikel van Harry von Hofmann over de aantekenmachines in Rusland. Hij publiceerde er eerder over, o.a. in zijn boek "Recommandirt" uit 1993. Zeer lezenswaardig, ook omdat in Riga en Vilnius/ Vilna dergelijke machines geplaatst waren.
Alexander Epstein, die inmiddels ook al enige bijdragen aan ons blad verzorgde, schrijft over post uit Oekraïne naar het buitenland in 19818. Daar liggen verbindingen met het artikel van André de Bruin over de postverbindingen tussen Rusland en het Ober.-Ost gebied.
Postgeschiedenis is net een gigantische puzzel met ontelbare stukjes, en maar zoeken !
Verder: Sovjetstempels om eerder geplaatste stempels ongeldig te maken, geldoverschrijvingen via de post in Rusland (vanaf 1897), Russische belastingzegels op Kreta (1898-'99), de "Levanevskii-opdruk" van 1935 en de vervalsingen van de uit Riga afkomstige Stolow-broers.
In nummer **43** schrijft Alexander Epstein ditmaal over de Russische veldpost in Oost Pruisen (1914); als opmaat ook voor de postgeschiedenis van ons gebied van belang.
Verder: De tarieven voor geldbrieven (na 1904), strafport en proeven van de berg Athos, brieven van Europa naar Finland via Pruisen en Rusland (1819-1844), het Postverdrag tussen Rusland en Pruisen van 1865 en aspecten van de postgeschiedenis van de Armeense republiek (1918-1920).... ook daar een interessante periode.
Nog verder: Sparen bij de Staatsbank via de post- en telegraafkantoren en Post uit Rize en Trebizonde tijdens de Russische bezetting gedurende de Eerste Wereldoorlog.
Ook in dit nummer: VINDAVA-ELEVATOR, een Let die zijn visitekaartje vol schrijft en een andere Let die hetzelfde doet op de achterzijde van een geldoverschrijvingskoepon.

In beide nummers valt op dat lezers reageren op artikelen door het zenden van aanvullingen, nieuwe informatie of kopieën..... Dat moet de redacteur goede moed geven.

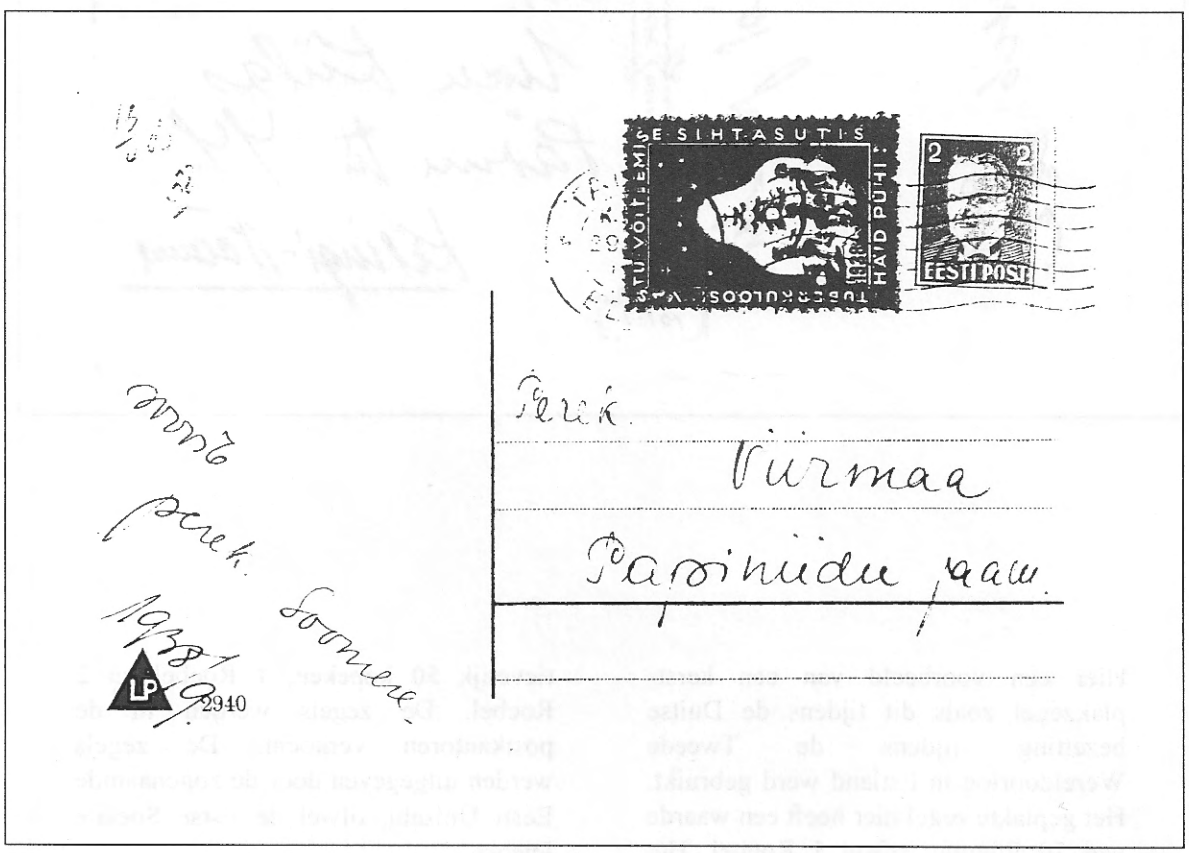
Rossica, the Journal of the Rossica Society of Russian Philately, no. 130 van april 1998.
Uitgebreid wordt ingegaan op de relatie tussen het Ministerie voor de Vervaardiging van Staatspapieren [EZGB] en de postzegels en briefkaarten van tsaristisch Rusland. Verder artikelen over de zgn. Cherleniovsky-brieven en zwemstvo's, Postwagons in sovjet-Georgie, "Beschadigde" brieven (censuur dus...) en Ivo op Internet.

Philatelia Baltica, blad van de Forge Lettland, nr. 106.
Leden van de Forge waren met elkaar (en enige van hun "Damen") op reis door Letland en bezochten o.m. "Riga '98" en troffen ook elders verzamelaars. Niet altijd een succes ..... Harry von Hofmann ontdekte in het Letse Staatsarchief antwoorden op de vraag of in Limbazi in de eerste helft van de 19de eeuw een private post functioneerde. Wolfgang Watzke toont twee veldpostbrieven met gestempelde nummers en vraagt naar de betekenis. Verder aandacht voor de padvinderij in Letland, 20.000 % winst, aanvullingen op het handboek Postformulieren en nieuwe zegels en gelegenheidsstempels.

Nu de kerst nadert.....ook in postzegelland

door André de Bruin

Ja wat heeft Kerst nu met postzegels of filatelie te doen. U zult misschien zeggen: heel veel, want in een aantal landen (we denken dan al snel aan de Scandinavische landen en bijvoorbeeld Engeland en Ierland) wordt jaarlijks een grote verscheidenheid aan bijzondere postzegels uitgebracht met religieuze onderwerpen. Dit alles ter ere van kerst. Maar wat heeft dat met de Baltische Staten van doen? Ja, in moderne tijdperk komen dit soort zegels voor, te denken valt aan Estland MiNr. 195/196 en aan de uitgifte van Letland nov'98, maar in de "oude staten"?
Toch wel en ik doel hier op de plakzegels die extra geplakt werden en een liefdadig doel dienden.

Als voorbeeld op de vorige bladzijde een afbeelding van een kaart welke in 1938 werd verstuurd, met bijgeplakt zegel. Het is een kerstzegel, uitgevoerd in de kleuren oranje, geel, blauw en zwart. De tanding is 11¼. Het doel van deze uitgifte was de bestrijding van de tuberculose te ondersteunen. De verkoopsprijs van de plakzegels is niet aangegeven, de kerst(plak)zegels waren in alle postkantoren te verkrijgen. Dit zegel maakt deel uit van een serie van 2 zegels.

Hier een voorbeeld van een kerstplakzegel zoals dit tijdens de Duitse bezetting tijdens de Tweede Wereldoorlog in Estland werd gebruikt. Het geplakte zegel hier heeft een waarde van 10 Pfennig, ofwel 1 Roebel. Het zegel hier getoond maakt deel uit van een serie van 3 zegels van respectievelijk 50 kopeken, 1 Roebel en 2 Roebel. De zegels werden in de postkantoren verkocht. De zegels werden uitgegeven door de zogenaamde Eesti Ühisabi, ofwel de Estse Sociale Dienst.

Een ander voorbeeld uit Letland. Wederom tijdens de Duitse bezetting in de Tweede Wereldoorlog. Hier een bijgeplakt zegel dat door de Letse posterijen werd uitgegeven en dat diende ter ondersteuning van de bestrijding van tuberculose. Dit zegel werd ontworpen dooe de beroemde Letse ontwerper Prof. Richard Sarrinsch, het werd uitgevoerd op wit papier zonder watermerk met tanding 11. Het zegel maakt deel uit van een serie van 2 zegels. Het zegel moest op de achterzijde worden geplakt en mocht niet worden afgestempeld.

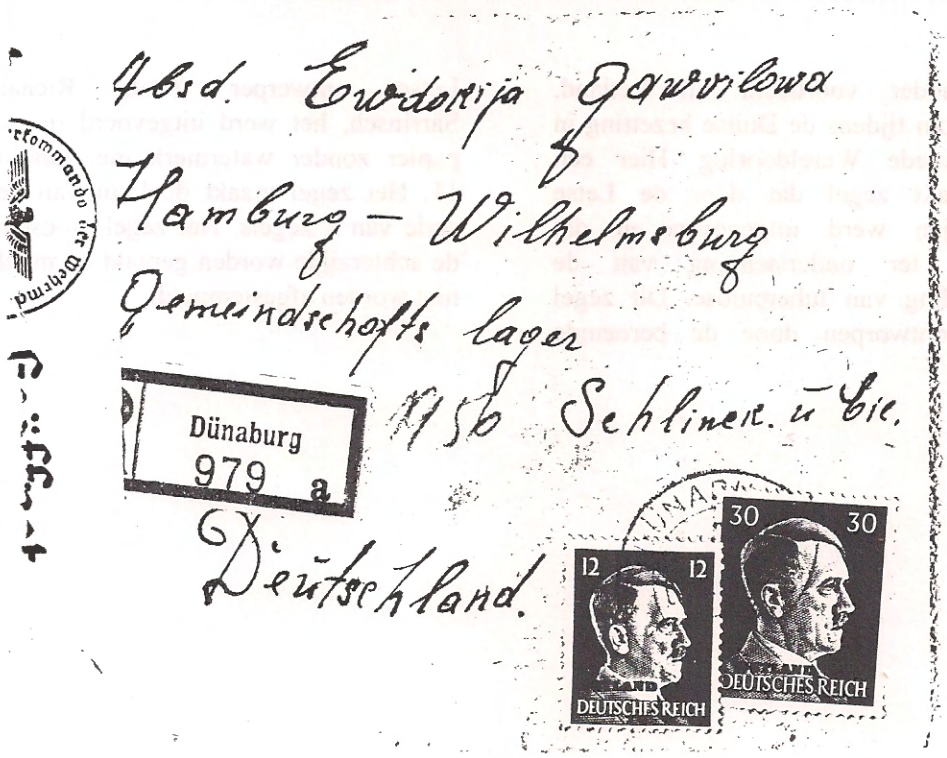
Letland en de relatie met Hamburg-Wilhelmsburg

door André de Bruin

"Postzegels zijn de spiegel van hun tijd" zeggen ze wel eens en als dat zo is (en ik geloof daar heilig in) dan voldoen poststukken nog meer aan dit credo dan de zegels zelf. Dit wordt eens te meer bewaarheid door een aantal poststukken met eenzelfde adressering die ik een paar jaar geleden met iemand heb geruild. Eigenlijk een stapeltje onooglijke brieven waarvan slechts met enige moeite de adressering en de afzender was vast te stellen. In eerste instantie werd mijn oog alleen getrokken door het feit dat het allemaal Ostland frankeringen waren, allemaal uit Letland en wel allemaal uit dezelfde omgeving. Volgens zeggen van mijn ruilpartner maakten deze ooit deel uit van een grotere partij.

TABEL

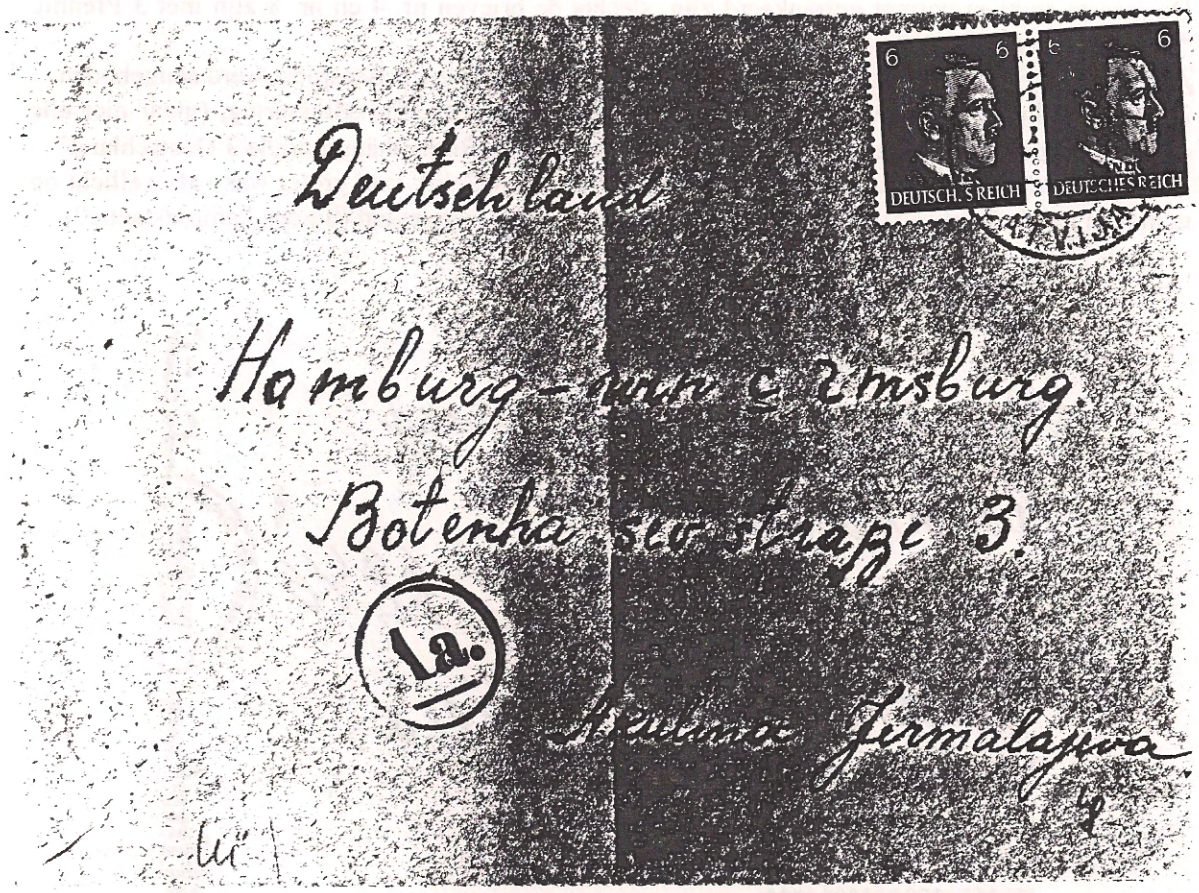
Volg nr.	Plaats VS	Datum VS	Datum AS	District "Kreis"	Dorp	Tarief	Aantekenen R	Stempel-type	Censuur plakstrook	Cens. Stempel	Regnr.
1	VIŠKI	19 VI 42	N.A.	N.A.	N.A.	12 Pf.	n.v.t.	6-B-9	A-54	A - 8b	
2	VIŠKI	?? ?? 42	13. 8. .42	N.A.	N.A.	42 Pf.	Wischki 854	6-B-9	A-54	A - 8a	5645
3	VIŠKI	?? ?? 42	24. 7. 42	N.A.	Jurgelischki	54 Pf.	Wischki 246	6-B-9	A-54	A - 8a	6974
4	VIŠKI	29 VI 42	N.A.	N.A.	Jurgelischki	15 Pf.	n.v.t.	6-B-9	A-54	A - 6	
5	VIŠKI	2 VII 42	N.A.	Dünaburg	Krivoselevo	12 Pf.	n.v.t.	6-B-9	A-54	A - 8a	
6	VIŠKI	? VII 42	-6. 8. 42	N.A.	N.A.	42 Pf.	Wischki 656	6-B-9	A-54	A - 6	6786
7	VIŠKI	-6 VII 42	18. 8. 42	Dünaburg	Jurgelischki	42 Pf.	Wischki 920	6-B-9	A 54	A - 6	3844
8	VIŠKI	29 VI 42	N.A.	N.A.	Jurgelischki	15 Pf.	n.v.t.	6-B-9	A 54	A - 8a	
9	VIŠKI	?? VII 42	31. 7. 42	Dünaburg	Jurgelischki	42 Pf.	Wischki 499	6-B-9	A 54	A - 7	3095
10	Dünaburg	?? ?? 42	-7. 8. 42.	Dünaburg	Krivoschewo	42 Pf.	Dünaburg a 979	n.v.t.	A 54	A - 8b	1956
11	onleesbaar	onleesbaar	4. 6. 42.	Dünaburg	Krivoschewo	42 Pf.	HS Putāni 1175	n.v.t.	A 54	A - 8a	309
12	onleesbaar	onleesbaar	4. 1. 42.	Dünaburg	Krivoschewo	42 Pf.	HS Putani 688	n.v.t.	A 54	A - 6	6946
13	PUTĀNI	onleesbaar	2. 6. 42	N.A.	Putani	12 Pf.	n.v.t.	10 A	n.v.t.	A - 30	
14	LAIZĀNI	29. 6. 42.	N.A.	N.A.	Nautrēni	12 Pf.	n.v.t.	6-A-9	A 54	A - 6	
15	DAGDA	5. 8. 42.	13. 8. 42.	N.A.	Sauschi	42 Pf.	Dageten 555	6-B-9	A 54	A - 6	5891

Brief nummer 10

Legenda bij tabel 1 "overzicht van de in beschouwing genomen brieven".

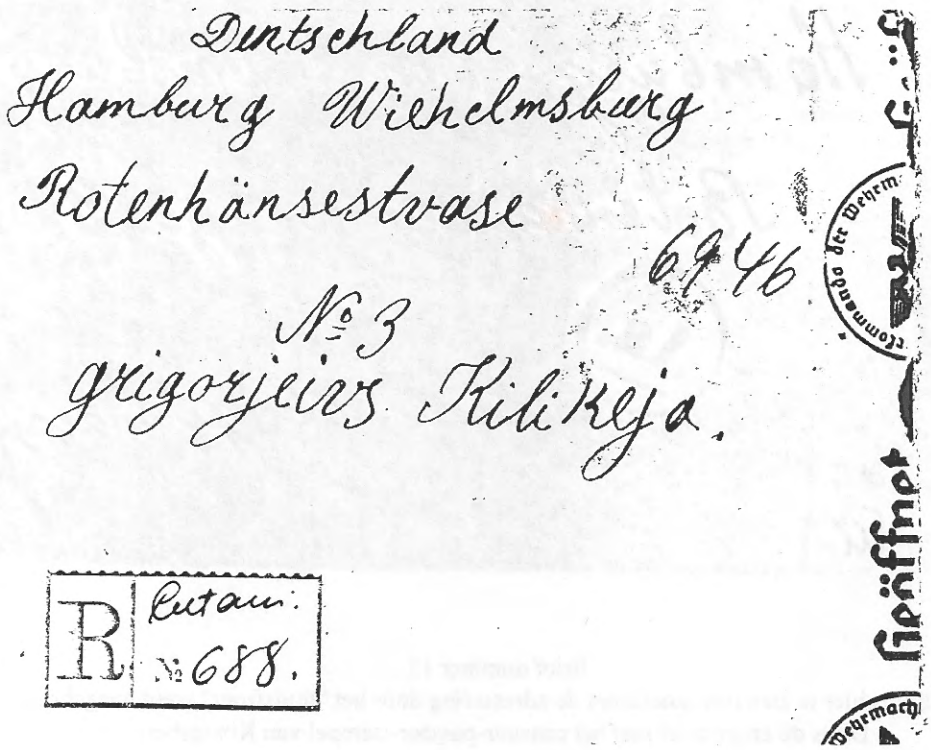
Kolom 1 = Volgnummer(door mijzelf willekeurig gegeven)
Kolom 2 = Stempel plaats van verzending
Kolom 3 = Datum in stempel plaats verzending
Kolom 4 = Datum in stempel plaats van aankomst
Kolom 5 = District (Kreis)
Kolom 6 = Dorp(indien aangegeven door afzender)
Kolom 7 = Geplakt tarief
Kolom 8 = Aantekenstrook (indien van toepassing) met nummer
Kolom 9 = Stempeltype volgens von Hofmann (indien van toepassing)
Kolom 10 = Censuur plakstrook
Kolom 11 = Censuurstempel volgens Riemer
Kolom 12 = Handgeschreven registratienummer (indien van toepassing)
H.S. = Handgeschreven
N.A. = Niet vermeld/aanwezig

Brief nummer 13
Duidelijk is hier te zien hoe moeizaam de adressering door het "thuisfront" werd aangebracht.
Dit is de enige brief met het censuur-passeer-stempel van Königsberg.

Beschouwen we de tabel en de betreffende stukken wat nauwkeuriger dan valt het volgende hierover op te merken:

- De geadresseerden zijn allemaal vrouwen of meisjes;
- De adressering is allemaal gelijk, hetgeen ik in de aanhef ook al heb gesteld, maar we kunnen ook vaststellen dat de afzenders vaak de grootste moeite hadden met de (Duitse) schrijftaal, ik zal dat met een voorbeeld in de vorm van een afbeelding duidelijk maken;
- De afzenders komen vaak uit dorpjes of gehuchten in Letland, maar alle uit de provincie LATGALE ook Letgallen (Duits) genoemd en wel grotendeels uit de omgeving van de stad VIŠKI in de directe omgeving van Dünaburg;
- Alhoewel niet alle stempeldata goed leesbaar zijn, kan toch worden vastgesteld dat alle brieven (er zijn geen kaarten bij) in het tijdvak juli/augustus 1942 zijn verzonden;
- Alle stukken van een censuurmerk (stempel en plakstrook) zijn voorzien;
- Er is slechts 1 brief met het zogenaamde "passeerstempel" A-30, waarbij de brief niet geopend werd door de censuur, deze brief heeft de cesuur echter wel gepasseerd;
- Alle aangetekende stukken, naast het registratienummer in op Aantekenstrook, ook zijn voorzien van een handgeschreven registratienummer; daarbij is geen relatie te leggen tussen datum vertrek/aankomst en de hoogte van dit registratienummer;
- De meeste stukken correct gefrankeerd zijn, slechts de brieven nr. 4 en nr. 8 zijn met 3 Pfennig "overgefrankeerd";
- Alle stukken via de civiele post zijn gelopen, geen enkel stuk via de dienstpost werd aangeboden;
- Zoals reeds in de aanhef vermeld, hebben de brieven alle eenzelfde adressering, (maar niet alle even duidelijk leesbaar) namelijk: 'Hamburg Wilhelmsburg, Rothenhäuserstraße 3 Deutschland'.
- Uit de opmerking van mijn ruilpartner dat de partij oorspronkelijk veel groter was valt wellicht op te maken dat de brieven zijn ingezameld of moesten worden ingeleverd (bij een kampinstantie?)

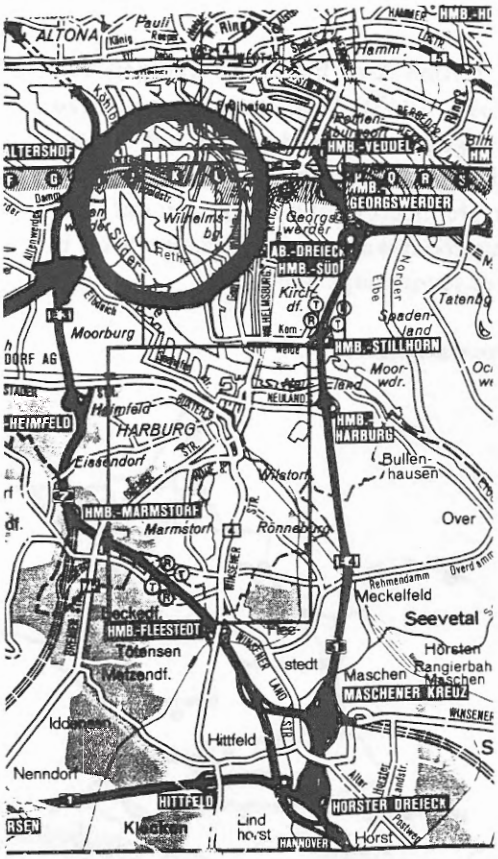

Brief nummer 12 met het handgeschreven aantekenmerk van Putāni

In de "ATLAS ZUR DEITSCHEN ZEITGESCHICHTE 1918 - 1968" [1] vond ik de hieronder weergegeven kaart met als thema: "Fremdarbeiter und Arbeitserziehungslager (1939 - 1945). Vrij vertaald geeft deze kaart, de situatie weer m.b.t. de buitenlandse arbeiders die, in de aangegeven periode, door het "Groot Duitse Rijk tewerk waren gesteld. Ziehier daar duikt de naam Wilhelmsburg weer op. Niet echter met de benaming "Gemeinschaftslager" zoals op brief nummer 10 is vermeld. Het heeft er alle schijn van dat deze Letse vrouwen/meisjes hier dwangarbeid moesten verrichten. Ja dwangarbeid want in de bijgaande tekst is op deze kaart te zien dat Hamburg Wilhelmsburg een zogenaamd "Arbeitserziehungslager" was.

"Buitenlandse arbeiders en opvoedingskampen voor arbeiders"

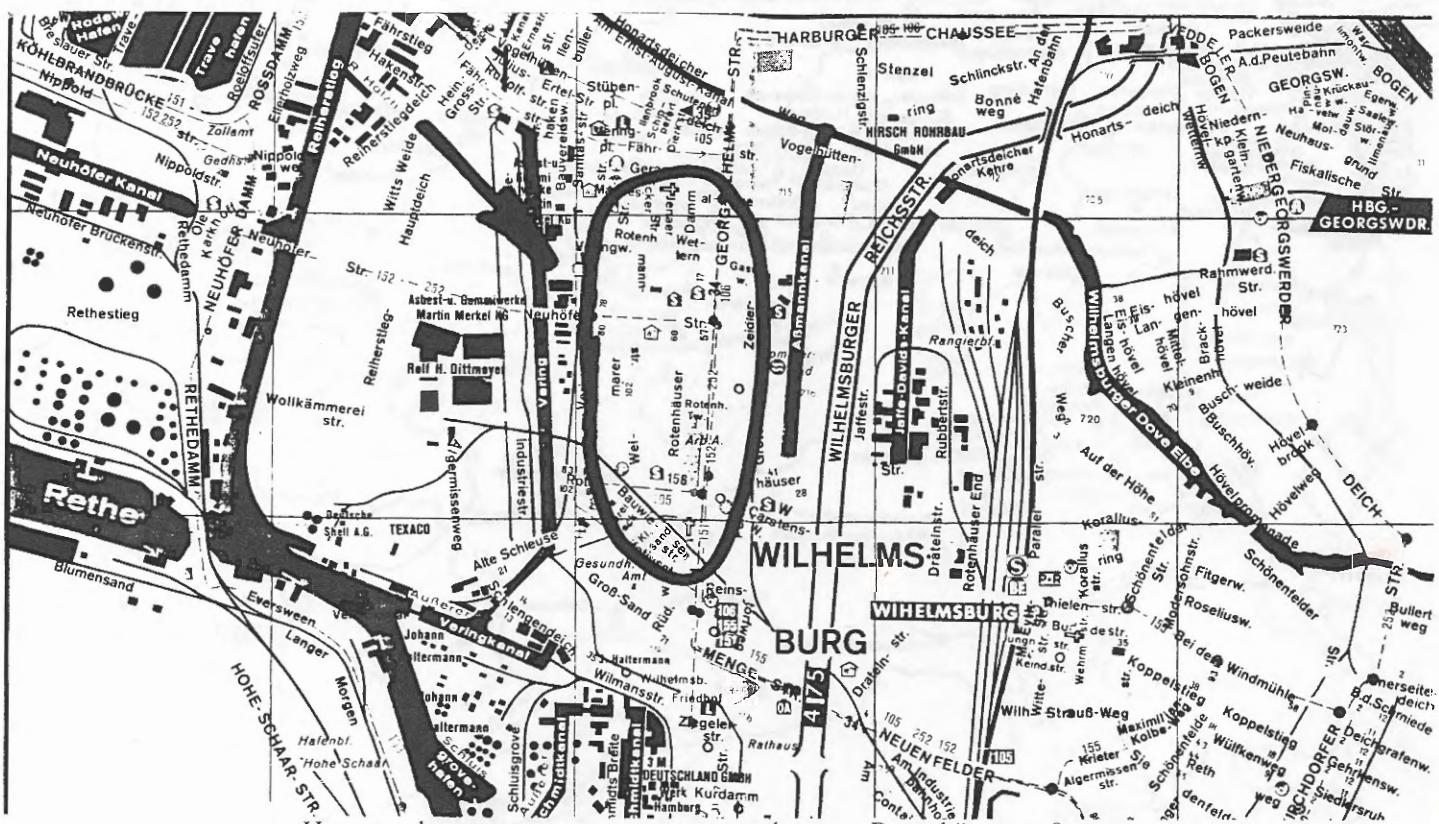

SCHWEDEN
DÄNEMARK
Kiel-Hassee
Hamburg-Wilhelmsburg
Hägerwelle
Hohenbruch
130 000
Esten, Letten und Litauer
Brückendorf
Schiemanen
Soldau
Nosarzewo
Mielau
Reichenfeld
Hohensalza
Ostrowo
2 500 000
Russen
Lenzingen
Brätz
Grodzciec
Litzmannstadt
General-
gouver-
nement
911 000
Polen
Rattwitz
Reigersfeld
Blachstädt
Heydebreck
Nifke
Krakau
1000000
Mlatkau
Hradischko
Mährisch Ostrau
Gross Kunzendorf
Pardubitz
Krehanitz
Jirowitz
Tworschowitz
Janowitz Markt
Pilsen-Karlow
Miroschau
140 000
Tschechen
190 000
Andere
50 000
Andere
Bukowan
Plan
140 000
2 000
Bulgaren
5 000
Rumänen
SLOWAKEI
80 000
Siebenhirten
Oberlanzendorf
Moosbierbaum
St. Valentin
München-Berg
München-Moosach
Augsburg
Obernorf-Aistaig
Ehingen
Offingen
Heidenheim-Mergelstetten
Neckartenzlingen
Neckarhausen
Leonberg
Rudersberg
Rotenbach
Wasseralfingen
Fellbach
Niederbühl
Karlsruhe
Ödheim
Heilbronn
Etzenhofen
St. Wendel
Luxemburger
15 000
LUX.
Belgier
254 000
Bacharach
Rieneck
Frankfurt-Heddernheim
Hundstadt
Römhild
Plauen
Falkenstein
Johanngeorgenstadt
Ober-Lettensdorf-Maltheuern
Czalositz
Tetschen
Bodenbach
Zwickau
Chemnitz
Freiberg
Zittau
Morchenstern
Oederan
Weissig
Kleinschönau
Cossebaude
Dresden
Radeberg
Löbau
Rothenburg
Wildfelde
Leipzig
Spergau
Kulkwitz
Lippendorf
Peres-Böhlen
Schkopau
Böhlitz-Ehrenberg
Raguhn
Christianstadt
Piesteritz
Halberstadt
Blankenburg
Leitzkau
Hildesheim
Magdeburg
Gross Beeren
Genthin
Gosen
Fürstenwalde
Altbuchhorst
Berlin
Frohnau
Henningsdorf
Finkenkrug
Falkensee
Fehrbellin
Dreetz
Unterlüss
Liebenau
Bremen-Farge
Bremen-Sebaldsbrück
Oldenburg
93000
227 000
Holländer
NIEDER-
LANDE
Zwolle
Bentheim
Ohrbeck
Lahde
Langenhagen
Hannover
Steinbergen
Bad Eilsen
Georgsmarienhütte
Ahaus
Beelen
Hessen
Dorsten
Marl
Hönnetal
Oberhausen
Duisburg
Dortmund
Unna
Venlo
Wetter
Meschede
Arnem
Düsseldorf
Kassel
Eichenberg
Solingen
Hunswinkel
Breitenau
122 000
Alsdorf
Leverkusen
Köln-Deutz
Affoldern
Aachen-
Burtscheid
Bonn
Köln-Mungersdorf
Bad Godesberg
Neuwied
Ettingshausen
Kranichfeld
Ohrdruf
Gotha
Eisenach
Fulda
Hersfeld
Bebra
Eschwege
Kassel
Göttingen
Northeim
Seesen
Braunschweig
Helmstedt
Wolfsburg
Uelzen
Lüneburg
Celle
Soltau
Verden
Bremen
Oldenburg
Wilhelmshaven
Emden
Leer
Papenburg
Meppen
Lingen
Rheine
Osnabrück
Bielefeld
Minden
Hameln
Hannover
Salzgitter
Goslar
Halberstadt
Quedlinburg
Aschersleben
Bernburg
Köthen
Dessau
Wittenberg
Lutherstadt
Torgau
Riesa
Meissen
Dresden
Pirna
Freital
Zittau
Görlitz
Bautzen
Kamenz
Hoyerswerda
Cottbus
Forst
Guben
Frankfurt/Oder
Eisenhüttenstadt
Fürstenwalde
Strausberg
Eberswalde
Angermünde
Prenzlau
Templin
Neubrandenburg
Neustrelitz
Waren
Müritz
Güstrow
Rostock
Wismar
Schwerin
Ludwigslust
Parchim
Hagenow
Boizenburg
Lauenburg
Ratzeburg
Mölln
Geesthacht
Bergedorf
Harburg
Buxtehude
Stade
Cuxhaven
Otterndorf
Bremerhaven
Nordenham
Delmenhorst
Vechta
Cloppenburg
Quakenbrück
Bersenbrück
Melle
Herford
Bad Oeynhausen
Detmold
Paderborn
Höxter
Holzminden
Einbeck
Alfeld
Hildesheim
Peine
Gifhorn
Wolfsburg
Helmstedt
Schöningen
Wolfenbüttel
Salzgitter
Goslar
Osterode
Herzberg
Duderstadt
Heiligenstadt
Worbis
Nordhausen
Sangerhausen
Eisleben
Hettstedt
Mansfeld
Lutherstadt
Wittenberg
Bitterfeld
Dessau
Köthen
Bernburg
Aschersleben
Quedlinburg
Halberstadt
Blankenburg
Wernigerode
Ilsenburg
Bad Harzburg
Clausthal-Zellerfeld
Goslar
Seesen
Northeim
Einbeck
Alfeld
Hameln
Bad Pyrmont
Rinteln
Stadthagen
Nienburg
Verden
Rotenburg
Soltau
Walsrode
Celle
Uelzen
Lüneburg
Winsen
Buchholz
Harburg
Stade
Buxtehude

Stadsdeel Wilhelmsburg

Ik heb mij natuurlijk afgevraagd: "Wat is dat voor een adres waar zoveel belangstelling voor bestaat?" Na enig zoekwerk in de mij ter beschikking staande literatuur werd mij e.e.a. duidelijk. Allereerst werd door mij de stadsplattegrond van Hamburg bestudeerd en daaruit bleek dat het stadsdeel Wilhelmsburg in de oude binnenstad ligt, oost van het centrum, vlakbij de havens.

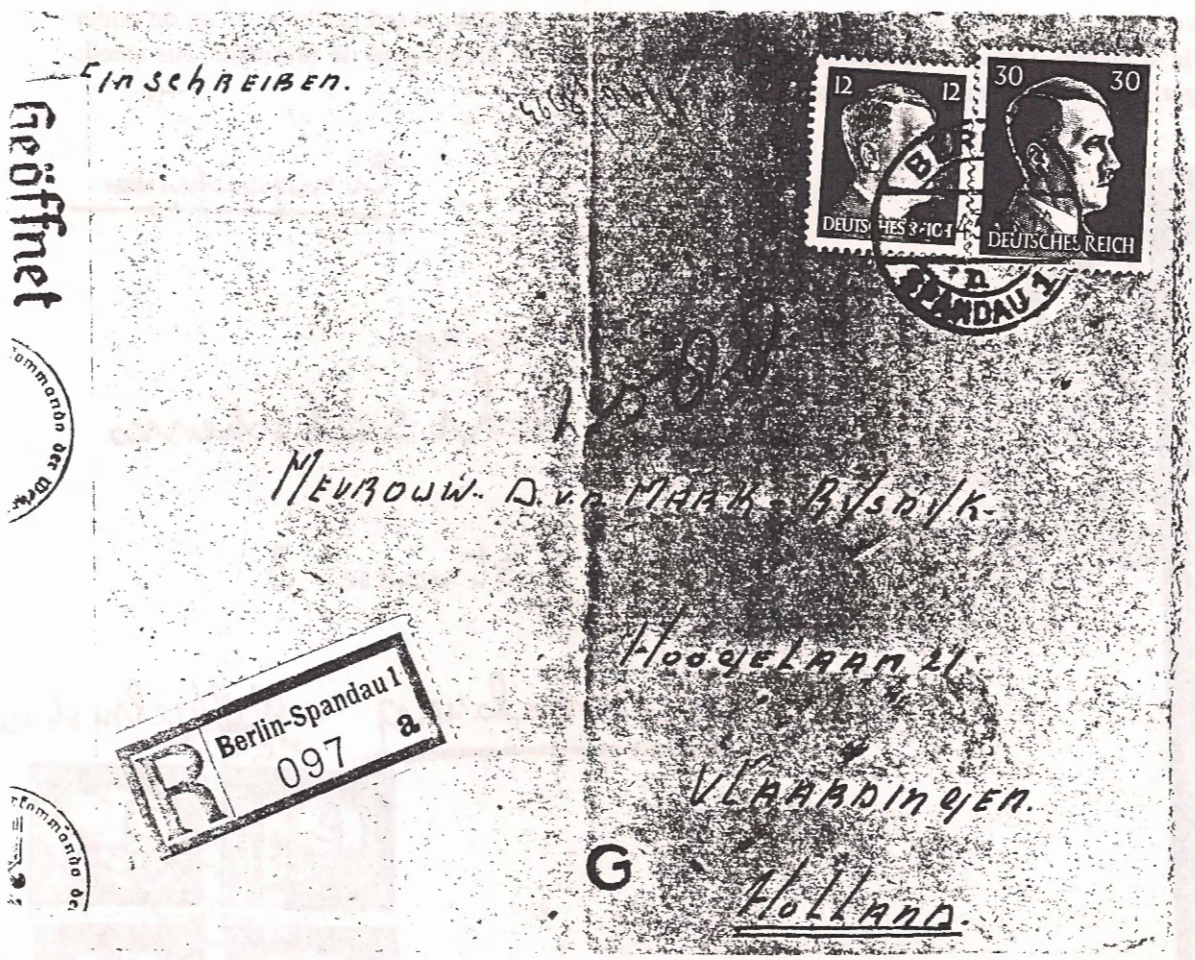
De Rotenhäuserstaße (waarbij Roten wordt geschreven zonder h) bevindt zich in de directe omgeving van het groet spoorwegemplacement. Het maakt deel uit van een stelsel van gebouwen en straten met min of meer dezelfde naam. Zie onderstaande afbeelding van het stadsdeel Wilhelmsburg.

Het complex van wegen en straten met de naam Rotenhäuserstaße.
Alle brieven zijn geadresseerd naar nummer 3 van deze straat.

Buitenlandse Letland. De arbeiders (al of niet gedwongen) konden op een drietal manieren tewerk gesteld worden:

1. Als zogenaamde "Fremdarbeiter" dat wil zeggen dat mannelijke en/of vrouwelijke buitenlandse arbeiders in de loop van de oorlog geworven werden, waarbij ze veelal moesten werken in de fabrieken van het "Groot Duitse Rijk". Toen de werving op vrijwillige basis niet het vereiste resultaat opleverde werden arbeiders verplicht opgeroepen en werden speciale razzia's gehouden in de door de Duitsers bezette gebieden, dus ook in Nederland. Getalsmatig vooral in de bezette "Ostgebiete" zoals in ons geval Letland. De zo opgepakte personen werden als dwangarbeider naar Duitsland gevoerd .
2. "Arbeitserziehungshaft" (dat wil zeggen een opvoedingskamp van het gesloten type), waarbij buitenlandse dwangarbeiders die als werkweigeraar en/of werksaboteur te boek daaruit onder (gewapend) toezicht in werden opgesloten en van daaruit stonden, werden opgesloten en van de Duitse (oorlogs)industrie moesten werken. De straf boek stonden, onder (gewapend) toezicht in de Duitse (oorlogs) van opsluiting in deze opvoe-dingskampen voor werkweigeraars geschiedde formeel tot een maximum van 56 dagen.
3. Opvoedingskampen bij firma's. Deze ontstonden op grond van een rondschrijven van de "Reichsführer-SS en Chef van de Duitse politie gedateerd 15.12.42 (dus na de hier in beschouwing genomen periode) en had ten doel "werk-contractbreuk" van buitenlandse arbeiders tegen te gaan. Uit de kaart blijkt verder dat vanuit Nederland circa 93.000 vrijwillige arbeidskrachten in Duitsland werkten en dat verder 227.000 Nederlandse dwangarbeiders naar Duitsland werden gevoerd. Voor de Baltische Staten zijn dit tezamen 130.000 dwangarbeiders; hier wordt niet gesprokon over vrijwillige arbeiders.

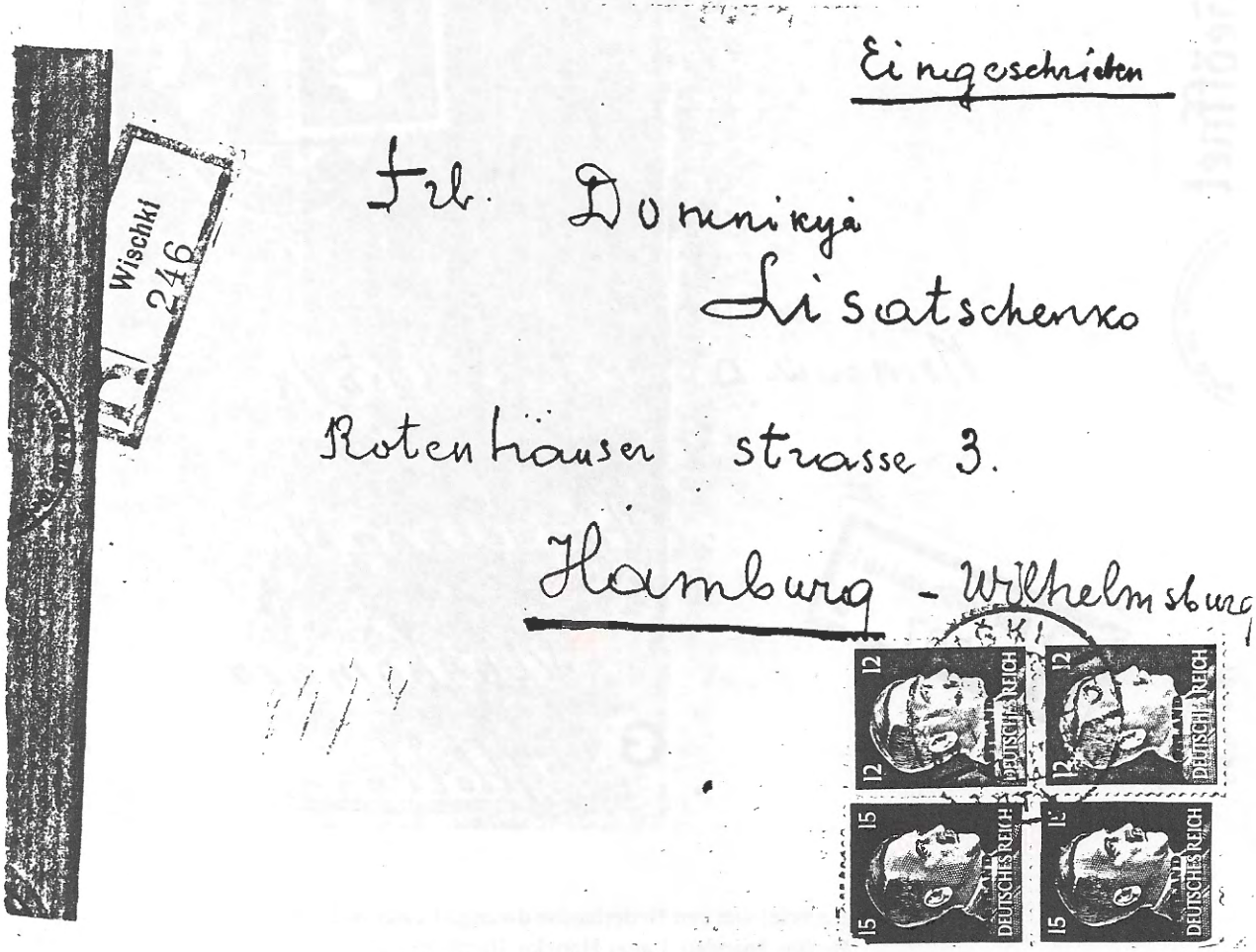

Afbeelding van een brief van een Nederlandse dwangarbeider in Duitsland
Berlijn Spandau, Lager Honeke, Barak 23

De buitenlandse arbeiders en de opvoedingskampen (1939 - 1945)

een algemeen overzicht

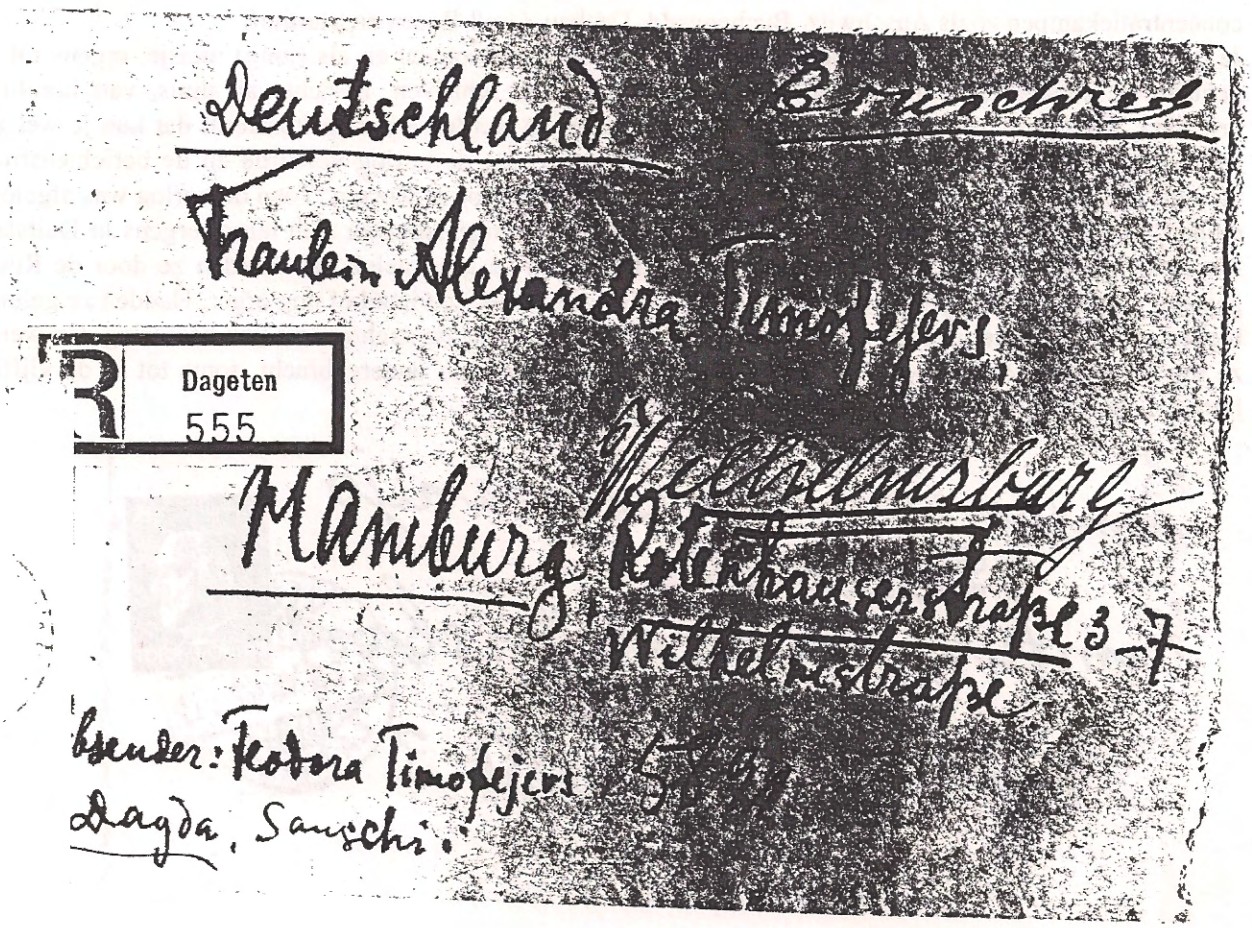
De buitenlandse arbeiders

Door de extreem hoge vraag naar arbeidskrachten voor de bewapeningsindustrie alsmede voor de landbouw en de woningbouw enerzijds en anderzijds door de vele opdrachten die de respectievelijke fabrieken in portefeuille hadden, kon Duitsland voor het begin van de tweede wereldoorlog beschikken over circa 650.000 buitenlandse arbeiders die als werknemers daar hun werk vonden. Tijdens de oorlog werden nog met bevriende en neutrale staten ook nog contracten afgesloten voor het aldaar werven van arbeidskrachten voor Duitsland. Na het begin van de vijandelijkheden stagneerde de toestroom van deze buitenlandse arbeiders. Onder de indruk van de snelheid en het gemak waarmee Duitsland zijn "Blitzkrieg" voerde, kwamen vrijwilligers uit de bezette landen (Polen, en landen van noord en west Europa naar Duitsland om daar werk te vinden. Hierbij speelde vaak ook een vorm van collaboratie en opportunisme een niet te ontkennen rol. Van verzet van deze arbeiders tegen de bezettingsmacht was in het begin weinig te bespeuren. Na de aanval op de Sovjet Unie werd dit anders. Onder invloed van de onvoorziene uitputtingsoorlog veranderde de Duitse economie volkomen. De verliezen van de krijgsmacht en de toenemende vraag naar soldaten verminderde het aantal Duitse arbeidskrachten drastisch. Reeds eind 1942 werd duidelijk dat noch de inzet van vrijwillige buitenlandse arbeidskrachten, noch de inzet van krijgsgevangenen, voldoende aanvulling bood voor het wegvallen van de opgeroepen dienstplichtigen. Daarbij werd de leeftijd van de onder de wapenen geroepen militairen steeds hoger werd en de ervaring in de fabrieken dus steeds geringer, deze vloeide als het ware weg naar het front.

Brief nummer 3 van de tweede gewichtsklasse.

Op 21.3.1942 benoemde Hitler de "Gauleiter" van Thüringen: Fritz Sauckel, tot algemeen gevolmachtigde
voor de arbeid. Hij gaf hem op 30.9.42 carte blanche, zowel in het Groot Duitse Rijk als ook in het "General Gou--vernement" en de andere bezette gebieden, naar zijn goeddunken alle maatregelen te treffen om de inzet van arbeid en arbeiders voor de Duitse werving van arbeidskrachten in de door oorlogseco-nomie onder alle omstandigheden te waarborgen. Voor de de Duitsers bezette gebieden waren speciale bureaus verantwoordelijk. Zo waren in de periode juli/augustus 1942 reeds circa 3.519.000 buitenlandse arbeiders op grond van bovenstaande maatregele in Duitsland werkzaam, het allergrootste deel (63%) bestond uit "Ostarbeiter" (Russen en Balten) en Polen.

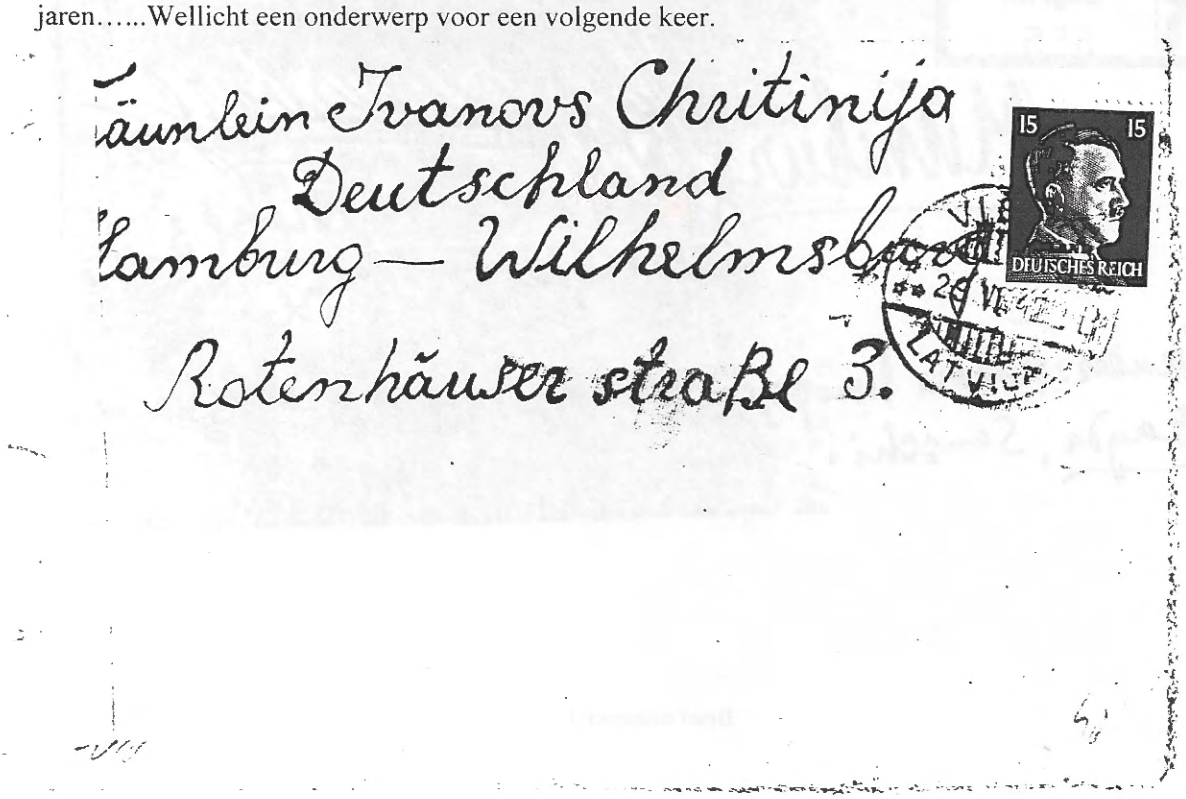

Brief nummer 15

Opvoedingskampen voor arbeiders.

Nadat de Reichsführer-SS en chef van de Duitse politie Heinrich Himmler al op 8 maart 1940 in een vlugschrift bevolen dat, in geval van ongehoor-zaamheid en werkweigering van Poolse mannelijke en vrouwelijke civiel arbeiders dat deze onverwijld voor meerdere jaren overgebracht moesten worden naar een opvoedingskamp. Voor "hardnekkige "querulanten achtte hij plaatsing in de steengroeven van het kamp Mauthausen als gerechtigd en probaat. Liet de eerder genoemde verordening plaatsing in een opvoedingskamp voor arbeiders slechts mogelijk voor de tijd van maximaal 56 dagen, op 12 december volgt dan een herziening zonder limitering in tijd, waarin nogmaals en zeer duidelijk wordt aangegeven dat deze kampen er uitsluitend zijn voor opname van werkweigeraars die blijk hebben gegeven het opgedragen werk te traineren Het is een opvoedkundige maatregel, geen straf.....

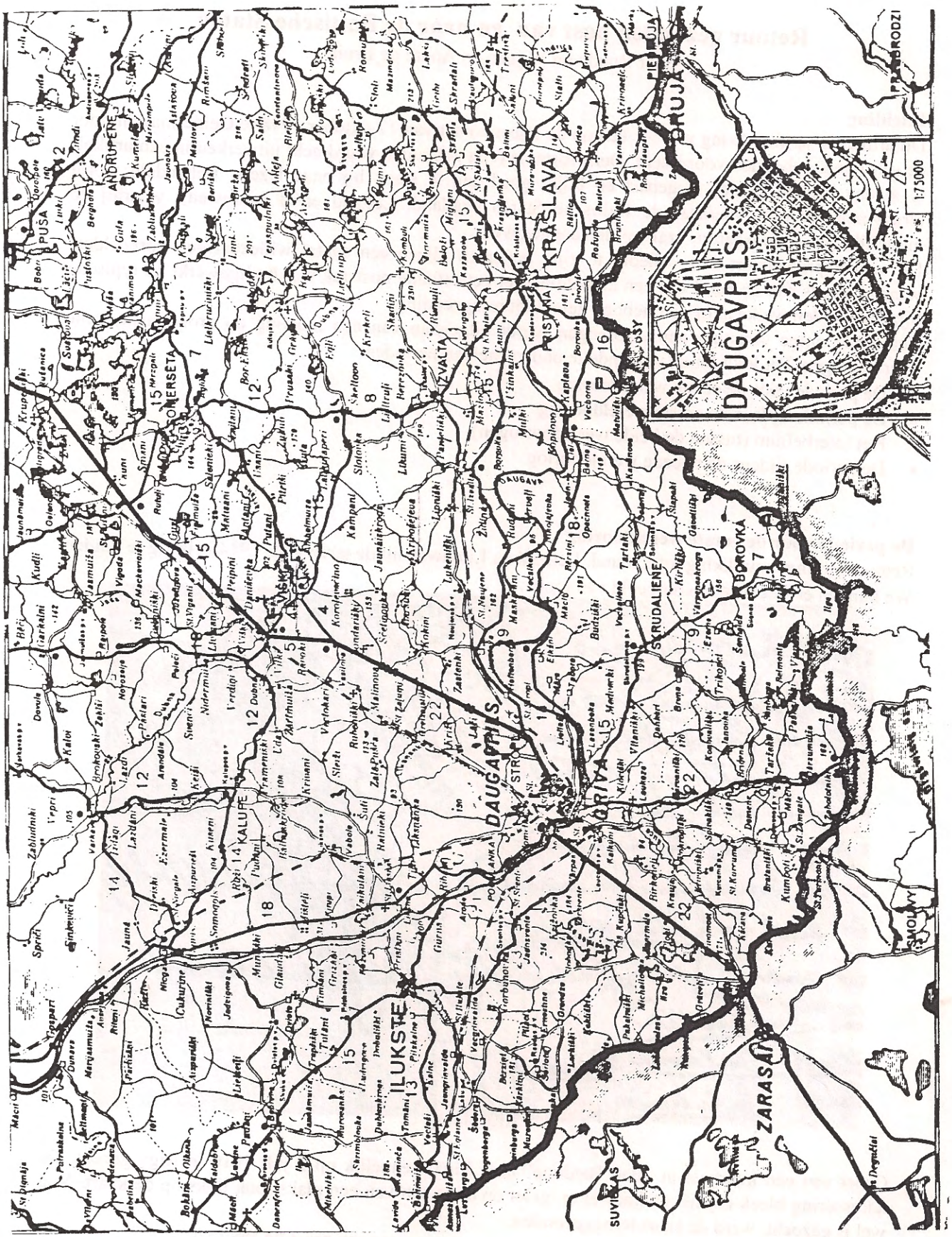
De arbeids- en leefomstandigheden omstandigheden waren echter vaak erger dan in een concentratiekamp. Toen het aantal gevallen van "contractbreuk" van de civiele buitenlandse arbeiders echter steeds meer toenam besoordeelde Himmler dat in een rondschrijven van 15.12.42 als onaanvaard-baar. Dit moest een afschrikkings-effect creëren en de betreffende arbeiders weer zo spoedig mogelijk "bij de les" krijgen. Het aantal opvoedingskampen voor arbeiders werd aanmerkelijk verhoogd. Sommige regio', die niet of nog niet over zo'n opvoedingskamp beschikten, stuurden de in aanmerking komende arbeiders maar meteen naar de dichtsbijgelegen concentratiekampen zoals Auschwitz, Buchenwald, Dachau, Groß-Rosen en Stutthoff.

Ja,ja, het viel niet mee "Fremdarbeiter" te zijn. Zeker niet gedwongen en als (jong) meisje, ergens uit een gehucht in Letland. Je kon de taal niet spreken, laat staan schrijven. Bericht van thuis, van familie of vrienden, waar deze brieven van getuigen, waren schaars en werden steeds gekoesterd; dat kun je wel zien aan de brieven. Ze werden echter steeds schaarser naar gelang de oorlog vorderde en de berichtenstroom bloedde dood bij de opmars van - en de bezetting van Letland door de Russen. Toen de oorlog was afgelopen en de totale ontreddering daar was, vonden deze meisjes of jonge vrouwen zich terug, ergens in Duitsland. Als ze geluk hadden was dat in het westelijk deel. Hadden ze geen geluk dan werden ze door de Russen gejaagd en indien gevangen veroordeeld wegens collaboratie met de vijand of nog erger. Hadden ze geluk en bleken ze in het westelijk deel van Duitsland wakker te worden na de nachtmerrie van de oorlog dan werden ze tot "Displaced Person" verklaart en werden ze weer in kampen ondergebracht, soms tot in de vijftiger jaren.....Wellicht een onderwerp voor een volgende keer.

Met 3 Pfennig overgefrankeerde brief nummer 4

Vanuit dit gebied werden de brieven naar Hamburg verzonden.Het lijkt dus ook logisch dat de geadresseerden daar ooit vandaan kwamen.

Retour gezonden post van en naar de Baltische Staten

door Ruud van Wijnen en André de Bruin

Inleiding

Dit artikel is de uitwerking van een op de bijeenkomst van 17 oktober 1998 te Geldermalsen door de schrijvers gehouden voordracht. Deze formule (een gehouden voordracht uitwerken in een artikel) is in ons blad al eerder toegepast en blijkt goed aan te slaan bij onze lezers. Behandeld wordt teruggezonden post van/naar de Baltische Staten (Estland, Letland en/of Litouwen), waarbij zo mogelijk "de reden waarom" zal worden aangegeven.

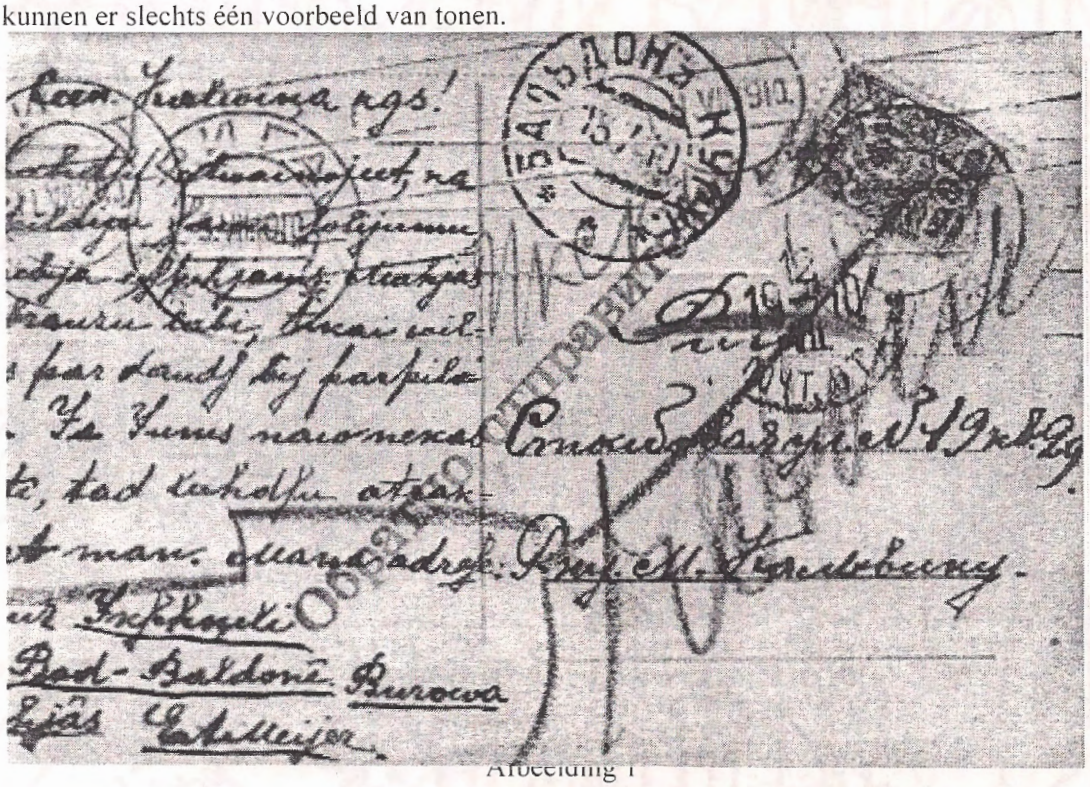
Dit artikel pretendeert niet volledig te zijn, het geeft alleen een aantal willekeurige voorbeelden, waarbij steeds aan de hand van een afbeelding het betreffende poststuk wordt uitgewerkt op typische bijzonderheden welke al of niet hebben geleid tot terugzending.

Ten einde enige structuur aan te brengen wordt uitgegaan van een indeling op grond historische overwegingen. Dit leidt tot de volgende te onderscheiden perioden:

- De periode vóór de eerste wereldoorlog
- De periode tijdens de eerste wereldoorlog
- Het interbellum (tussen de beide wereldoorlogen)
- De periode tijdens de tweede wereldoorlog

De periode vóór de eerste wereldoorlog

Retourpost met betrekking tot Estland. Letland en Litouwen uit de jaren voor 1914 is lastig te vinden. We kunnen er slechts één voorbeeld van tonen.

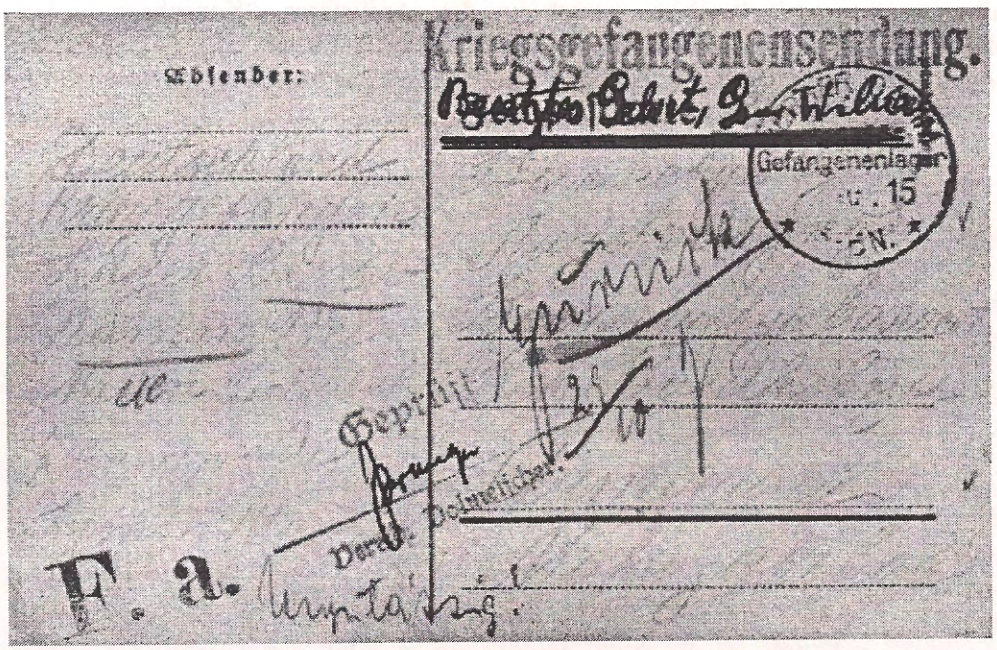

Afbeelding 1

Groet van een kuurgast in "Bad Baldone" naar Riga, kennelijk op 3 juli 1910 in Riga gepost. De adressering bleek onjuist en hoewel er, gelet op de resten van een plakstrook links op de kaart. Nog wel is gezocht, werd de kaart teruggezonden.

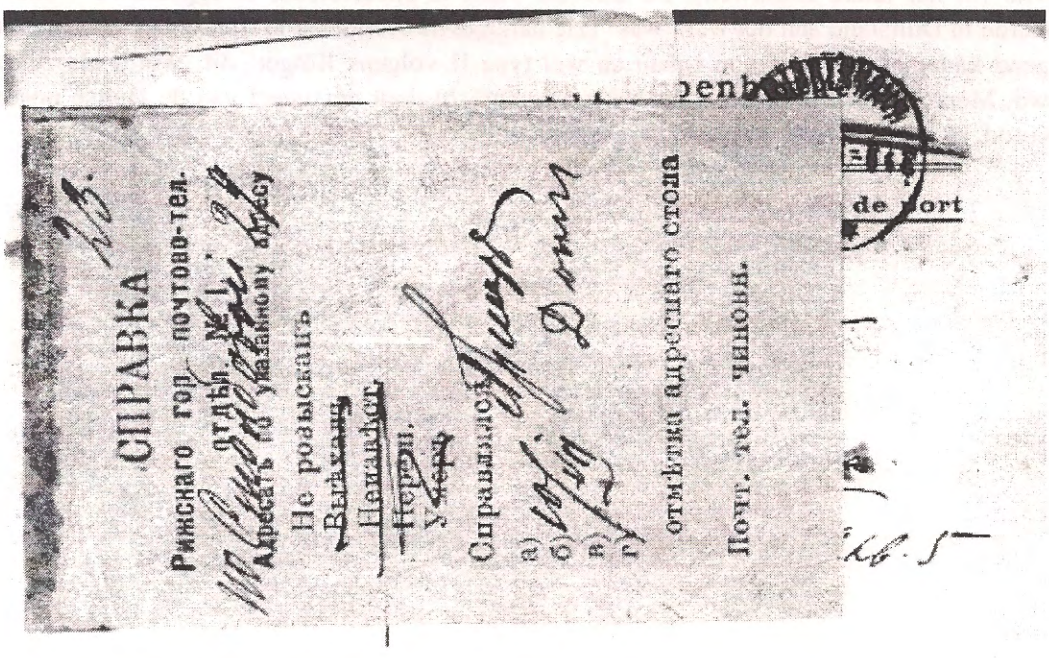
In blauw geschreven "Retour" over het adres en voorzien van een prachtig stempel Обратно отправителю (= retour afzender). Terug in Балдонъ op 13 juli 1910.

De periode tijdens de eerste wereldoorlog

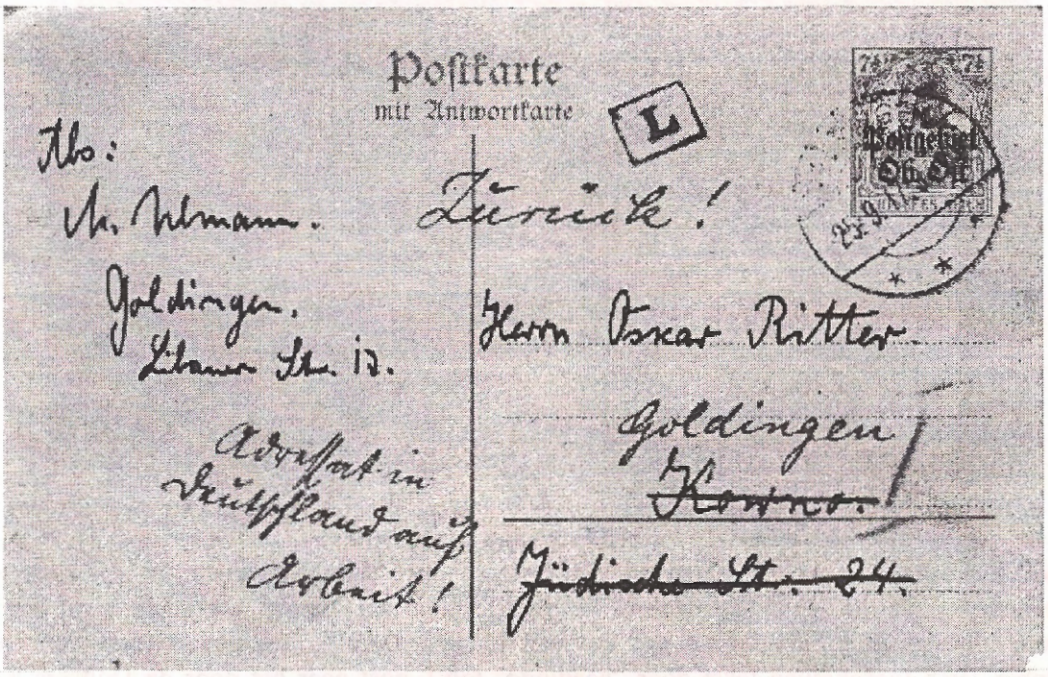

Afbeelding 2

Een briefkaart verstuurd uit Duitsland en geadresseerd naar Wilna. Schrijver is een (Russische) krijgsgevangene uit het gevangenenkamp "Berger-Damm" bij Nauen. De kaart werd als "niet toelaatbaar" teruggestuurd omdat op dat moment (augustus 1915 geschreven tekst door afzender)/oktober 1915 (geschreven tekst door "beëdigde" tolk), post naar het door de Duitsers bezette gebied (in dit geval Wilna) nog niet was toegestaan. De letters "F.a." (bekend vanaf 1915) in rood op de kaart aangebracht betekent: "Fristgemäß abgefertigt" ofwel "binnen de gestelde termijn verwerkt". Deze aanduiding werd op voorhand aangebracht omdat er (te) veel klachten waren m.b.t. een te grote vertraging van Duitse krijgsgevangenenpost, hetgeen in strijd was met het Verdrag van Genève.

Afbeelding 3

Portvrije briefkaart van het Deense Rode Kruis in Kopenhagen, 1915, naar Riga. Gecensureerd in Petrograd. In Riga onbestelbaar, hoewel er blijkens het strookje nog wel gezocht is. Gele strook "Aufenthaltsort nicht ermittelt, daher zurück an den Auflieferer. "Kopenhagen". Gestempeld "Kriegsgefangenensendung" in rood en "Retour" en "Inconnu" in blauw.
Het lijkt er dus op dat pas na de Duitse bezetting van Riga de kaart werd teruggezonden.

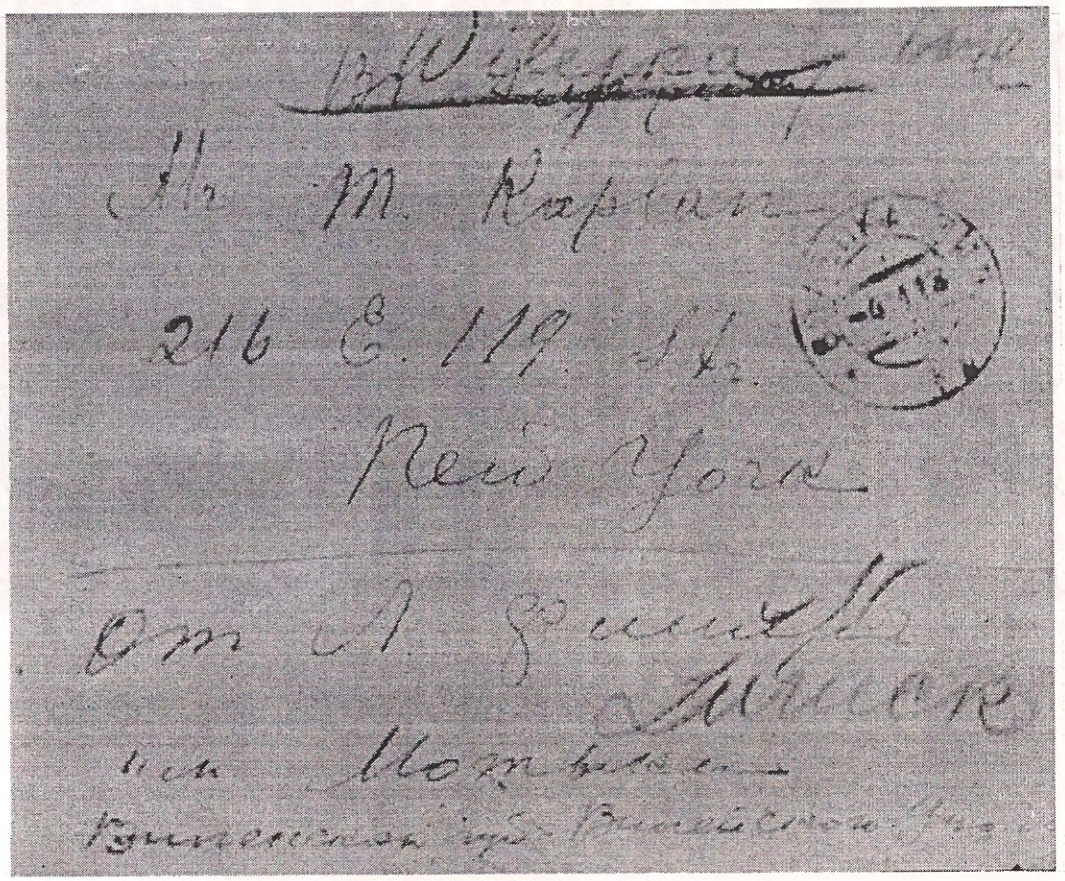

Afbeelding 4

Een briefkaart met betaald antwoord , op 25-9-17 verzonden van Goldingen (in het latere Letland) naar Kovno (in het latere Litouwen). De dubbele kaart is onbestelbaar teruggestuurd omdat: "de geadresseerde in Duitsland aan het werk was" (zie handgeschreven tekst in rood). Het censuurstempel L in liggend kader in blauw is van Libau en wel type II volgens Rötger; dit wordt als zeldzaam beschouwd. Merk op dat handgeschreven tekst aangebracht door personeel van de Duitse posterijen veelal in rood, in mindere mate in blauw, is aangebracht.

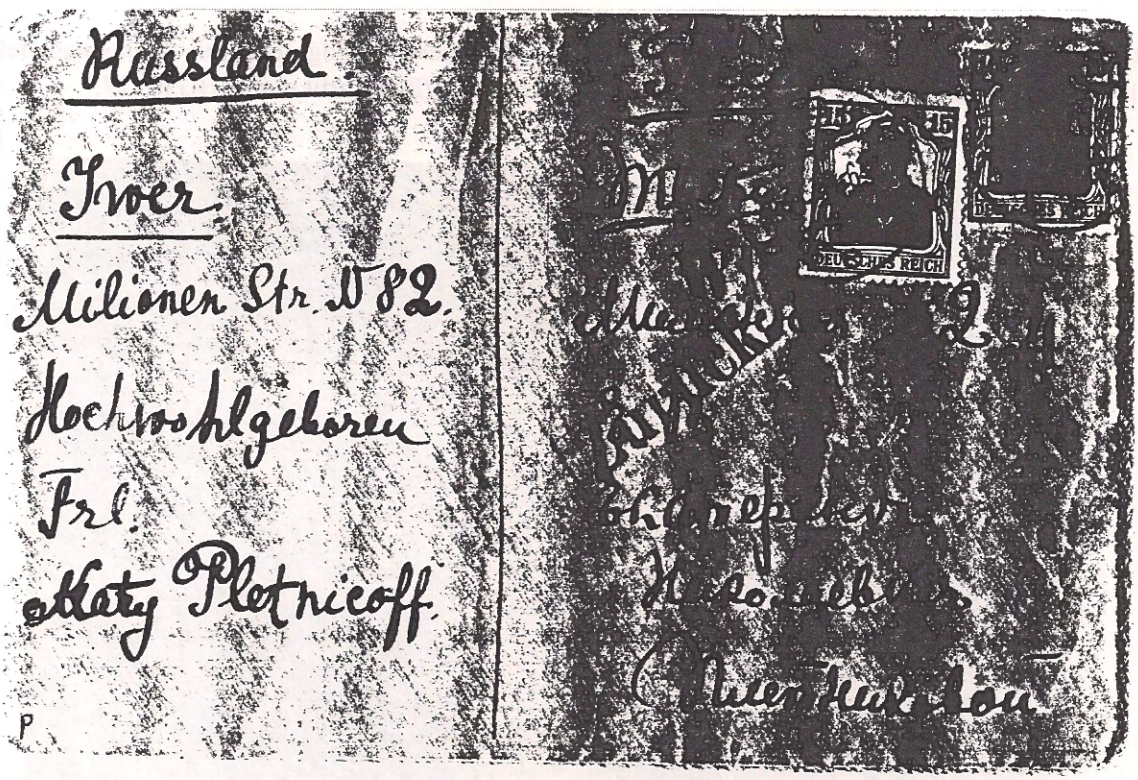

Afbeelding 5

Briefkaart verzonden van Riga naar Luzk in Wolyniën. Handgeschreven dienstmededeling: "Postverkehr unzulässig". Verwezen wordt naar het desbetreffende artikel in HBG nr. 27.

Afbeelding 6

Een brief die vanuit Wileika (in het voormalige gouvernement Wilna) werd verzonden (-4.11.18) naar New York. Ook deze brief werd retour gezonden met de aantekening (in blauw) dat dergelijk postverkeer niet was toegestaan. Zie HBG nummer 27 over de zogenaamde "front-overschrijdende-post". Wileika lag op moment van verzending in het gebied dat door de Duitsers was bezet en wel door het 10de Leger. Hier was vanaf augustus 1918 de zogenaamde "bode-post" voor de civiele bevolking actief. Van deze dienst mocht alleen de plaatselijke bevolking gebruik maken, niet dus de Duitse militairen die immers, door gebruik te maken van de veldpost, portvrijdom bezaten. Bij gebruikmaking van deze bode-post moest wel extra worden betaald. In dit geval 60 Pfennig porto ten behoeve van de landelijke bode-post en 20 Pfennig voor de rijkspost. De kosten voor de bode-post werden voldaan door het plakken van een speciaal zegel (tekst in cyrillisch) en de kosten voor de rijkspost werden voldaan door het plakken van een gewoon postzegel van 20 Pfennig, echter zonder de opdruk "**Postgebiet Ob.Ost**". Deze zegels waren op de respectievelijke postkantoren aanwezig.

Afbeelding 7

Envelop die met ingesloten brief werd verzonden vanuit Riga (26-11-1918) en werd geadresseerd naar Twer (Rusland). Het geheel werd retour gestuurd omdat "post door de fronten" op dat moment nog niet was toegestaan. Het censuurstempel is van Wilna. Zie hiervoor ook HBG nr. 27 blz. 47.

Afbeelding 8

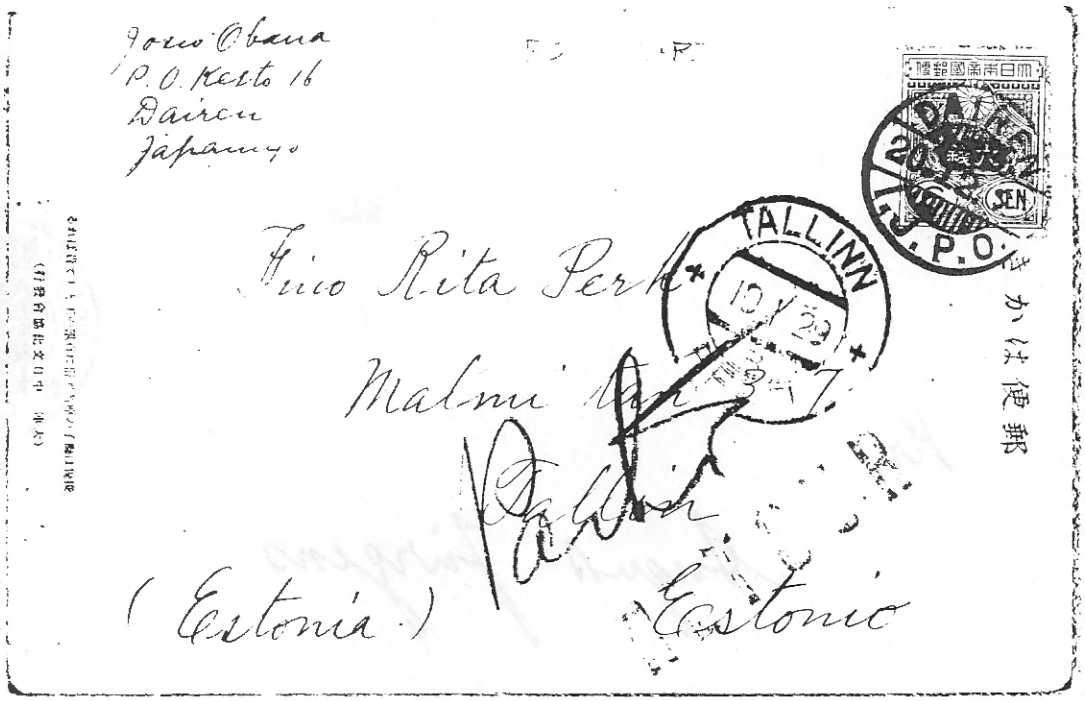
Briefkaart met geplakt zegel van 10 Pf. Op 22 jan'19 verstuurd van Hamburg (Duitsland) naar Dorpat/Tartu in Estland. Wegens het niet functioneren van de postverbinding naar Dorpat (tot eind 1918 waren de bolsjewieken daar en de verbindingen waren nog niet hersteld) werd de kaart geretourneerd naar Hamburg. Getracht is de kaart via Finland te sturen (zie handgeschreven aanwijzing) maar in ieder geval werd in Königsberg het aldaar gebruikte censuurstempel aangebracht. Het is dus maar zeer de vraag of de route over Finland werd genomen.

Het interbellum

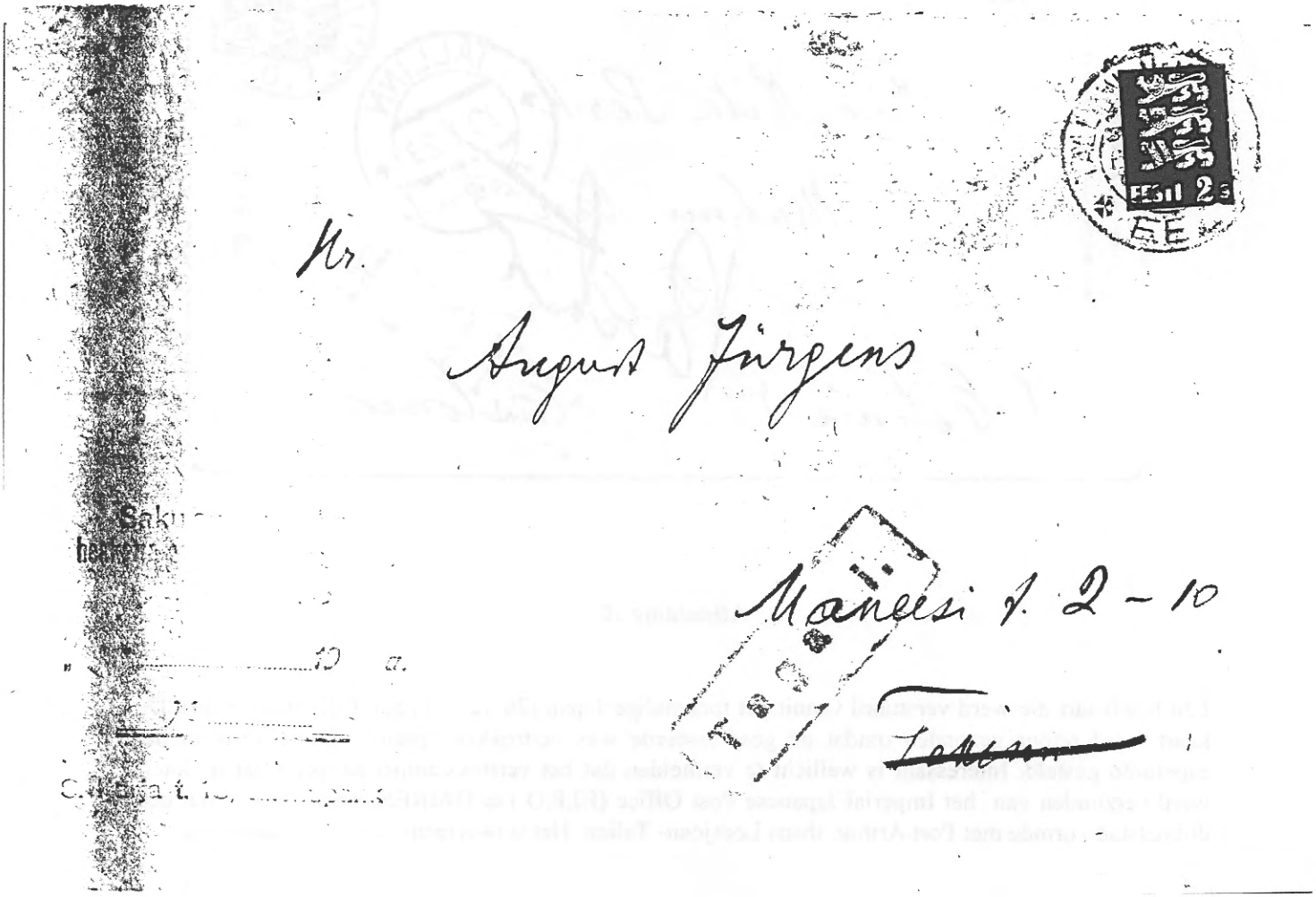

Afbeelding 9

Poststuk verstuurd van Tallinn (Estland) naar Braunschweig (Duitsland). De brief is overgefrankeerd en is wellicht daarom (deviezeninvoer/-uitvoer) teruggestuurd. De brief is via Finland gelopen hetgeen uit de censuurstempels en op de stempels van Helsinki (op de achterzijde) is af te leiden. Dit provisorisch stempel van Tallinn werd met name gebruikt voor aangetekende stukken en bestaat uit een rondstempel in combinatie met een langstempel.

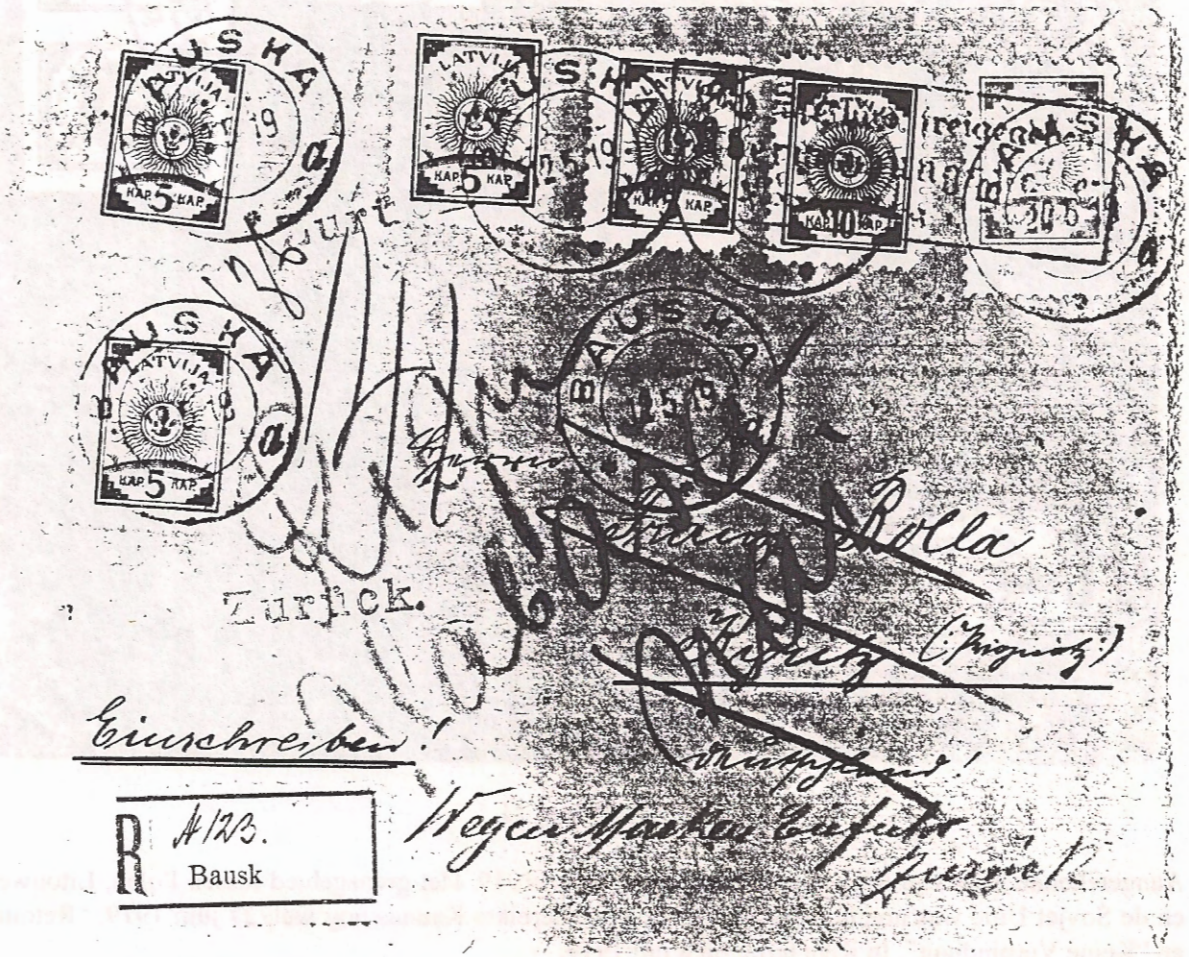

Afbeelding 10

Een briefkaart die werd verstuurd vanuit het toenmalige Japan (20-12-29) naar Tallinn (10-I-29). De kaart werd retour gezonden omdat de geadresseerde was vertrokken "partir". De tekst is in het esperanto gesteld. Interessant is wellicht te vermelden dat het vertrekstempel aangeeft dat de kaart werd verzonden van het Imperial Japanese Post Office (I.J.P.O.) te DAIREN, thans Talien, dat een dubbelstad vormde met Port Arthur, thans Loesjoen- Talien. Het is overigens een nieuwjaarsgroet.

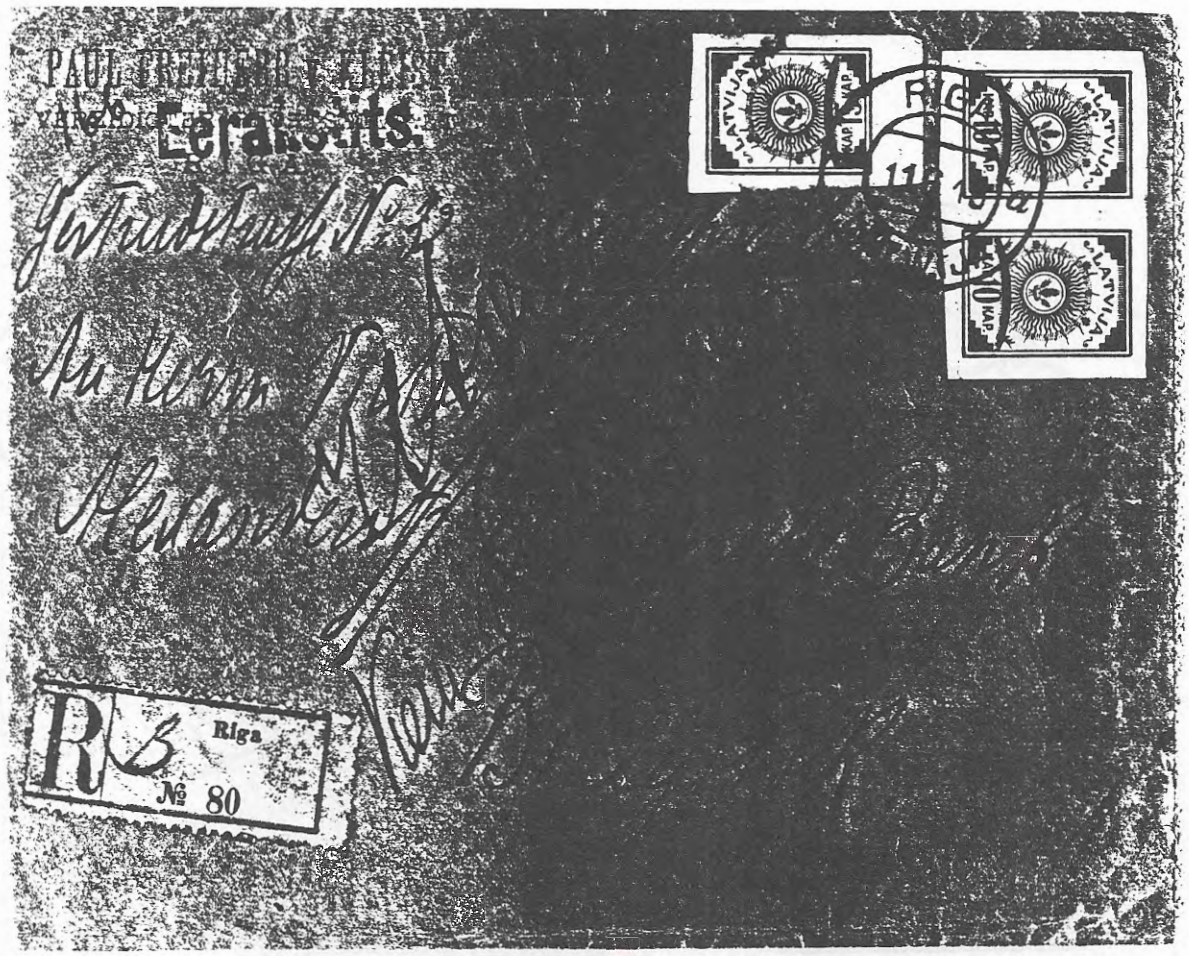

Afbeelding 11

Als drukwerk verzonden lokale (bank)brief in Tallinn. Niet vast te stellen is waarom de brief retour werd gezonden. Maar dat dit het geval was wordt bewezen door het omkaderde stempel "Tagasi" in rood. Tagasi betekent terug/retour, dit stempel komt in verschillende uitvoeringen voor.

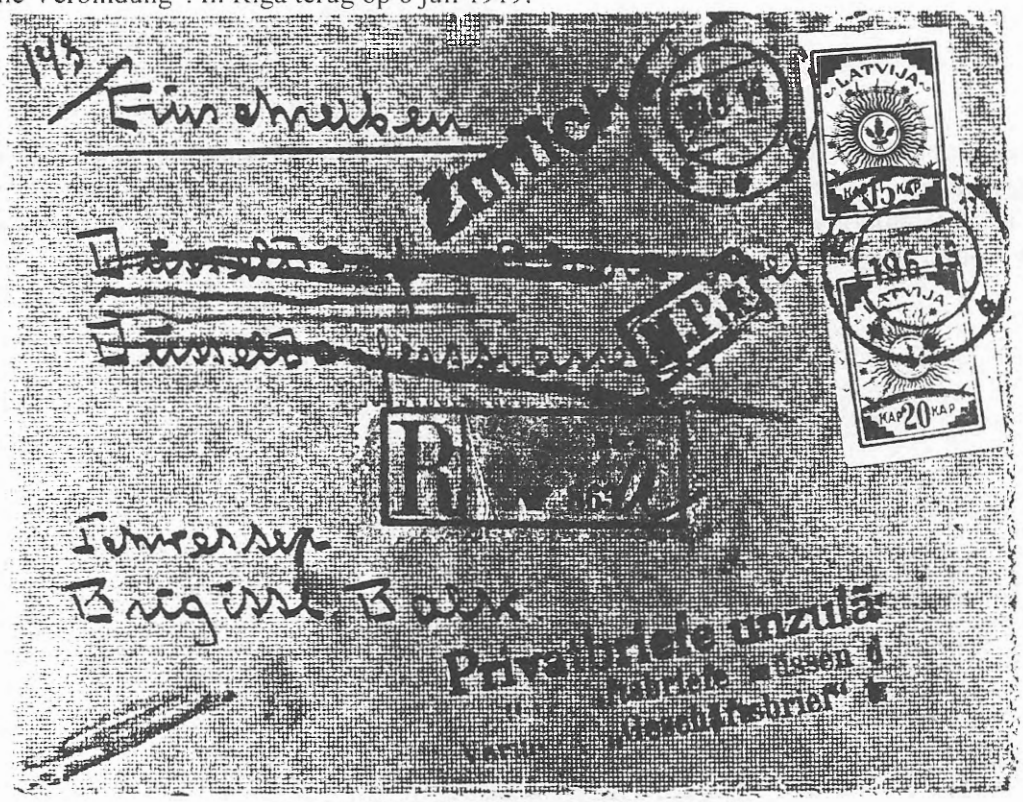

Afbeelding 12

Aangetekende brief van Bauska in Letland naar Duitsland, 12-05-1919. Gecensureerd in Königsberg en teruggezonden "wegen Marken Einfuhr". Hoewel bont gefrankeerd is het porto juist en werd en werd de brief geretourneerd vanwege de inhoud: postzegels; die vielen onder de deviezenbepalingen. Terug in Bauska op 20 mei 1919.

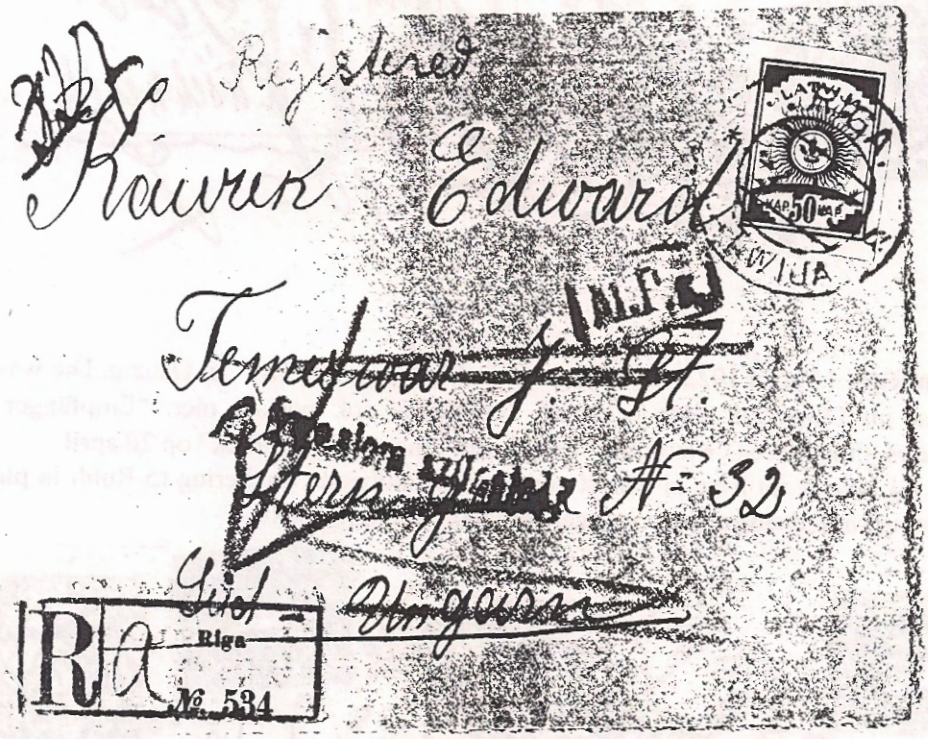

Afbeelding 13

Aangetekende brief van Riga naar Bialystok, 11 juni 11919. Het grensgebied tussen Polen, Litouwen en de Sovjet Unie was nog oorlogsgebied. De brief bereikte Kaunas nog wel, 27 juni 1919. "Retour" en "Keine Verbindung". In Riga terug op 8 juli 1919.

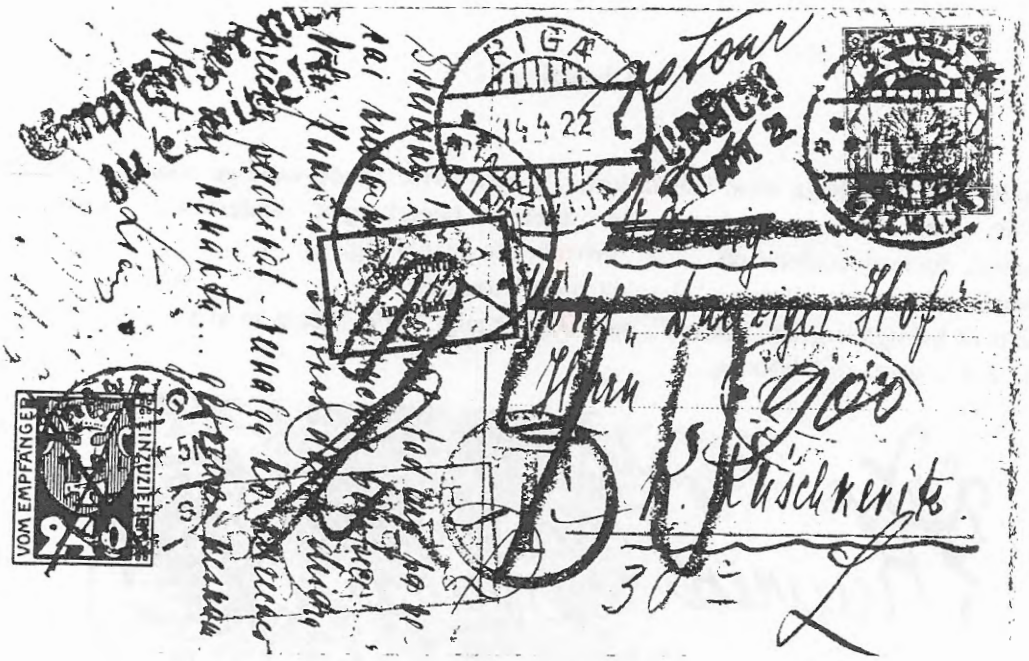
Afbeelding 14

Aangetekende brief van Riga naar Düsseldorf, 19 juni 1919. In de woelige tijden na de Eerste Wereldoorlog was het postverkeer aan allerlei beperkingen onderhevig: voortdurende oorlogssituaties, deviezencontrole en....."Privatbriefe unzulässig,
Geschäftsbriefe müssen den Vermerk "Geschäftsbrief" tragen".
Gecensureerd in Königsberg en "Zurück", naar Riga 9 aug. 1919. Mocht je al niet zoveel per post, moest je het ook nog zakelijk houden.....

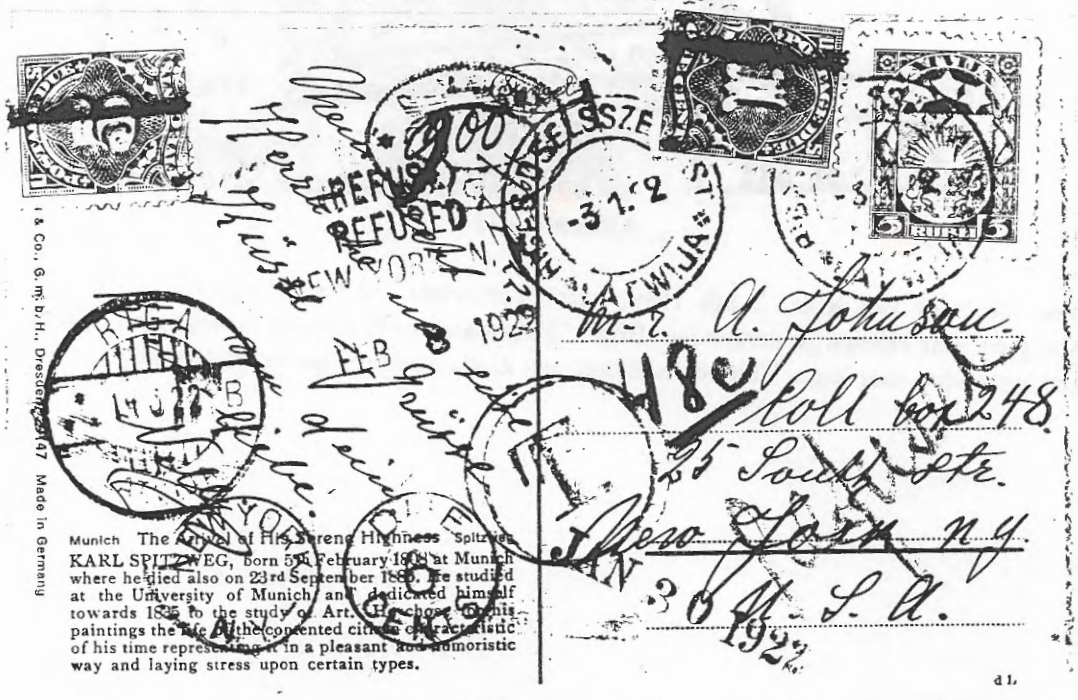

Afbeelding 15

Aangetekende brief van Riga, 2 juli 1919, naat "Temeswar" in "Süd-Ungarn". Gecensureerd in Königsberg en naar Hongarije verzonden. Blijkt "Timisoara" in Roemenië te liggen en dus wordt de brief teruggezonden naar Riga. Valt ook niet mee met al die staatkundige veranderingen.....

Afbeelding 16

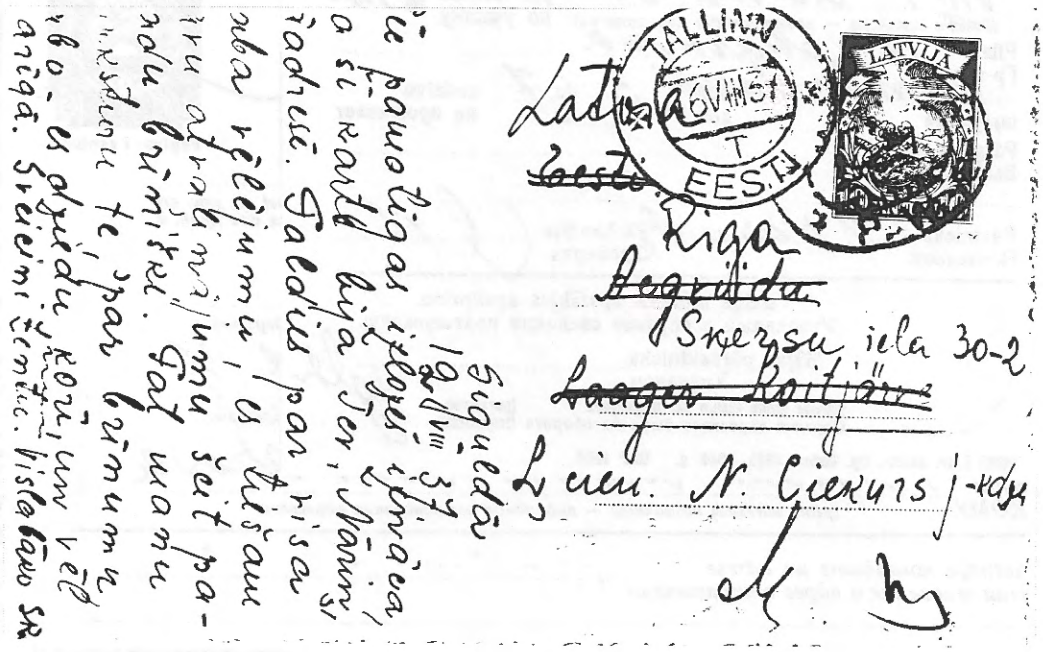
Briefkaart van Riga, 14 april 1922, naar een hotelgast in "Danziger Hof" in Danzig. Die was daar niet bekend: "Gast im Danz.Hof nicht bekannt" vervolgens ook postaal niet: "Empfänger nicht zu ermitteln" (paars, links boven) + strookje "Unbekannt"/Inconnu". "Zurück" op 20 april.
De kaart was bij vertrek uit Riga al beport vanwege onvoldoende frankering (5 Rubli in plaats van 9 Rubli). In Danzig werd daarom een portzegel van 240 Pfennig geplakt.

Afbeelding 17

Briefkaart van Riga, 3 jan. 19232, naar New York. Ook hier verzond de afzender z'n kaart onvoldoende gefrankeerd: 2 dagen eerder was het porto verhoogd van 5 naar 9 Rubli. Kan gebeuren...

De ontvanger vertikte het te betalen voor de "Herzliche und süsse Küssen". Met "Refused", geschreven en gestempeld, werd de kaart teruggezonden, wél voorzien van 2 Amerikaanse portzegels.

Afbeelding 18

Briefkaart van Sigulda in Letland met postwagon VALKA-RIGA naar AEGVIIDU, 13.8.1937. Om welke reden dan ook, de kaart werd met een gewijzigd adres wederom in de brievenbus gepost. Door de Estse post in TALLINN op 16 aug. bevestigd door het stempel rechtsonder.

Afbeelding 19

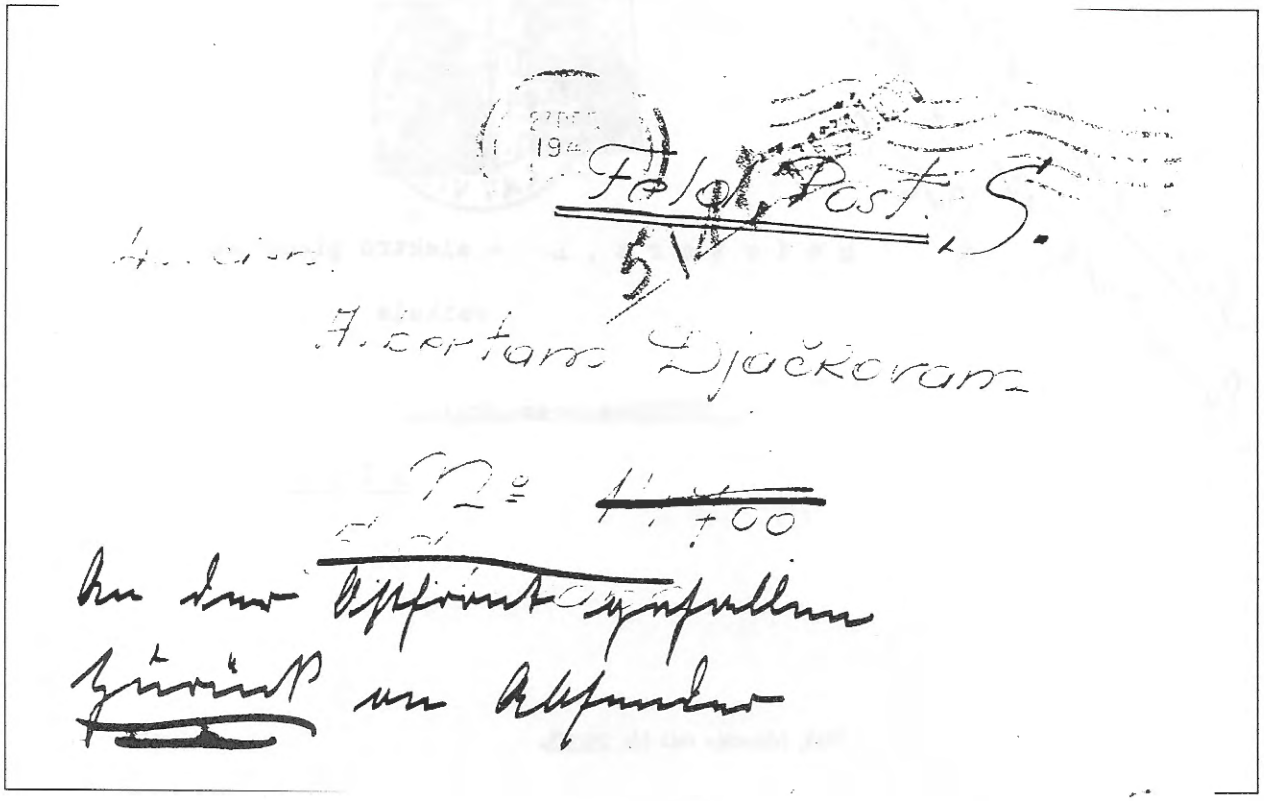
Postwaardestuk van 10 sant. Uitgegeven door de Sovjetrepubliek Letland. Volgens de tweetalige opgeplakte strook IZZIŅA - СПРАВКА woonde de geadresseerde niet op het aangegeven adres. Met het Letse stempel Atpakaļ sūtītjam. (= retour afzender) werd de kaart teruggezonden aan staatswinkel 256

De periode tijdens de tweede wereldoorlog

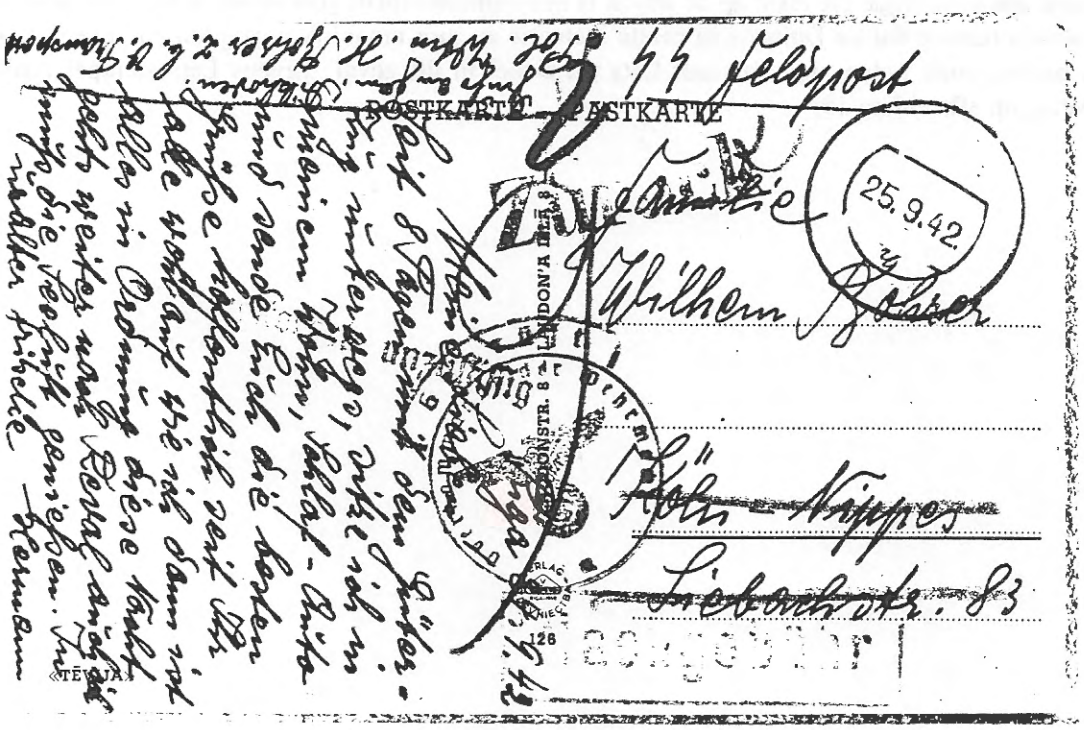

Afbeelding 20

Riga, 24.9.1941.Lokale brief, correct met 15 Kop. gefrankeerd met oude sovjetzegels met opdruk LATVIJA 1941 1 VII. Aangegeven is dat de geadresseerde niet aanwezig is omdat hij is gerepatrieerd naar Duitsland. De strook met daarop de "terugstuurgeschiedenis" is volledig aanwezig. De perforatie toont dat de brief aan het postverkeer werd onttrokken en zijn laatste dagen moest slijten op het rebutenkantoor te Riga. De tekst op de strook is in cyrillisch schrift gedrukt en in het Lets geschreven; een bewijs temeer dat de Duitsers in eerste instantie zo min mogelijk wijzigden en zoveel mogelijk alles bij het oude lieten; dus ook met Lets personeel in dit geval. Tevens Lets stempel zoals ook aanwezig op afbeelding 19.

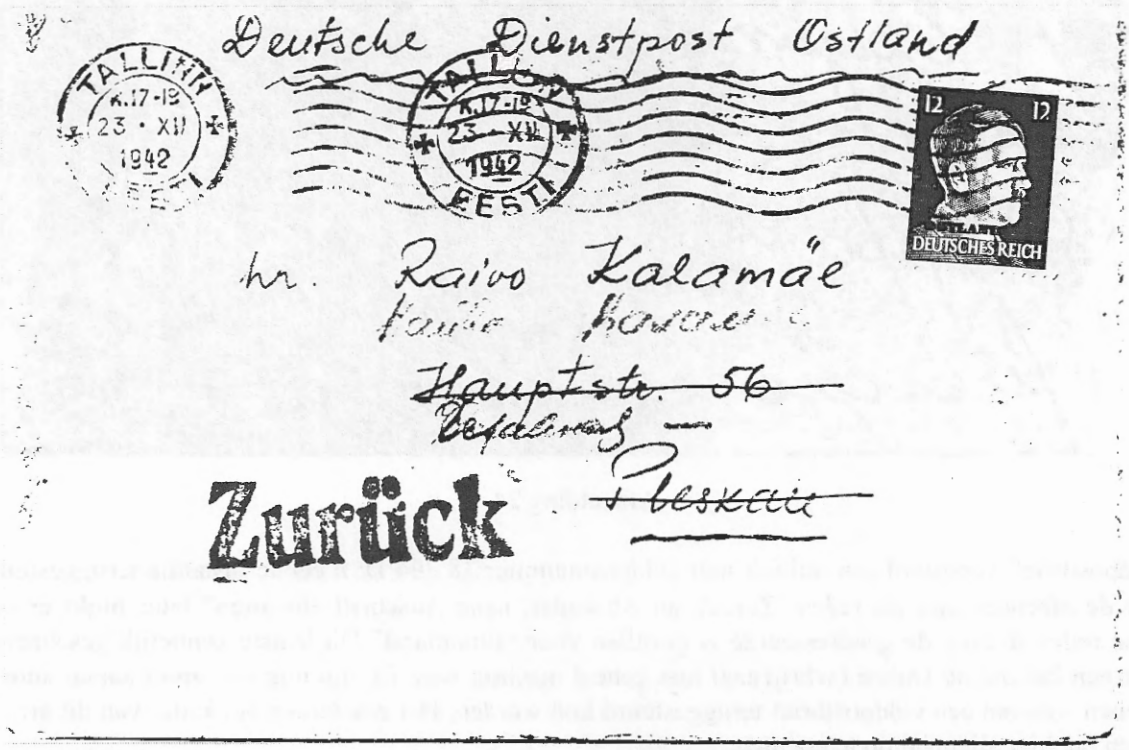
Afbeelding 21

Veldpostbrief met het stomme veldpoststempel van Riga. De brief werd geretourneerd omdat de geadresseerde was gesneuveld. Het veldpostnummer 14 700 staat in die tijd voor "Einsatzkommando I = (S) Sich.Pol.(SD) Befehlshaber in Heeresgebiet Nord.

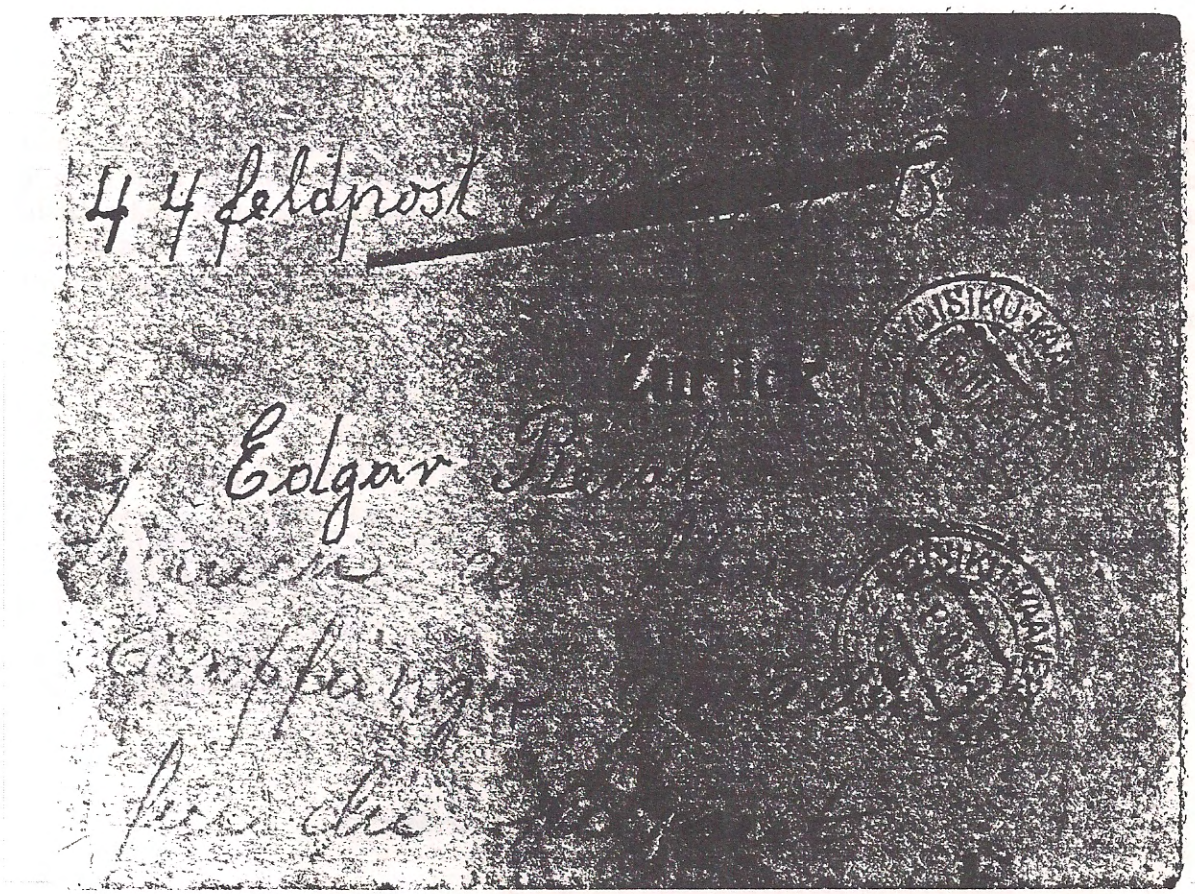
Afbeelding 22

Briefkaart, verstuurd van per SS-veldpost van Riga (zie gekapt verstrekstempel uit die plaats), naar Keulen. In eerste instantie werd strafport verlangt van 9 Pf. Later werd besloten de kaart terug te sturen aan de afzender met als motivering dat ansichtkaarten niet werden toegestaan. Bekend is dat dit soort kaarten, die uit drie lagen papier bestonden, werden losgeweekt, van "illegale" tekst werden voorzien, daarna werden de lagen wederom op elkaar geplakt en vervolgens werden ze, maar nu met een "geheime" boodschap, verstuurd.

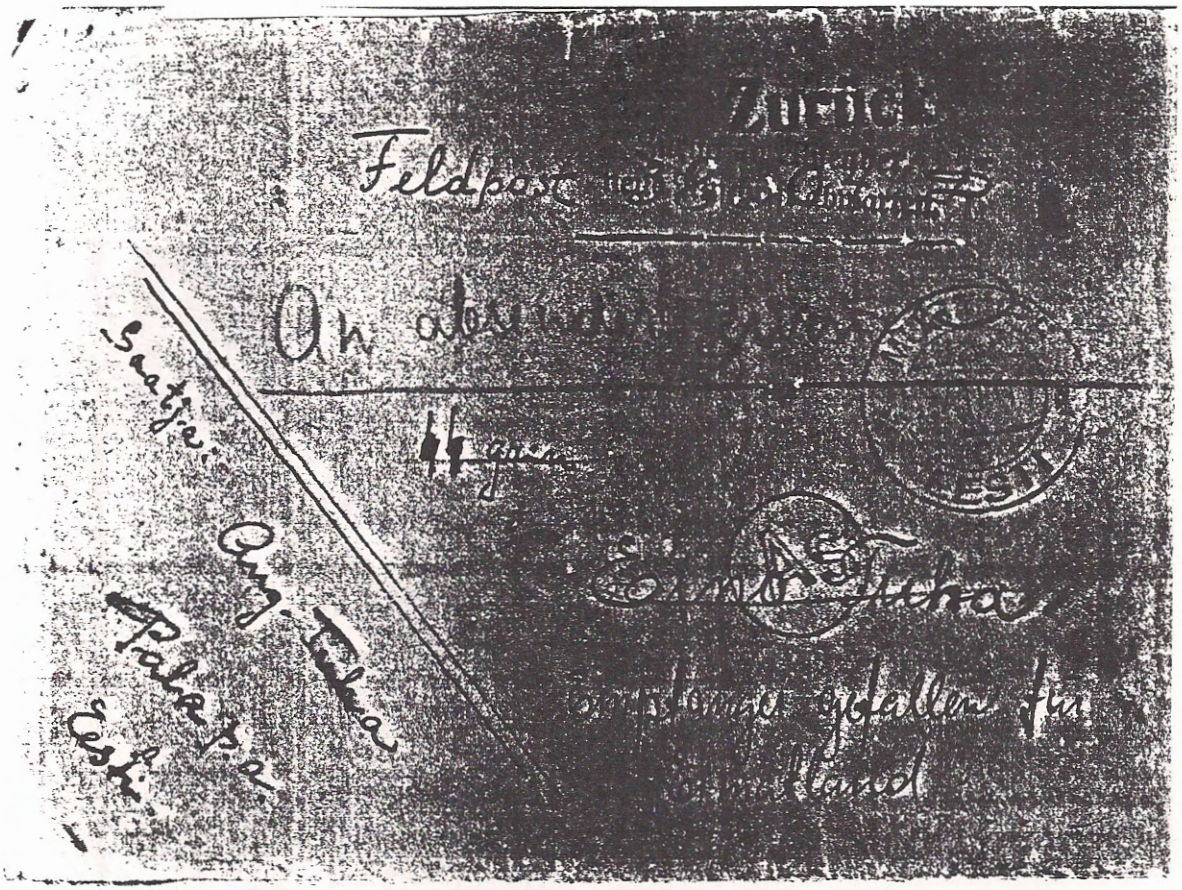

Afbeelding 23

Door de Duitse Dienstpost behandelde brief die werd verstuurd van Tallinn naar Pleskau/PskoБ. Omdat in Pleskau kennelijk in het Russisch werd gecommuniceerd, werd het adres eerst in het Russisch vertaald. Toen de geadresseerde onbekend bleek, werd (wederom in het Russisch) op de achterzijde aangegeven dat een bureau met de naam Kalamäe aldaar onbekend was en werd de brief teruggestuurd. De brief is gecensureerd door de veldpost en voorzien van een sluitstrook met stempel: "Geprüft Feldpostprüfstelle" in rood.

Afbeelding 24

Veldpostbrief, verstuurd aan militair met veldpostnummer 38 304 D: n eerste instantie teruggestuurd naar de afzender met als reden:"Zurück an Absender, neue Anschrift abwarten" later blijkt er een fatale reden te zijn: de geadresseerde is gevallen voor "Eimatland" Dit laatste kennelijk geschreven door een Est die de Duitse (schrijf)taal niet geheel machtig was. Er zijn nog een groot aantal andere redenen waarom een veldpostbrief teruggestuurd kon worden. Het zou buiten het kader van dit artikel vallen die hier allemaal op te noemen.

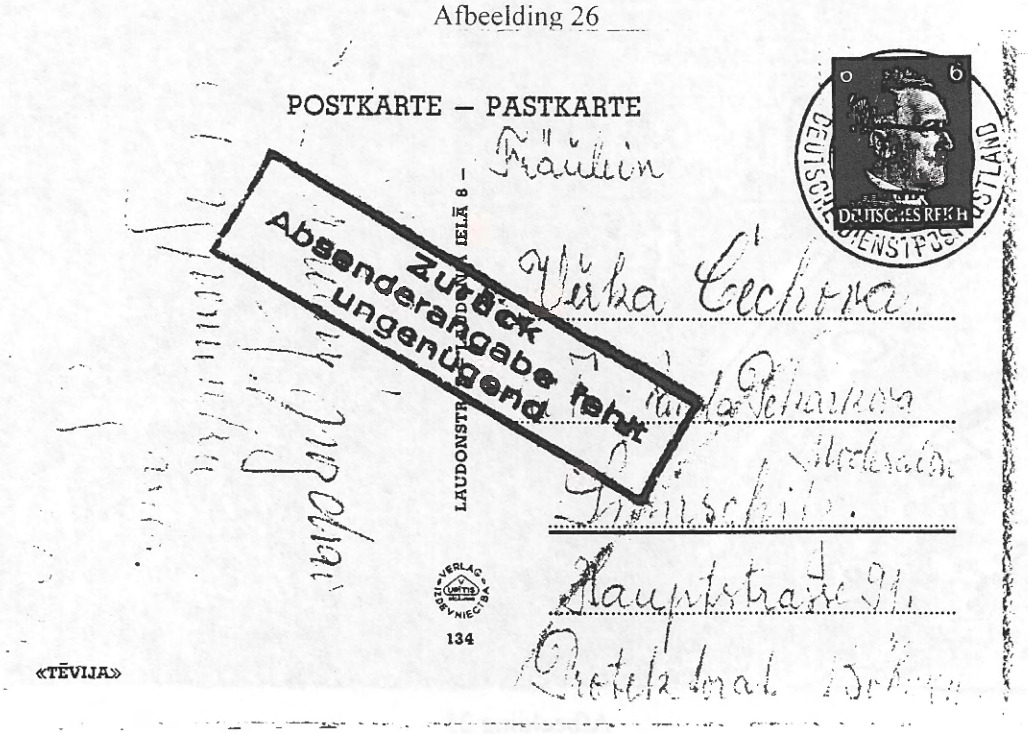

Afbeelding 25

Een ander voorbeeld van een teruggestuurde veldpostbrief wordt hier getoond. Ook in dit geval is de geadresseerde gesneuveld. Opmerkelijk is dat, ook bij soortgelijke brieven waarbij het gesneuvelde Duitsers betrof, deze altijd vielen voor "Het Vaderland"; niet-Duitsers ofwel legionairs sneuvelden voor "die Heimat". Ook hier werd de in rood geschreven tekst kennelijk door een Est aangebracht, althans door iemand die de Duitse schrijftaal niet geheel machtig was.

Afbeelding 26

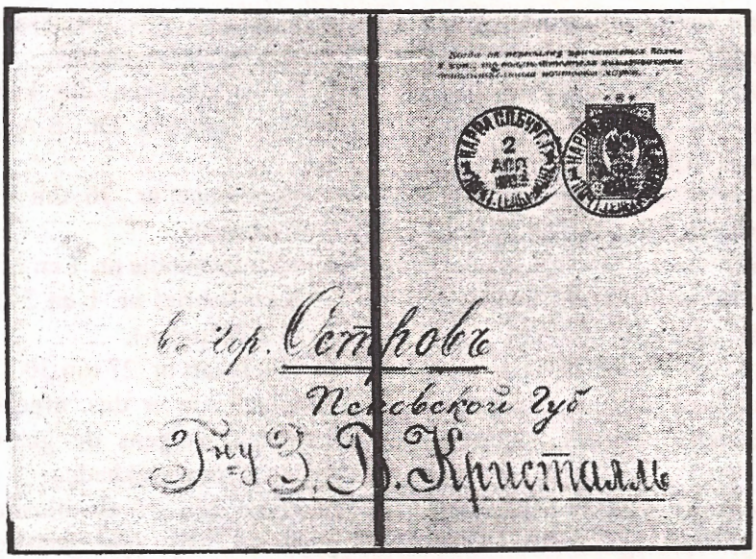

Afbeelding 27

Afbeelding 26 en 27

Twee ansichtkaarten van Riga naar Duitsland (27.4.42) en het "Protektorat Böhmen" (18.11.42). Het verzenden van ansichtkaarten was verboden omdat de gelaagdheid van het gebruikte karton mogelijkheden bood onwelgevallige boodschappen over te brengen. Also..... 'Zurück, da Unzulässig" en als dan ook nog het adres van de afzender ontbreekt.....

Finse postwaardestukken gebruikt in de voormalige Russische (Baltische) Gouvernementen

door André de Bruin

Fins (met "ringen") van 2 Kopeken, verzonden van Narva naar Ostrow.

Inleiding

Vroeger bewaarde ik alle nummers van het blad Philatelie. Dit zo intikkend op mijn tekstverwerker begint deze meteen te protesteren. Het woord is hem onbekend en ik moet zeggen dat we, sinds dit woord goed gespeld was, inmiddels al een aantal spelling-veranderingen achter de rug hebben; het is dus een ietwat stoffig woord geworden in de Nederlandse taal. Dat is voor wat betreft de inhoud niet altijd het geval hoor! Maar een tijdje terug heb ik al mijn oude nummers weggegeven aan één van onze leden (die ze wel moest ophalen!) en sindsdien gooi ik de nummers, na lezing ja ja!, meestal meteen weg. Het nummer van april 1988 heb ik echter bewaard, zo van: "daar doe ik nog wel eens iets mee", en dat moet nu dan maar eens gebeuren. Op bladzijde 285, in een artikel van René Hillesum genaamd: *Mogen Russische zegels in een Finland verzameling ontbreken?* bevindt zich een afbeelding van een Fins krantenbandje (toen nog gespeld "krantebandje") gezonden van Narva (in het latere Estland) naar Ostrow in Rusland, in het gouvernement Pskov.

Uit het artikel blijkt verder dat:

1. op 1 mei 1891, op last van de Russische machthebbers, in Fin-land weer postzegels werden uitgegeven met een waarden-aanduiding in

Russische roebel, (daarvóór werden postzegels uitgegeven met de landsnaam in beide talen: Finland en Suomi),
2. deze zegels als Finse zegels herkenbaar zijn door het zogenaam-de "ringenmotief",
3. deze zegels ook voorkomen als ingedrukte waarde,
4. deze zegels en postwaardenstuk-ken weliswaar geldig waren in geheel Rusland, maar dat deze slechts verkrijgbaar waren in Finland,
5. de uitgifte van deze "ringzegels" een rechtstreeks gevolg was van het kwijtraken van het zelfbestuur van de Finse post in 1890.

Overigens waren Russische zegels/ postwaardestukken in Finland ook gewoon geldig.

Dit in het achterhoofd houdend heb ik steeds gekeken/ gezocht naar poststukken die bovenstaande, voor wat betreft gelopen post in of naar de latere Baltische Staten, zouden kunnen illustreren.

Stukken met zegel(s) heb ik tot nu toe (nog) niet gevonden. Wel postwaardestukken (stukken met ingedrukt zegel) en daarvan geven de navolgende afbeeldingen wellicht een goed overzicht.

Wat opvalt is dat het veelal gaat om handelspost, waarbij soms druk- of stempeltechnieken werden gebruikt voor adressering en/of afzender-duiding.

Dat daarbij de Hanzesteden een bepaald overwicht krijgen zal niemand verbazen; evenmin het relatief sterk vertegenwoordigde Narva, dat immers het dichtst bij Finland ligt en vanwaar handelaren dus makkelijk Finse frankeringen meenamen.

Postwaardestukken die kunnen voorkomen (volgens Dr. S.Ascher 1924) zijn:

1. Enveloppe nr. 36 t/m 39, in twee formaten;
2. Krantenbandje nr. 1 en 2;
3. Kaartenbrief nr. 1 en 2 (alleen de 2 in 2 formaten);
4. Briefkaart nr. 27 t/m 30.

In totaal zijn er dus, afgezien van de formaten, volgens de gebruikte catalogus, 12 mogelijkheden.

Hiervan zijn 7 als illustraties weergegeven. Mij zijn geen exemplaren bekend ván of náár het latere Litouwen.

Afbeeldingen in volgorde volgens Asher:

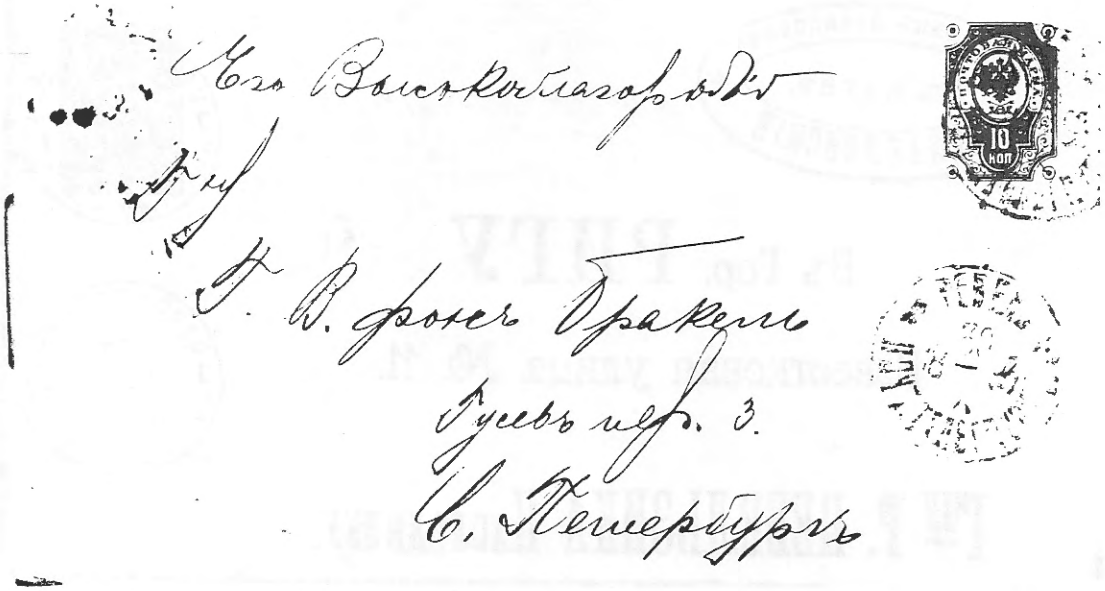
zie volgende bladzijde

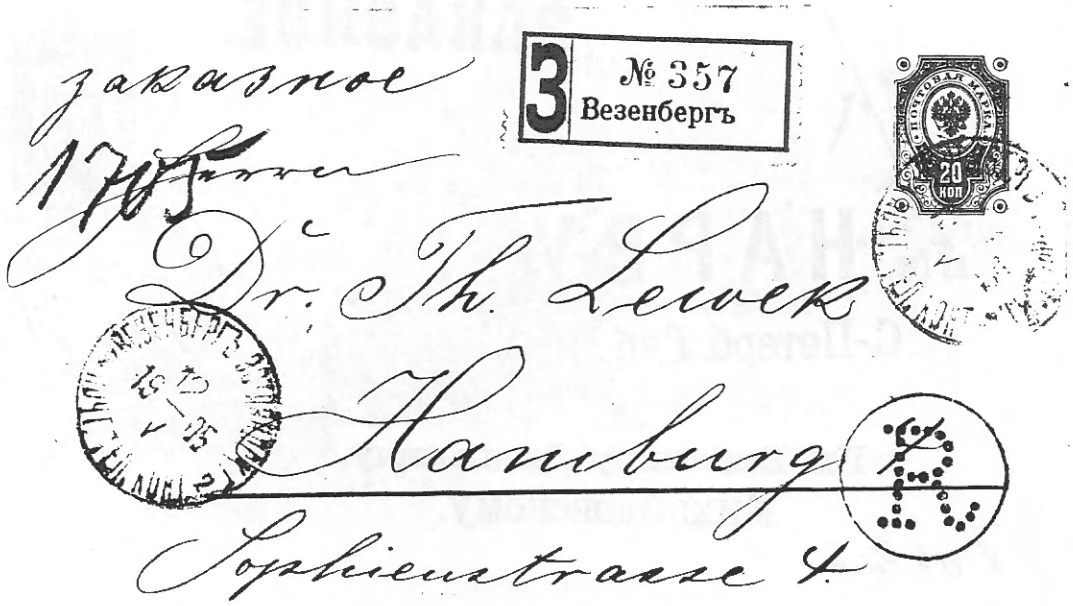

Enveloppe Ascher nr. 36 1892, binnenlands tarief 7 Kopeken. Verzonden 27 maart 1892 van Narva, in het gouvernement St. Petersburg, naar Riga in het gouvernement Lijfland. Verzendtijd 1 dag.

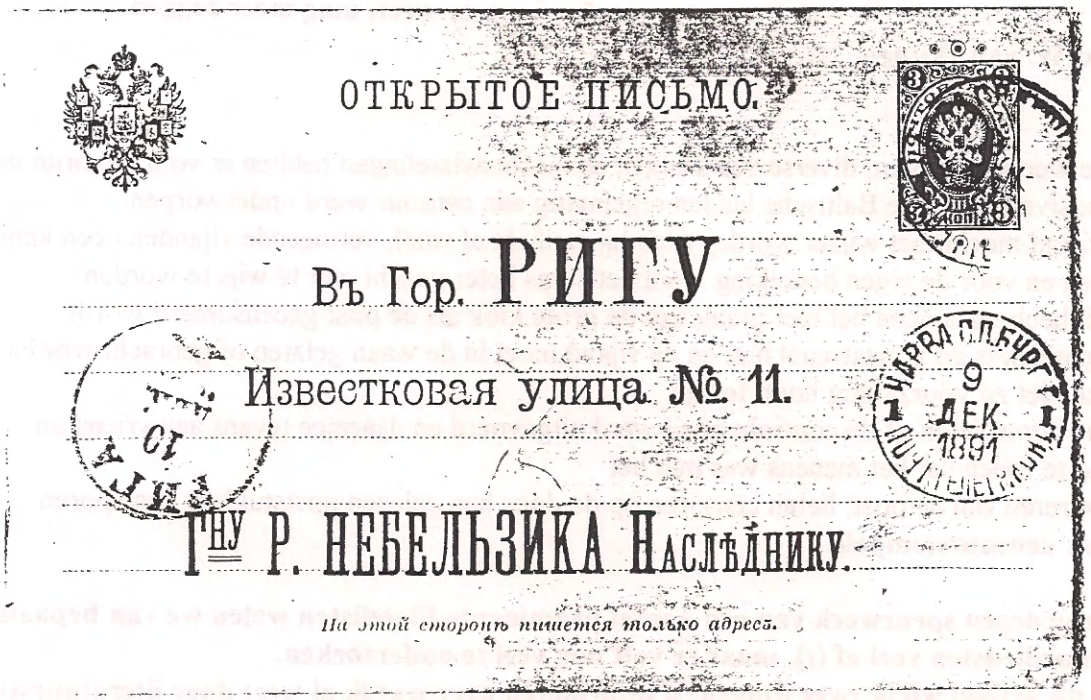

Enveloppe Ascher nr. 37 binnenlands tarief aantekenen 14 kopeken. Verzonden 26 maart 1892 van Riga naar Narva. Verzendtijd 2 dagen.

Enveloppe Ascher nr. 38 binnenlands tarief 7 kopeken, dus naar mijn idee is met 10 kopeken deze brief overgefrankeerd; dit is geen handelspost en particulieren keken en kijken niet zo nauw! Verzonden van Reval naar St. Petersburg, dus binnenlands tarief. Verzendtijd 1 dag.

Enveloppe Ascher nr. 39 buitenlands tarief, aantekenen: 20 kopeken. Verzonden op 12 mei 1905 van Wesenberg/Rakvere in het gouvernement Estland naar Hamburg. Verzendtijd 3 dagen.

Briefkaart, Ascher nr. 27, binnenlandstarief van 3 kopeken. Verzonden op 9 december 1891 van Narva naar Riga. Verzendtijd 1 dag.

Een gelijke briefkaart maar nu verzonden van Riga naar Libawa in het gouvernement Kurland. Verzendtijd: dag van verzenden = dag van aankomst!
En dat meer dan 100 jaar geleden in het jaar 1895!!

In Letland gebruikte censuurstempels

(of: wie meer weet, mag meer zeggen.....)

Ruud W. van Wijnen.

Twee wereldoorlogen, diverse bezettingen en machtswisselingen hebben er voor gezorgd dat het postverkeer in de Baltische landen regelmatig aan censuur werd onderworpen.
De vijand mocht niet wijzer worden (dan hij wellicht al was), vermeende vijanden geen kans krijgen en voor de eigen bevolking werd het soms beter geacht niet té wijs te worden.
Machthebbers hangen het niet graag aan de grote klok als de post gecensureerd wordt.
Sympathiek is zo'n maatregel niet en de vijand moet in de waan gelaten of gebracht worden dat hij niet zo voorzichtig hoeft te zijn.
Om te controleren of de controle goed werd uitgevoerd en daarmee tevens aan vriend en vijand te tonen dat het menens was met het
censureren van de post, lieten censoren op de door hen gelezen poststukken hun sporen achter: **censuurstempels.**

Door gedegen speurwerk van een aantal prominente filatelisten weten we van bepaalde censuurdiensten veel af (1), **maar er valt nog veel te onderzoeken.**
Met dit artikel wil ik twee dingen: u informeren over wat ik al weet door literatuurstudie en bestudering van beschikbare poststukken, maar ook uw medewerking vragen.....

Aan de orde komen censuurstempels uit drie verschillende perioden:

a.

b.

c.

a. Gebruikt gedurende de Letse onafhankelijkheidsoorlog, 1920-1921.
b. Bekend uit Letland, 1926-1938.
c. Gebruikt in de Sovjet Unie en dus ook in de Baltische republieken, 1944-1946.

a. De Letse Z-stempels uit de jaren 1920 - 1921.

Jakimovs en Marcilger (1b) melden dit stempeltype en tonen afbeeldingen: Z.2 en Z.19.
In de loop van de afgelopen jaren ben ik zes poststukken met dit stempeltype op het spoor gekomen, één ervan bevindt zich in een collectie in Letland.
De andere 5 toon en beschrijf ik hieronder.

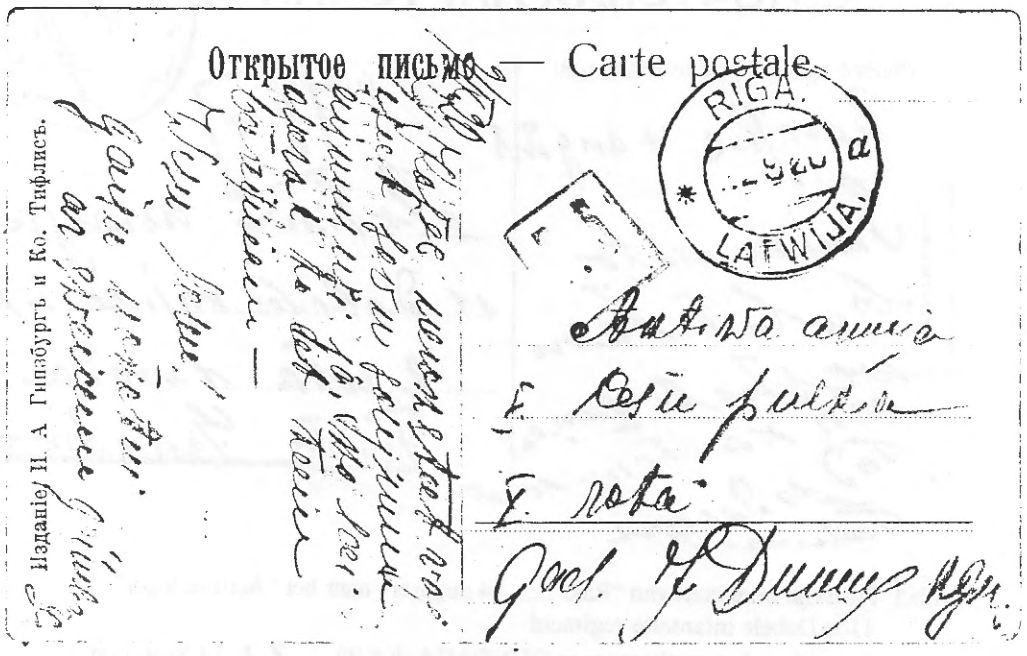

Afb.1 Portvrije briefkaart van "Rak..... 4 augusts" naar het "Actieve leger", 11de Dobele infanterie regiment .
Besteld via het postkantoor in DUNDAGA, 8.8.20. **Z.2** 14,5x16 mm.

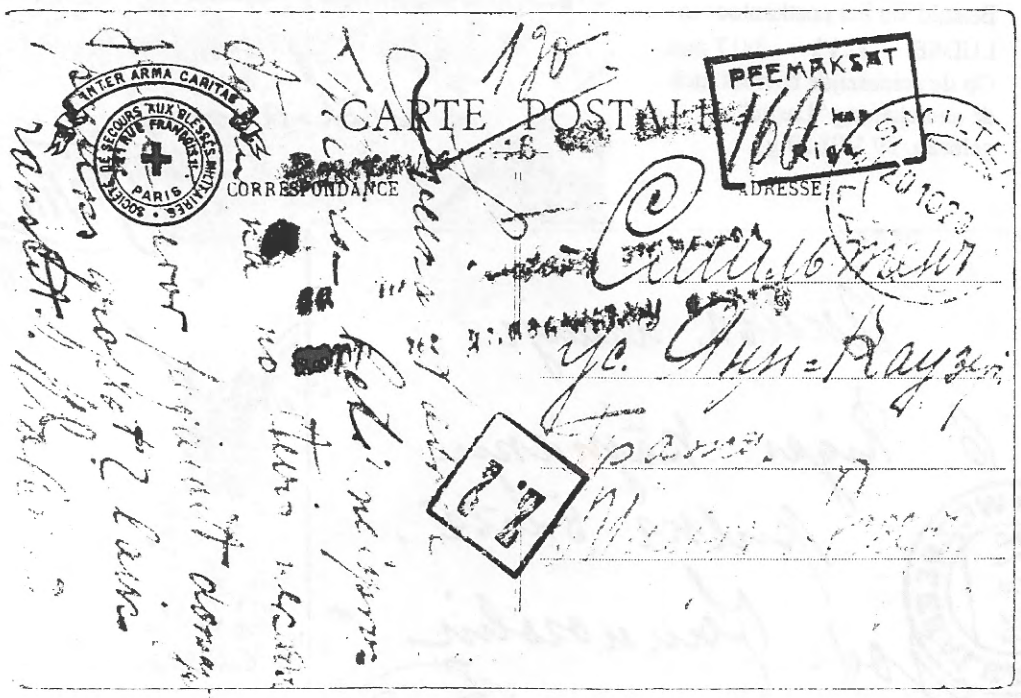
Afb. 2 Voor- en achterzijde van een portvrije brief van WEZPEEBALGA, 27.8.20, naar het "Aktiva armija", staf 6de Riga infanterie regiment.

Besteld via het postkantoor in LUDSE. **Z.11** 15x17 mm.
Op de achterzijde bevindt zich de aantekening "Lasiju" = gelezen, 29 VIII 20 g.

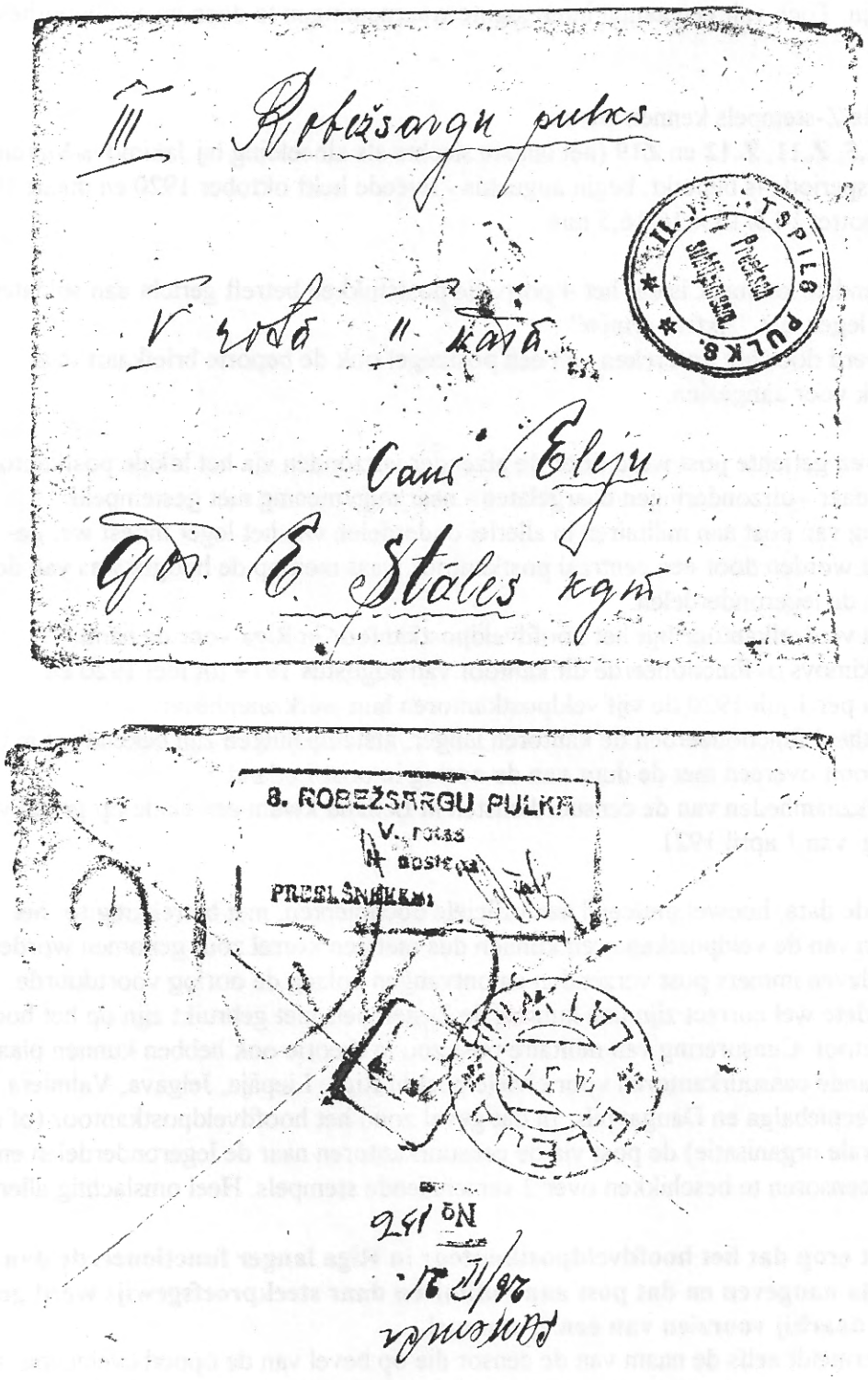

Afb. 3 Portvrije briefkaart, gedateerd "2 IX 20" naar het "Aktiwa armija".
5de Cēsis regiment.
Verzonden via het postkantoor in RIGA. .2 sept. 1920.
Z.5 14,5/15x16 mm.

Afb. 4 Ongefrankeerde, uit het buitenland afkomstige briefkaart.
In Riga beport met 2x het buitenlandtarief van 80 kap. = 160 kap.
Aankomststempel SMILTENE. 20.10.20.
Z.2 14,5x16 mm.

Afb. 5 Portvrije brief, verzonden door een soldaat in het 2de Wentspils regiment, gericht aan een collega in het 3de grensbewakingsregiment, "via Eleja". ELEJA 24.3.21. Geschreven aanduiding "Saņemta" = ontvangen, 26 III 21, daaronder gestempeld No 156 (2).

Z.12 15x16.5 mm.

Op grond van 5 poststukken kunnen geen waterdichte conclusies worden getrokken, dat moge duidelijk zijn. Toch valt een aantal interessante waarnemingen te doen en een hypothese te formuleren.

De volgende Z-stempels kennen we nu:
Z.2 (2x), **Z.5**, **Z.11**, **Z.12** en **Z19** (het laatste slechts als afbeelding bij Jakimovs/Marcilger).
De gebruiksperiode is beperkt: begin augustus - tweede helft oktober 1920 en maart 1921.
Stempelgrootte: 14,5/15 x 16/16,5 mm.

Het opvallendste kenmerk is dat het 4 portvrije poststukken betreft gericht aan soldaten in het actieve leger, het "Aktiva armija".
Mogelijk werd door het ontbreken van een postzegel ook de beporte briefkaart daar aanvankelijk voor aangezien.

Aan militairen gerichte post werd door de afzender verzonden via het lokale postkantoor, maar werd daar - uitzonderingen daargelaten - naar mijn mening niet gestempeld.
De bestelling van post aan militairen in allerlei onderdelen van het leger moest wel gecoördineerd worden door een centraal postkantoor waar men op de hoogte was van de locaties van de legeronderdelen.
Als centraal verdeelkantoor ligt het hoofdveldpostkantoor in Riga voor de hand.
Volgens Jakimovs (3) functioneerde dit kantoor van augustus 1919 tot mei 1920 en beëindigden per 1 juli 1920 de vijf veldpostkantoren hun werkzaamheden.
In werkelijkheid functioneerden de kantoren langer, afstempelingen zijn bekend tot in begin 1921. Dit komt overeen met de duur van de oorlog in oost Letland.
Aan de werkzaamheden van de censuurdiensten in Letland kwam een einde op grond van een verordening van 1 april 1921.

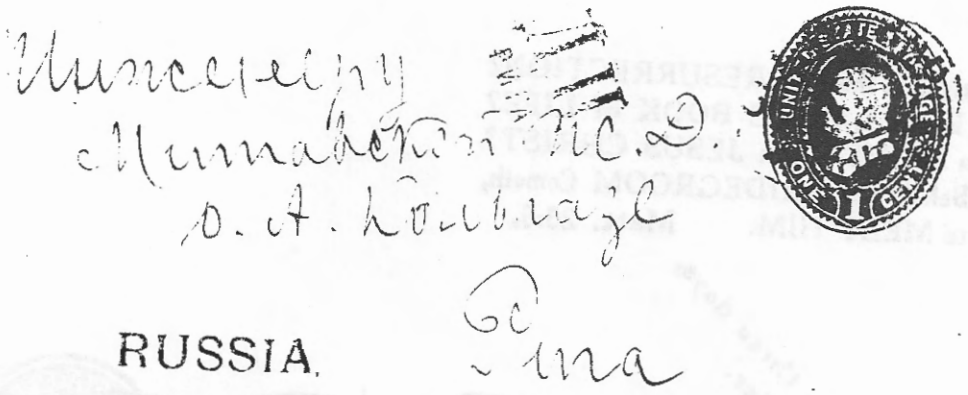
De genoemde data, hoewel ontleend aan officiële documenten, met betrekking tot het functioneren van de veldpostkantoren kunnen dus met een korrel zout genomen worden. Militairen bleven immers post verzenden en ontvangen zolang de oorlog voortduurde. Zouden de date wel correct zijn dan kunnen de Z-stempels niet gebruikt zijn op het hoofdveldpostkantoor. Censurering van militaire post zou in theorie ook hebben kunnen plaatsvinden op de bestaande censuurkantoren voor civiele post in Riga, Liepāja, Jelgava, Valmiera, Rēzekne, Vecpiebalga en Daugavpils. In dat geval zond het hoofdveldpostkantoor (of een andere centrale organisatie) de post via de censuurkantoren naar de legeronderdelen en dienden de censoren te beschikken over 2 verschillende stempels. Heel omslachtig allemaal.

Ik houd het erop dat het hoofdveldpostkantoor in Riga langer functioneerde dan de officiële data aangeven en dat post aan militairen daar steekproefsgewijs werd gecensureerd en daarbij voorzien van een Z-stempel.
Jakimovs vermeldt zelfs de naam van de censor die op bevel van de opperbevelhebber van het leger werd benoemd, Jekabs Kalnins. Die zal de dienst wel uitgebouwd hebben tot een organisatie waar minstens 19 stempels nodig waren. Eigenlijk een opvallend hoog aantal, zo omvangrijk was het Letse leger nu ook weer niet en verder heb ik heel wat post aan militairen gezien zonder censuurstempel.

Vragen blijven: hoeveel Z-stempels zijn er gebruikt ?, door wie en waar?, hoelang functioneerde het hoofdveldpostkantoor ? of simpel: wie heeft of kent poststukken met een Z-stempel ? Iedereen mag schieten op de pianist.....

b. Censuurstempels op drukwerk naar Letland, 1926-1938.

Al sinds 1800 werd in Rusland censuur uitgeoefend op uit het buitenland afkomstige kranten, tijdschriften, boeken en ander drukwerk.
Censuurstempels op dergelijke post zijn bekend uit de jaren 1884-1903 (afb. 6 en 7).

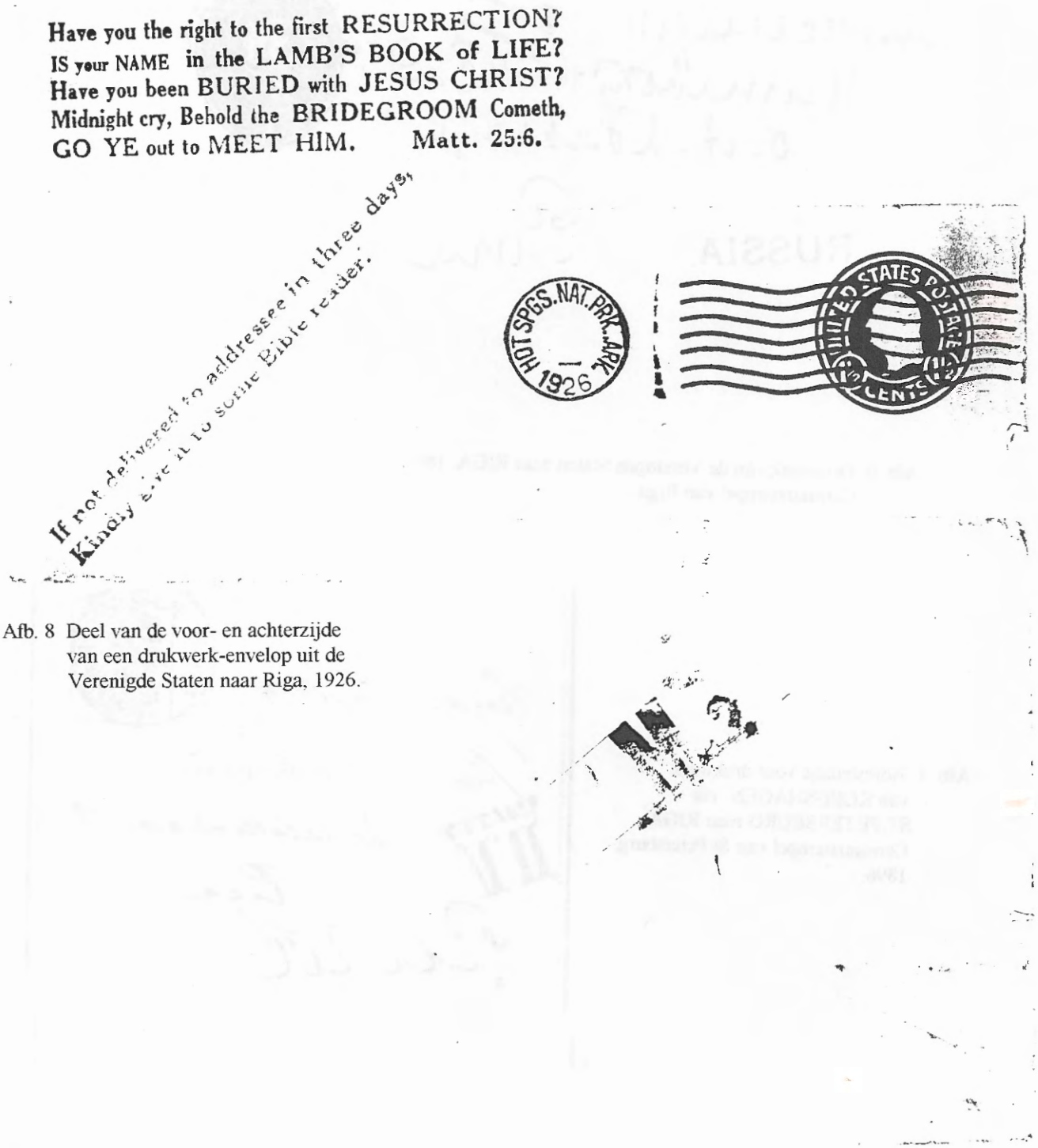

Afb. 6 Drukwerk van de Verenigde Staten naar RIGA, 1886.
Censuurstempel van Riga.

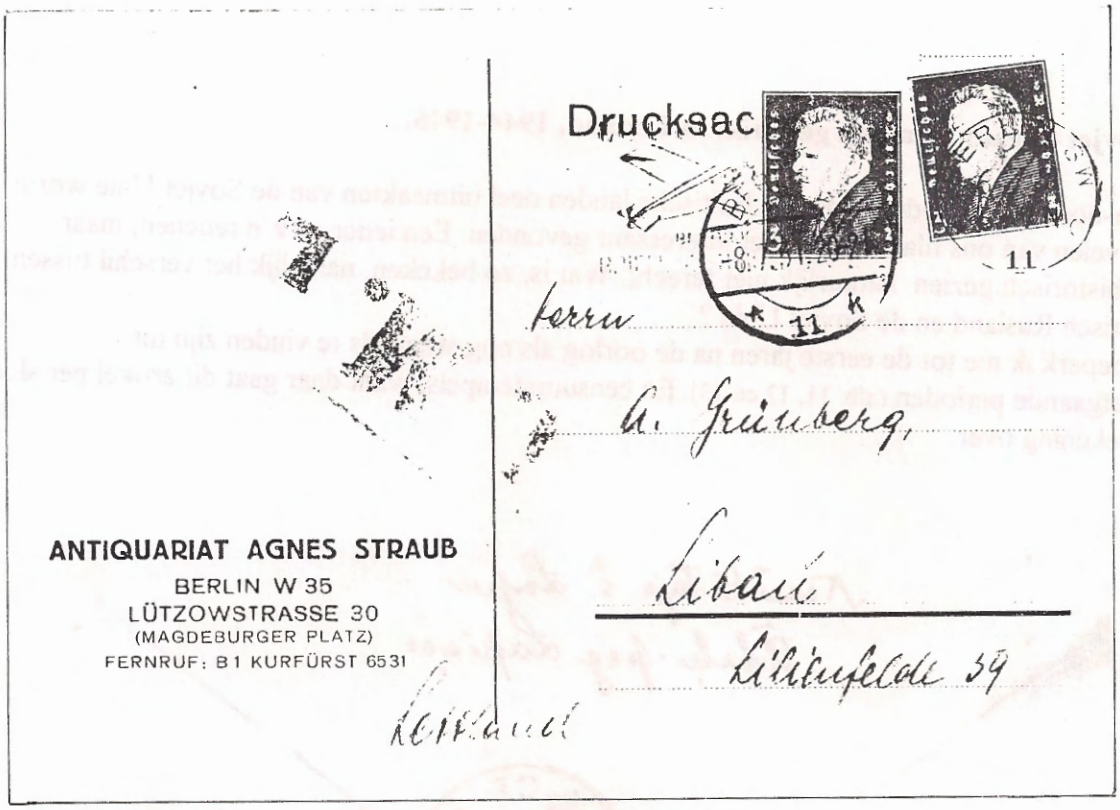
Afb. 7 Adresbandje voor drukwerk van KOPENHAGEN, via ST.PETERSBURG naar RIGA. Censuurstempel van St.Petersburg. 1896.

Na het afschaffen van de militaire censuur op 1 april 1921 bleef naar Letland gezonden drukwerk aan censuur onderworpen.
Deze werd uitgevoerd door het ministerie van binnenlandse zaken = **Iekšlietu Ministrija**.

Jakimovs en Marcilger tonen drie verschillende stempels. Zes poststukken heb ik in de loop van de jaren gevonden, maar geen nieuwe stempeltypen.
Ter illustratie toon ik 3 poststukken met verschillende stempels.

Afb. 8 Deel van de voor- en achterzijde van een drukwerk-envelop uit de Verenigde Staten naar Riga, 1926.

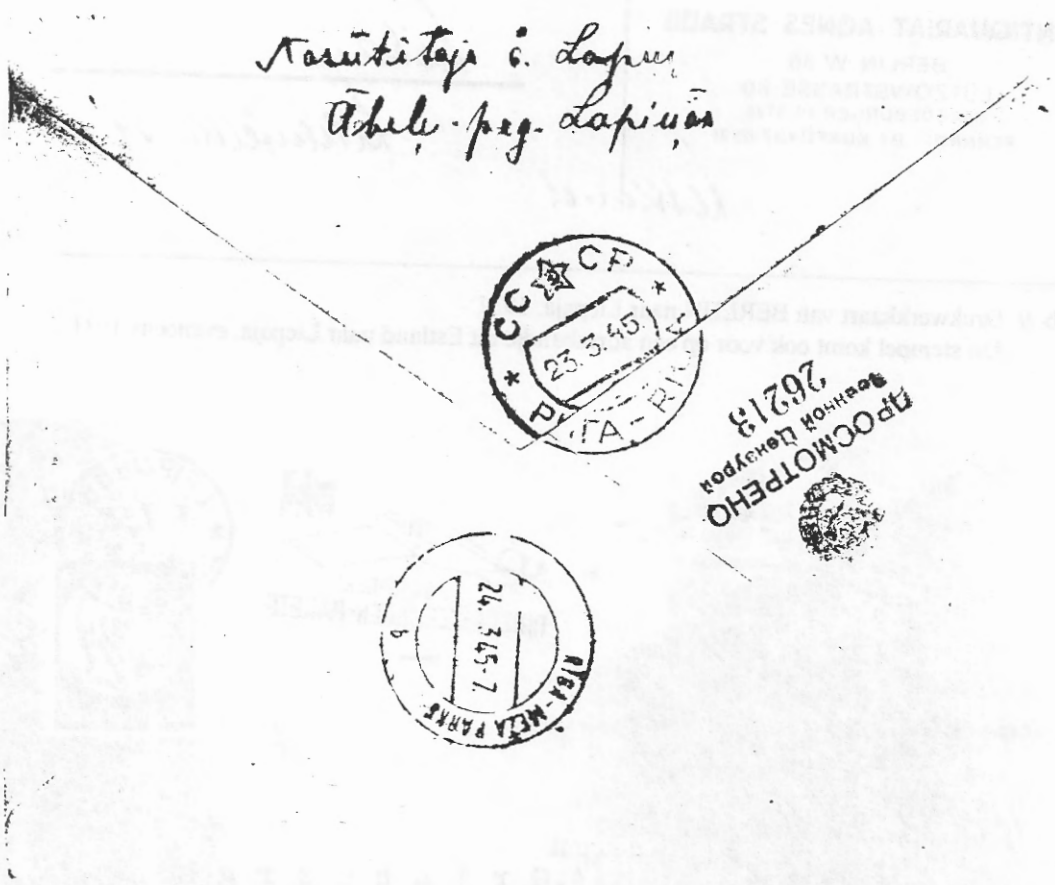

Afb. 9 Drukwerkkaart van BERLIJN naar Liepaja, 1931.
Dit stempel komt ook voor op een adresbandje uit Estland naar Liepaja, eveneens 1931.

Afb. 10 Drukwerk van LEIPZIG naar Liepaja, 1933. Dit stempel is ook bekend uit 1932 en 1938.

c. Sovjet censuurstempels gebruikt in Letland, 1944-1946.

De na-oorlogse periode waarin de Baltische landen deel uitmaakten van de Sovjet Unie wordt door velen van ons filatelistisch niet interessant gevonden. Een ieder zo z'n redenen, maar post-historisch gezien natuurlijk niet terecht. Wat is, zo bekeken, namelijk het verschil tussen tsaristisch Rusland en de Sovjet Unie ?
Zelf beperk ik me tot de eerste jaren na de oorlog als nog stempels te vinden zijn uit voorafgaande perioden (afb. 11, 12 en 13). En censuurstempels, want daar gaat dit artikel per slot van rekening over.

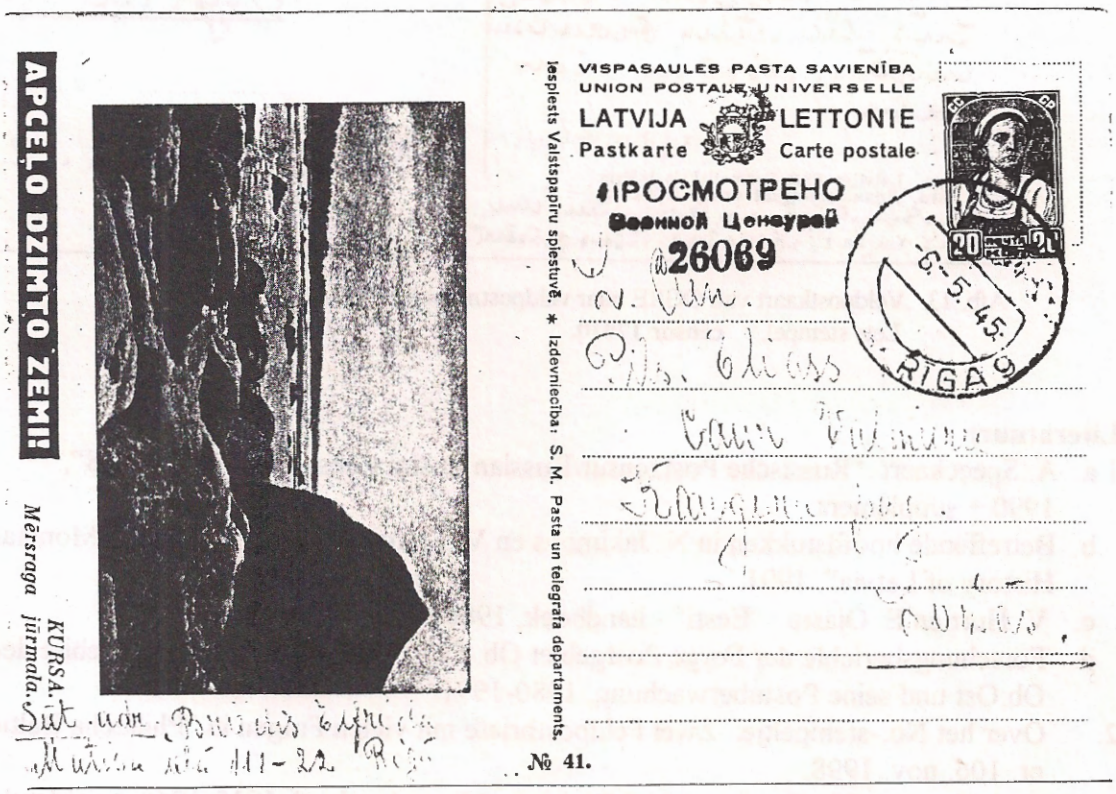

Afb. 11. Brief van Abele, via JEKABPILS, naar RIGA, 18-23 maart 1945.
Besteld via het postkantoor RIGA - MEZA PARKS, 24.3.45.
dagtekening met een gekapt tweetalig Duits stempel. **Censor 26213.**

Censoren hanteerden dit stempeltype in de gehele Sovjet Unie. Door dit artikel wil ik de aanzet geven tot het inventariseren van de stempels die in de Baltische landen werden gebruikt.
De eerste opzet - op de volgende pagina - beperkt zich tot Letland.

Datering:

Geschreven - in stempels		Van - via - naar	Censor.	Opmerkingen.
03.11.44	04.1144	"Riga " - "Wologda oblast"	04590	veldpost.
	18-24.03.45	JEKABPILS - RIGA MEZAPARKS	26213	afb. 11.
03.04.45	06.05.45	RIGA 9 - Lozas	26069	afb. 12.
16.05.45	17.05.45	OGRE - veldpostnr. 93074	17910	afb. 13 veldpost.
16.06.45	25-28.06.45	RIGA - VALMIERA	26083	
22.08.45	24.08.45	RIGA - Rujiena	26061	
	27.08 - 14.09.45	MADONA - RIGA - MADONA	26262	retourpost.
	06-18.09.45	MADONA - RIGA - MADONA	26261	retourpost
	09-11.10.45	RIGA - RIGA 4	26069	
05.11.45	05-10.11.45	CESIS - RIGA - RIGA 10	26154	
22.12.45	22-26.12.45	VENTSPILS - RIGA	26157	
	22- .12.45	RIGA - RIGA 2	26157	
07.12.45	08-12.12.45	CESIS - RIGA	26165	
08.11.46	14-17.11.46	Narva - RIGA - MADONA	26228	beport in Riga.

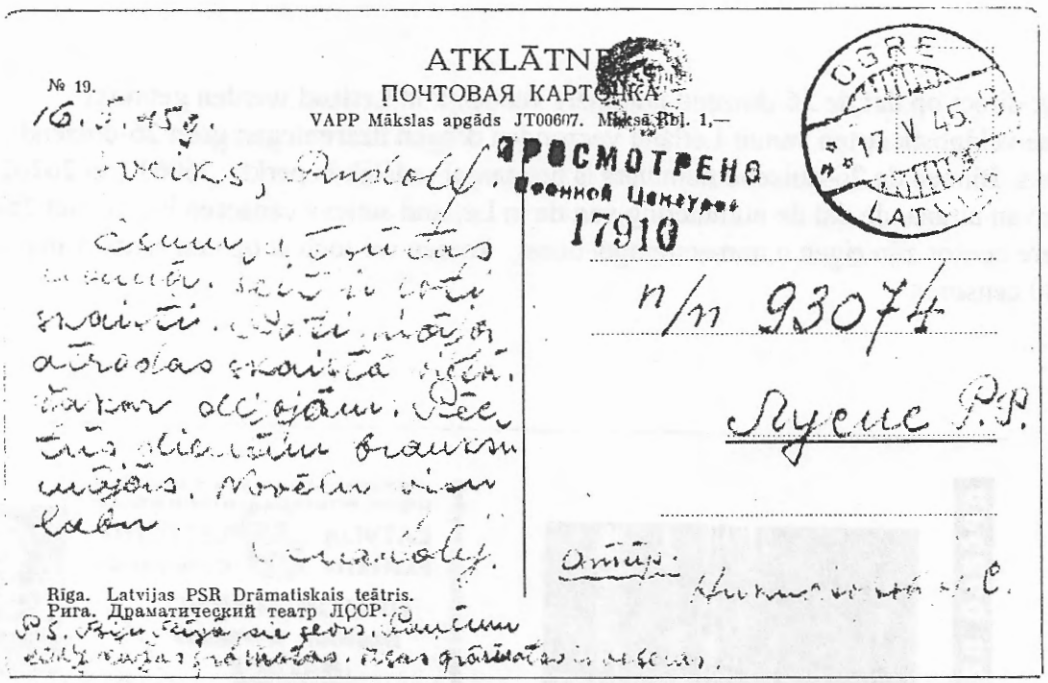
Het valt direct op dat de 26-duizend nummers kennelijk in Letland werden gebruikt.
De twee veldpostkaarten vanuit Letland verzonden dragen daarentegen geen 26-duizend nummers. Binnen de 26-duizend nummers is het aantal redelijk beperkt: 26061 t/m 26262, maar ervan uitgaande dat de nummering van de in Letland actieve censoren begon met 26000 en iedere censor zijn eigen nummerstempel bezat, komen we toch al op een aantal van meer dan 260 censoren.

Afb. 12 Briefkaart van RIGA 9 naar Lozas, 6 mei 1945.
Gekapt tweetalig sovjet-stempel. **Censor 26060.**

Een aantal vragen vind ik voorlopig interessant:
- tot hoe ver lopen de 26000-nummers op en
- behoren die uitsluitend aan censoren in Letland ?
- werkten de censoren in Letland centraal in Riga of waren er censuurdiensten in meerdere steden ?
- hadden Estland en Litouwen een "eigen" duizendtal ?

Ook voor de beantwoording van deze vragen geldt dat (veel) meer poststukken nodig zijn om de antwoorden, op zijn minst bij benadering, te kunnen vinden.
Daarom verzoek ik iedereen me aanvullingen te melden, bij voorkeur door toezending van kopieën.

Afb. 13. Veldpostkaart van OGRE naar veldpostnummer 93074.
Lets stempel. **censor 17910.**

Literatuur:

1 a. A. Speeckaert "Russische Postzensur/Russian Postal Censorship 1914-1918", 1990 + supplement.
b. Betreffende hoofdstukken in N. Jakimovs en V. Marcilger "The Postal and Monetary History of Latvia", 1991.
c. V. Hurt en E. Ojaste "Eesti" - handboek, 1986.
d. Forschungsberichte der Forge Postgebiet Ob. Ost, W.-D. Röttger, "das Gebiet der Ob.Ost und seine Postüberwachung, 1980-1991.
2. Over het No.-stempeltje: Zwei Feldpostbriefe mit vielen Fragen in "Philatelia Baltica" nr. 106, nov. 1998.
3. N. Jakimovs "Die Postämter und Poststempel von Lettland", 1918-1945, hoofdstuk 5.

RECENSIE

SIJTZE REURICH

n december 1998 werd uw recensent verblijd met een nieuw boek in de reeks 'Lettland Handbuch Philatelie und Postgeschichte'. Dit deeltje behandelt de postzegels die zijn uitgegeven in de periode dat de Letse roebel het officiële betaalmiddel in Letland was. Dat zijn de zegels uitgegeven in de jaren 1918-1922. In augustus 1922 werd de Letse roebel, die door inflatie sterk was uitgehold, vervangen door de lats (de eerste postzegels met lats-waarden kwamen overigens pas in januari 1923). De lats ontwikkelde zich tot een stabiele munt, die het tot de Russische bezetting van 1940 heeft uitgehouden. En zoals u wel zult weten: de geschiedenis herhaalt zich, want toen Letland in 1991 zijn onafhankelijkheid had teruggekregen, begon het land ook met een Letse roebel, die later vervangen werd door de lats.

De zegels met waarden in Letse roebels en kopeken (Lets: rubļi en kapeikas) zijn stuk voor stuk klassiekers. Het begon met de drie korenaren in een cirkel omgeven door zonnestralen, eerst gedrukt op de achterzijde van stafkaarten, later op schrijfpapier en op sigarettenvloei,[1] en pas in vierde instantie op een beetje behoorlijk papier. De zon komt terug op de blauwe noodzegel van 3 juli 1919, die aanvankelijk bedoeld was voor dat deel van Noord-Letland dat zich al had vrijgevochten. Dan krijgen we de serie gewijd aan de bevrijding van Rīga en de reeks zegels ontworpen door prof. Zariņš: Moeder Letland in nationaal kostuum; de Drakendoder; de Bevrijding van Latgale (de verloren dochter die terugkeert in de armen van Moeder Letland); Moeder Letland aan het roer van het Schip van Staat; Moeder Letland als beschermster van de oorlogsslachtoffers (de Rode-Kruiszegels, gedrukt op half afgewerkte bankbiljetten!). Ziet u ze voor u? Er volgt een reeks van opdrukken, nodig in verband met de inflatie. Letlands eerste luchtpostzegel, de omgekeerde driehoek met de eendekker, was ook een ontwerp van Zariņš. De afsluiting van de roebelzegels was de eerste serie van de grote reeks zegels met het staatswapen. Alle volgende series in deze reeks hadden waarden in lats.

Als bonus worden nog de lokaaluitgiften van Smiltene (31 mei 1919) en Eleja (22 oktober 1919) behandeld, alsmede een proef van een zegel dat nooit tot uitgifte gekomen is.

Er kan geen misverstand over bestaan: dit was de interessantste periode uit de geschiedenis van de Letse postzegels (let wel, ik schrijf hier niet: 'postgeschiedenis'). Deze periode is zeker een afzonderlijk boek waard.

Maar in dezelfde reeks zijn toch al twee boekjes verschenen die dezelfde periode behandelen? Het boek *Die Briefmarken, Teil I* (1988) behandelt de periode 1918-1920, tot en met de Rode-Kruiszegels. *Die Briefmarken, Teil II/III* (ook 1988) omvat de periode 1920-1940, dus ook het

[1] Het was heel dun, poreus papier, zoals gebruikt wordt voor sigarettenvloei, maar waarschijnlijk was het daar niet voor bedoeld. Voor postzegels ook niet.

restant van de roebelzegels. Om te kijken wat de meerwaarde van het nieuwe boek is, heb ik de behandeling van drie series vergeleken.

1. **De derde serie 'Korenaren in de zon', gedrukt op sigarettenvloei, februari-augustus 1919**

	Die Briefmarken. I	*Die Briefmarken in Rubel-Währung*
aantal bladzijden	17	18
aantal apart benoemde variëteiten behandeld wordt:	112 • het platen van de uitgave plus de belangrijkste plaatfouten (7 blz.) • proeven en tandingen (½ blz.) • vervalsingen (2 blz.)	112 • het platen van de uitgave plus de belangrijkste plaatfouten (7 blz.) • proeven en tandingen (1½ blz.) • vervalsingen (3 blz.)
(Vraag: Waarom dan toch maar één bladzij meer? Antwoord: de afbeeldingen zijn wat efficiënter opgezet.)		

2. **De opening van het Letse parlement (Moeder Letland aan het roer van het Schip van Staat), april/mei 1920**

	Die Briefmarken. I	*Die Briefmarken in Rubel-Währung*
aantal bladzijden	6	6
aantal apart benoemde variëteiten behandeld wordt:	10 • — • proeven (¼ blz.) • plaatfouten en tandingafwijkingen (1½ blz.)	14 • het platen van de uitgave (½ blz.) • proeven (1 blz.) • plaatfouten en tandingafwijkingen (2 blz.)
(Ook hier kon de redactie meer informatie op hetzelfde aantal bladzijden kwijt dankzij een efficiëntere opzet van de afbeeldingen.)		

3. **Staatswapen, eerste serie, oktober 1921-augustus 1922**

	Die Briefmarken. II/III	*Die Briefmarken in Rubel-Währung*
aantal bladzijden	10	10
aantal apart benoemde variëteiten behandeld wordt:	46 plaatfouten en tandingafwijkingen (3 blz.)	26 plaatfouten en tandingafwijkingen (4 blz.)
(Waarom is het aantal variëteiten ineens zoveel minder? Omdat		

geen onderscheid meer wordt gemaakt naar de stand van het watermerk. Maar dat bijna elke zegel twee verschillende watermerken kan hebben, wordt wel vermeld.)

Conclusie: de hoeveelheid informatie over deze zegels is in de afgelopen tien jaar niet echt spectaculair toegenomen, maar er is zeker meer bekend dan toen. Wie meer wil met deze zegels dan alleen maar de hoofdnummers compleet hebben, kan niet om dit boek heen.

Wat valt me nog meer op? Allereerst dat de kwaliteit van de afbeeldingen, hoewel zeker acceptabel, ten opzichte van de oudere boekjes is teruggelopen. Ik vermoed (en eigenlijk is het meer dan een vermoeden, want ik heb zelf met dat bijltje gehakt) dat de afbeeldingen in die oudere boeken rasterprints zijn en in deze jongste spruit ingescande computer-bitmaps.
Voorts dat de oudere boeken Duitstalig waren en dit boek consequent tweetalig (Duits en Engels). Wat dat betreft is dit boek weer een stapje vooruit ten opzichte van *Die Ganzsachen und postamtliche Formulare 1918-1940*, het vorige deeltje uit de reeks, dat in 1997 verscheen. Daar is de tekst Duits en vinden we op iedere bladzij een Engelse samenvatting. Hier is alles 1 op 1 vertaald, alleen is de Engelse tekst in een kleinere letter gezet. Voor mij is het niet zo belangrijk; mein Deutsch ist akzeptabel, maar er lopen tegenwoordig nogal wat mensen rond die nauwelijks Duits, maar wel Engels kennen.
Ten slotte nog één minpuntje. Wat ik mis in dit boek, is een literatuurlijst. Het is echt niet het enige boek dat over deze periode is verschenen (uit mijn eigen boekenkast pak ik bijvoorbeeld nu een boekje *Latvia map stamps* van John Barefoot, 1987, over de zegels gedrukt op stafkaarten) en ik kan me voorstellen dat de lezer nieuwsgierig is naar wat er allemaal nog meer gepubliceerd is over de kraamkamer van de Letse filatelie.

Maar laat u niet ontmoedigen: het is echt een goed boek.

Harry von Hofmann (red.), *Lettland Handbuch Philatelie und Postgeschichte: Die Briefmarken in Rubel-Währung 1918-1922*, Harry von Hofmann Verlag, Hamburg, 1998, pp. 232, prijs DM 68,–.
Besteladres: Harry von Hofmann Verlag, Postfach 560.156, 22551 Hamburg, Duitsland.